

DÜNYADA FİNANSAL SEKTÖR KONSOLİDASYONU VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mehmet GENÇAY

Danışman
Prof.Dr. Kürşat AYDOĞAN

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü
Ankara, Ocak 2005

ÖNSÖZ

1980'lerden itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, iletişim teknolojilerinin ilerleme göstermesi ve finansal piyasaların küresel anlamda bütünleşmesi hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini kırılgan ve kolay etkilenir hale getirmiştir. Ortaya çıkan kırılgan yapı finans sektörünün yeni arayışlara girmesine yol açmıştır. Bu arayışlar doğrultusunda tüm dünyada finansal konsolidasyon hareketi ön plana çıkmıştır. Böyle bir yapı içerisinde, Türk bankacılık sektöründe etkinliğin ve verimliliğin sağlanması, rekabet koşullarının korunması ve finansal istikrarın sağlanması önem kazanmıştır.

Bu noktadan hareketle, tezimde finansal konsolidasyonun etkinliğe, verimliliğe, rekabete ve finansal istikrara etkilerine ilişkin geçmişte yapılan çalışmalarda elde edilen saptamalar özetlenmekte; G-12 ülkeleri ve seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde finansal konsolidasyon süreci incelenmektedir. Tüm elde edilen bu bilgiler ışığında, Türk bankacılık sistemindeki finansal konsolidasyon süreci ortaya konularak, rasyo analizleri aracılığıyla Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon hareketinin etkinliğe, verimliliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkileri irdelenmektedir.

Bu amaçla hazırlamış olduğum çalışmamın başından itibaren beni birikimleriyle yönlendiren ve idari açıdan destek olan Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Erdem Başçı'ya , Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürü İ. Hakkı Arslan'a, Mali Sektör Değerlendirme Müdürü Dr. Çiğdem Koğar'a ve fikir, eleştiri ve anlayışı ile değerli katkılarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Kürşat Aydoğan'a ve Prof. Dr. İrfan Cıvcir'e teşekkür ederim. Ayrıca, beni bu günlere getiren aileme ve desteklerini sürekli hissettiren değerli arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMA LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KONSOLİDASYON KAVRAMININ TANIMLANMASI, YÖNTEMLERİ, GEREKÇELERİ, ENGELLER VE BEKLENTİLER.....	3
1.1. Finansal Konsolidasyon Kavramının Tanımlanması.....	3
1.2. Finansal Konsolidasyonun Gerekçeleri.....	5
1.3. Finansal Konsolidasyonun Önündeki Engeller.....	6
1.4. Finansal Konsolidasyon Yöntemleri.....	7
1.4.1. Birleşme.....	8
1.4.2. Satın Alma.....	10
1.4.3. Stratejik Anlaşmalar, Ortaklıklar ve Joint Venture.....	10
1.4.4. Lider Kuruluşların Piyasa Payının Artması.....	11
1.4.5. Tasfiye ve / veya İflas.....	11
1.5. Finansal Konsolidasyon Beklentileri.....	11
1.6. Sonuç.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KONSOLİDASYONUN ULUSAL EKONOMİLER ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ.....	15
2.1. Ampirik Çalışmalar ve Sonuçları.....	16
2.1.1. Etkinlik ve Verimliliğe Etkileri.....	16
2.1.2. Rekabet Koşullarına Etkileri.....	25
2.1.3. Finansal İstikrara Etkileri.....	28
2.2. Sonuç.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA FİNANSAL KONSOLİDASYON ALANINDAKİ GELİŞMELER	39
3.1. ABD Finans Sisteminde Konsolidasyon Eğilimi.....	41
3.2. G-12 Ülkeleri Finans Sisteminde Birleşme ve Satın Almalar.....	44
3.3. G-12 Ülkelerinin Mali Sistem Yapısının Gelişimi.....	50
3.4. Gelişmekte Olan Ülke Bankacılık Sistemlerinde Konsolidasyon Eğilimi.....	58
3.4.1. Brezilya.....	59
3.4.2. Meksika.....	61
3.4.3. İsrail.....	62
3.4.4. Güneydoğu Asya Ülkeleri.....	62
3.4.5. Doğu Avrupa Ülkeleri.....	65
3.5. Sonuç.....	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL KONSOLİDASYON VE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNE ETKİLERİ	68
4.1. Türk Finansal Sistemine Genel Bakış	68
4.2. 1980 Sonrası Mali Piyasaların Serbestleşmesi ve Derinleşmesi.....	70
4.3. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Özellikleri.....	72
4.3.1. Bilanço Büyüklüğü.....	72
4.3.2. Karlılık Durumu.....	75
4.3.3. Kredi ve Mevduat Yapısı.....	76
4.4. Türk Bankacılık Sisteminde Konsolidasyon Gelişimi.....	78
4.4.1. Banka Sayısındaki Gelişmeler.....	79
4.4.2. Banka Birleşme ve Satın Almaları.....	80
4.4.3. Tasfiyeler.....	83
4.4.4. Yeni Girişleri.....	83
4.4.5. Yoğunlaşma.....	84
4.4.6. Herfindahl-Hirschmann (HH) Endeksi.....	87
4.5. Finansal Konsolidasyonun Türk Bankacılık Sistemine Etkisi.....	89
4.5.1. Etkinliğe Etkisi.....	89
4.5.1.1. Toplam Kredilerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı.....	90
4.5.1.2. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı.....	91
4.5.1.3. Tahsili Gecikmiş Alacakların Toplam Kredilere Oranı.....	92

4.5.2. Verimliliğe Etkisi.....	94
4.5.2.1. Şube Başına Çalışan Sayısı Gelişimi.....	94
4.5.2.2. Brüt Giderlerin Toplam Aktiflere Oranı.....	97
4.5.2.3. Brüt Giderlerin Faaliyet Gelirlerine Oranı.....	98
4.5.2.4. Net Komisyon Gelirlerinin Faaliyet Gelirleri İçerisindeki Payı.....	99
4.5.2.5. Sermaye Piyasası İşlemleri Karlarının Faaliyet Gelirleri İçerisindeki Payı.....	100
4.5.3. Rekabet Etkisi.....	101
4.5.3.1. Tasarruf Mevduatı Faiz Oranlarının Gelişimi.....	101
4.5.3.2. Kredi Faaliyetlerinin Azalması.....	103
4.5.3.3. Karlılığın Artması.....	104
4.5.4. Mikro Bazda Finansal İstikrara Etkileri.....	105
4.5.4.1. Net Faiz Marjı.....	106
4.5.4.2. Aktif Getirisi.....	107
4.5.4.3. Özkaynak Getirisi.....	108
4.5.4.4. Cari Oran.....	109
4.5.4.5. Kaldıraç Oranı.....	111
4.5.5. Makro Bazda Finansal İstikrara Etkileri	112
4.5.5.1. Büyüme.....	112
4.5.5.2. Cari Açık.....	113
4.5.5.3. Enflasyon Oynaklığı.....	114
4.5.5.4. Kur Oynaklığı.....	116
4.5.5.5. Faiz Oynaklığı.....	117
4.6. Finansal Konsolidasyonun Özel ve Yabancı Bankalara Etkisi.....	118
4.6.1. Etkinliğe Etkisi.....	118
4.6.2. Verimliliğe Etkisi.....	119
4.6.3. Rekabet Etkisi.....	119
4.6.4. Mikro Bazda Finansal İstikrara Etkileri.....	120
4.7. Sonuç.....	121

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	125
KAYNAKÇA.....	131

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1.1. Konsolidasyonun Gerekçeleri, Teşvik Eden ve Engelleyen Etkenler.....	7
Tablo 3.1. Finansal Sektörde Gerçekleşen Birleşme ve Satın Almalar (1 Milyar ABD Doları Üzeri)	40
Tablo 3.2. Dünyanın En Büyük Bankalarının Aktif Büyüklüğünün G-12 Ülkelerinin GSYİH'ya Oranı.....	40
Tablo 3.3. ABD Bankacılık Sektöründeki Mevduat Güvencesine Tabi Ticari Banka ve Diğer Kuruluşların Sayısı.....	41
Tablo 3.4. Banka ve Tasarruf Kuruluşları Sayısı.....	42
Tablo 3.5. Aktif Büyüklüklerine Göre Banka Birleşmeleri, 1980–1994.....	43
Tablo 3.6. ABD Finansal Sisteminde Birleşme ve Satın Almalar, 1980 – 2002 (Milyar ABD Doları).....	44
Tablo 3.7. G-12 Ülkelerinde Finansal Sistemde Birleşme ve Edinim Eğilimi (Milyar ABD Doları).....	45
Tablo 3.8. ABD Finansal Sistemde Birleşme ve Satın Alma Eğilimi (Milyar ABD Doları).....	46
Tablo 3.9. AB Finansal Sistemde Birleşme ve Satın Alma Eğilimi (Milyar ABD Doları).....	47
Tablo 3.10. Japon Finans Sisteminde Birleşme ve Satın Alma Eğilimi (Milyar ABD Doları).....	48
Tablo 3.11. Joint Venture ve Stratejik Anlaşma Sayısı.....	49
Tablo 3.12. G-12 Ülkelerinde Banka ve Sigorta Şirketi Sayısı.....	51
Tablo 3.13. G-12 Ülkelerinde Banka Yoğunlaşması.....	53
Tablo 3.14. G-12 Ülkeleri Hayat Sigortası Sektöründe Yoğunlaşma.....	55
Tablo 3.15. G-12 Ülkeleri Diğer Sigorta Sektöründe Yoğunlaşma.....	57

Tablo 3.16.	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülke Banka Sistemlerinde Banka Sayısı ve Piyasa Yoğunlaşması.....	59
Tablo 3.17.	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ticari Bankacılık Sistemlerinde Banka Yoğunlaşmasının Gelişimi.....	66
Tablo 4.1.	Finansal Kuruluşların Aktiflerinin Dağılımı (%).....	68
Tablo 4.2.	Aralık 2001 İtibariyle Mevduat Bankalarının Aktif Büyükliğünün Toplam Finansal Sistem İçerisindeki Payı (%): Ülke Örnekleri.....	69
Tablo 4.3.	Seçilmiş Finansal Derinleşme Göstergeleri (GSMH'ye Oranı)	71
Tablo 4.4.	Bankacılık Sektörünün Özkaynak Getirisi (Milyar TL, %).....	75
Tablo 4.5.	1980 Sonrası Banka Sayısı.....	79
Tablo 4.6.	1980 Sonrası Banka Birleşme ve Satın Almaları.....	82
Tablo 4.7.	1980 Sonrası Doğrudan Ulusal Banka Tasfiyeleri.....	83
Tablo 4.8.	1980 Sonrası Kurulan Bankalar (Faal ve Kapanan Ayrımlı).....	84
Tablo 4.9.	TL Mevduat Reel Faiz Oranları (TÜFE 1987= 100, %).....	102
Tablo 4.10.	1988 – 2004 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü.....	124

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 4.1.	Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğünün Gelişimi (TÜFE 1987 = 100, Milyar TL).....	73
Şekil 4.2.	Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğünün GSYİH'ya Oranı (%).....	74
Şekil 4.3.	Kredi ve Mevduat Gelişimi (TÜFE 1987 = 100, Milyar TL) ve Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%).....	77
Şekil 4.4.	Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%).....	85
Şekil 4.5.	Bankacılık Sektöründe Mevduat Yoğunlaşması (HH Endeksi).....	87
Şekil 4.6.	Toplam Kredilerin Toplam Bilanço Büyüklüğü İçindeki Payı (%).....	90
Şekil 4.7.	Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%).....	91
Şekil 4.8.	Tahsili Gecikmiş Alacakların Toplam Kredilere Oranı (%).....	93
Şekil 4.9.	Şube ve Çalışan Sayısı (Bin Adet/Kişi).....	95
Şekil 4.10.	Şube Başına Çalışan Sayısı.....	96
Şekil 4.11.	Brüt Giderlerin Toplam Aktiflere Oranı (%).....	97
Şekil 4.12.	Brüt Giderlerin Faaliyet Gelirlerine Oranı (%).....	98
Şekil 4.13.	Net Komisyon Gelirlerinin Faaliyet Gelirlerine Oranı (%).....	99
Şekil 4.14.	Serm. Piy. İşl. Karlarının Faaliyet Gelirleri İçerisindeki Payı (%).....	100
Şekil 4.15.	DTH Faiz Oranları (ABD Doları Cinsinden, 3 Aylık, Ağırlıklandırılmış).....	103
Şekil 4.16.	Kredi Faaliyetlerinin Gelişimi (TÜFE 1987=100) (Milyar TL).....	105
Şekil 4.17.	Dönem Net Karının Gelişimi Oranı (TÜFE 1987=100) (Milyar TL).....	105
Şekil 4.18.	Net Faiz Marjının Gelişimi (%).....	108

Şekil 4.19. Aktif Getirisinin Gelişimi (%).....	109
Şekil 4.20. Özkaynak Getirisinin Gelişimi (%).....	110
Şekil 4.21. Cari Oranın Gelişimi (%).....	112
Şekil 4.22. Kaldıraç Oranının Gelişimi (%).....	113
Şekil 4.23. Büyüme Oranlarının Gelişimi (%).....	114
Şekil 4.24. Cari Açığın GSMH'ya Oranının Gelişimi (%).....	115
Şekil 4.25. Yıllık Enflasyon Oranları (%) ve Oynaklığı.....	117
Şekil 4.26. ABD Dolarının Yıllık Değişimi (%) ve Oynaklığı.....	118
Şekil 4.27. Bir Ay Vadeli Mevduatların Aylık Reel Getirisi (%) ve Oynaklığı.....	119
Şekil 4.28. Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Etkinliğinin Gelişimi.....	120
Şekil 4.29. Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Verimliliğinin Gelişimi....	121
Şekil 4.30. Özel ve Yabancı Bankalar Grubunda Rekabetin Gelişimi.....	121
Şekil 4.31. Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Mikro Bazda Finansal İstikrara Katkısı.....	122

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
CAMEL	: Capital Adequacy, Asset Quality, Management, Earnings, Liquidity (Sermaye Yeterliliği, Aktif kalitesi, Yönetim, Karlılık, Likidite)
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
ECB	: European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
FED	: Federal Reserve Bank
G-10	: Group of Ten (Onlar Grubu)
G-12	: Group of Twelve (Onikiler Grubu)
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HH Endeksi	: Herfindahl-Hirschmann Endeksi
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
LTCM	: Long Term Capital Management (Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi)
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
PROER	: Ulusal Mali Sistemin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi İçin Teşvik Programı
ROA	: Aktif Getirisi
ROE	: Özkaynak Getirisi

TBB : Türkiye Bankalar Birliği
TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TGA : Tahsili Gecikmiş Alacaklar
TL : Türk lirası
TMSF : Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi

ÖZET

1980'lerden itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (deregülasyon), iletişim teknolojilerinin ilerleme göstermesi ve finansal piyasaların küresel bütünleşmesi faiz marjlarının daralmasına yol açarak bankacılık sektörünün karlılığını azaltmış ve finans sektörünün yeni arayışlara girmesine yol açmıştır. Bu arayışlar doğrultusunda finansal konsolidasyon hareketi ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, finansal konsolidasyonun etkinliğe, verimliliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkileri ciddi tartışma konusu olmuştur. Bu çalışma, dünyada gelişmiş G-12 ülkeleri, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye'de finansal konsolidasyon süreci hakkında bilgi vermekte ve Türk bankacılık sisteminde yaşanan finansal konsolidasyonun etkinliğe, verimliliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkilerini incelemektedir.

Dünya örneklerinin incelenmesi sonucu elde edilen sonuçlara göre, hem gelişmiş ülkelerde hem seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde 1990'lı yıllarda ciddi anlamda finansal sistemlerde konsolidasyon yaşandığı, evrensel bankacılığın ön plana çıktığı ve oligopolistik yapıya doğru bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde finansal konsolidasyonun ulusal ekonomilere etkileri konusunda fikir birliği olmamasına rağmen, genel olarak etkinliği ve verimliliği artırdığı, rekabet koşullarını bozduğu ve finansal istikrara olumlu katkı yaptığı bulgulanmaktadır.

Türkiye uygulamasında ise 1997 yılına kadar finansal parçalanmanın yaşandığı, dünyadaki gelişmelere paralel olarak finansal konsolidasyon hareketinin geç de olsa 1997'de başladığı ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma çabaları ile birlikte bankacılık sisteminde konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşabildiği tespit edilmiştir. Yeniden yapılandırmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan finansal konsolidasyonun etkinlik, verimlilik, rekabet koşulları ve finansal istikrar üzerine etkileri ise beklendiği gibi ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Finansal konsolidasyon sürecinde Türk bankacılık sisteminin etkinliği olumlu yönde gelişmemiş, ancak zorunlu konsolidasyonun ardından etkinlik olumlu yönde gelişmiştir. Finansal konsolidasyon sürecinde bankacılık sisteminde verimliliğin olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Bankacılık sisteminde açık pozisyon almak istemeyen bankalar açısından TL kaynakların önem kazanması

nedeniyle TL mevduatlar açısından rekabetin arttığı, ancak kredi faaliyetleri, DTH, net komisyon geliri ve karlılık açısından bakıldığında rekabetin azaldığı anlaşılmaktadır. Net faiz marjı, aktif getirisi, özkaynak getirisi, cari oranın ve kaldıraç oranına gelişimine bakıldığında bankacılık sektörünün performansının arttığı ve zorunlu konsolidasyonun mikro anlamda finansal istikrara olumlu katkısı olduğu görülmektedir. Benzer gerçekleştirmeler, kaldıraç oranı hariç, özel ve yabancı bankalar grubunda da gözlemlenmiştir.

Yüksek büyüme oranları, enflasyon oranının hızla gerilemesi, kurdaki ve faizdeki oynaklığın azalması ve faizlerin hızla gerilemesi zorunlu konsolidasyonun makro anlamda finansal istikrara katkı yaptığını, ancak, cari açığın halen önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde makro ekonomik istikrarsızlık bankaların mali bünyelerinin bozulmasına neden olmuş ve bankacılık sektöründe finansal konsolidasyon dalgasını tetiklemiştir.

Önümüzdeki dönemde de, dünya genelinde finansal sistemlerde konsolidasyonun devam edeceği beklenmektedir. Dünyada yaşanan konsolidasyon süreci, Türk bankacılık sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmasını zorunlu kılacaktır. Ayrıca, makro ekonomik yapının sürdürülebilirliği yüksek reel faizleri azaltma zorunluluğuna dayanmaktadır. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon hareketinin ve evrensel bankacılığın önümüzdeki dönemde de önemini koruması beklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Finansal konsolidasyon, etkinlik, verimlilik, rekabet ve finansal istikrar

ABSTRACT

The ongoing liberalization of capital movements (deregulation), advancements in communication technology and global integration of financial markets till 1980s caused lower profitability for the banking system by decreasing the interest margin. Since then, financial sector began to search for new approaches. The result of these search was financial consolidation. In this new era, the effects of financial consolidation on effectiveness, efficiency, competition and financial stability gained importance. This study provides information about financial consolidation process in the developed G-12 countries, selected developing countries and Turkish financial system and the effects of financial consolidation on effectiveness, efficiency, competition and financial stability in Turkish financial system.

The information gathered from experiences of other countries emphasize that there was a significant financial consolidation process in the developed and developing countries and tendency towards universal banking and oligopolistic structure. Moreover, still there is not a consensus on the effects of financial consolidation. Mostly, it is accepted that, financial consolidation has positive effects on effectiveness, efficiency and financial stability and adverse effects on competition.

In the Turkish case, it is found that, there had been a financial segmentation until 1997; the financial consolidation process began in 1997, lately compared to world experiences and it approached to the international levels after the November 2000 and February 2001 crisis with the implementation of the new bank restructuring program. As expected, the debates on the effects of financial consolidation to effectiveness, efficiency, competition and financial stability have begun after the emergence of this new oligopolistic structure as a result of bank restructuring.

On the financial consolidation progress, the effectiveness of the Turkish banking system was not seem positive, on the other hand, the effectiveness seem positive after the involuntary consolidation of the banking system. Moreover, efficiency is positive in the financial consolidation process period. Because of the increasing importance of TL funds due to the willingness of the banking system to

avoid the open position, the competition in TL deposits increased. However, foreign exchange deposits, credit development, net commission income and profitability show that there is a decrease in competition. Net interest margin, return on assets, return on equity, leverage ratio and current ratio shows that financial consolidation have a significant effect on financial stability in micro terms. This is mostly observed for the private and foreign banks' group, except leverage ratio.

High growth rates, decrease in the inflation rate, decrease in the volatility of interest rates and foreign exchange rates implicate that involuntary consolidation has positive contributions on the financial stability in macro terms. However, current account deficit is still an important problem. On the other hand, the instability in macro-economic environment before the November 2000 and October 2001 crisis, which caused deterioration in the financial structure of banks, triggered financial consolidation wave in the banking system.

In the near future, it is expected that the financial consolidation process will continue all over the world. This ongoing process will force the Turkish banking system to increase her international competitiveness. Moreover, the sustainability of the macro economic system depends on decrease in real interest rates. When we take into consideration all of these factors, it should be expected that the financial consolidation and universal banking will preserve its importance in the Turkish banking system.

Keywords: Financial consolidation, effectiveness, efficiency, competition and financial stability

GİRİŞ

1980'lerden itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (deregülasyon), iletişim teknolojilerinin ilerleme göstermesi ve finansal piyasaların küresel bütünleşmesi faiz marjlarının daralmasına yol açarak bankacılık sektörünün karlılığını azaltmış ve finans sektörünün yeni arayışlara girmesine yol açmıştır. Yeni arayışlar doğrultusunda, son yıllarda ulusal ve uluslararası finansal sistemlerde yaşanan yoğun banka birleşmeleri ve satın almaları, mali gücünü yitirmiş bankaların sistemin dışına çıkarılması ve lider kuruluşların piyasa paylarını artırması finansal sistemlerde yaşanan konsolidasyon hareketini en çok tartışılan konularından birisi haline getirmiştir. Finansal konsolidasyon hareketi, finans sektöründe lider kuruluşların payının artmasına neden olmuş ve finansal konsolidasyonun etkinlik ve verimlilik, rekabet koşulları ve finansal istikrar üzerindeki etkilerini de tartışma konusu haline getirmiştir.

Türk finansal sisteminde de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma çabalarının amacı büyüyemeyen, hatta küçülen finans sektöründe dahi bankaların sağlıklı çalışabilmesine olanak sağlayacak yapının kurulmasını sağlamak olmuş ve evrensel bankacılık ilkesi bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasında ağır basmıştır. Ancak, bankacılık sektöründe arzulanan yeniden yapılandırmanın “büyüyemeyen ayakta kalmaz” felsefesi üzerine değil, ölçek ekonomisinin getireceği etkinliğin ve verimliliğin sağlayacağı maliyet avantajları, rekabet koşullarının korunması ve finansal istikrar üzerine kurulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, tezin amacı,

(i) Finansal konsolidasyon kavramını, yöntemlerini, gerekçelerini, engelleri ve beklentileri,

(ii) Literatürdeki finansal konsolidasyonun etkinliğe ve verimliliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkilerine ilişkin çalışmaları,

(iii) G-12¹ ülkeleri, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler² ve ülkemiz finansal sistemlerinde yaşanan konsolidasyon hareketini,

ortaya koymak ve;

(iv) Türk bankacılık sisteminde yaşanan konsolidasyon sürecinin Türk bankacılık sisteminin ve özel ve yabancı bankalar grubunun etkinliğine ve verimliliğine, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkilerini,

mali sistemin daha sağlıklı bir yapıya oturtulması çerçevesinde incelemektir.

Tez yukarıdaki amaçlar doğrultusunda beş bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, finansal konsolidasyon kavramı, yöntemleri, gerekçeleri, engeller ve beklentiler ortaya konulacaktır.

İkinci bölüm, finansal konsolidasyonun etkinliğe ve verimliliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkilerine ilişkin yapılan ampirik çalışmaları ve bu çalışmalarda elde edilen saptamaları özetleyecektir.

Üçüncü bölüm, G-12 ülkeleri ve seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde finansal konsolidasyon sürecini içermektedir.

Dördüncü bölümde, Türk bankacılık sistemindeki finansal konsolidasyon süreci ortaya konulacak, daha sonra rasyo analizi yöntemi aracılığıyla konsolidasyon sürecinin bankacılık sisteminin ve özel ve yabancı bankalar grubunun etkinliğine ve verimliliğine, rekabet koşullarına ve mikro ve makro finansal istikrara etkileri incelenecektir.

Son bölümde, tezin ana hatları özetlenerek genel değerlendirme yapılacaktır.

---

¹ G-12, ABD, Kanada, Japonya, Almanya, Fransa, İspanya, İsviçre, İsveç, İngiltere, Avustralya, Belçika, İtalya ve Hollanda'yı içermektedir.

² Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Brezilya, Meksika, İsrail, Tayland, Malezya, Güney Kore, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KONSOLIDASYON KAVRAMININ TANIMLANMASI, YÖNTEMLERİ, GEREKÇELERİ, ENGELLER VE BEKLENTİLER

Bu bölümde ağırlıklı olarak finansal konsolidasyonun tanımı ve ampirik çalışma sonuçları, yöntemleri, teşvik eden ve engelleyen etkenler üzerinde durulacak ve gelişmekte olan ülkelerdeki konsolidasyon beklentileri üzerine yapılan anket incelenecektir.

1.1. Finansal Konsolidasyon Kavramının Tanımlanması

Lence (1996), finansal konsolidasyonu “bankacılık sektöründeki en önemli yapısal değişimlerden birisi olarak ifade ettikten sonra, finansal konsolidasyonu etkin ve verimli çalışmayan bir sektörde faaliyet gösteren firma sayısındaki azalma ve eş zamanlı olarak faaliyetini sürdürmeye devam eden şirketlerin ortalama büyüklüklerinin artması” olarak tanımlamaktadır.

Amihud ve Miller (1998), finansal konsolidasyonu “birleşme ve satın alma, tasfiye ve diğer çıkışlar sonucunda banka sayısındaki azalma” olarak tanımlamıştır. Çalışmalarının bir başka bölümünde ise “banka sayısındaki azalma sonucunda ilk 5 bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payının artması, diğer bir ifadeyle bankacılık sektöründeki yoğunlaşma”, finansal sistemde konsolidasyon olarak tanımlanmaktadır.

ECB (Avrupa Merkez Bankası) (2000), finansal konsolidasyonu “finansal sistem içerisinde yer alan kuruluşların veya grupların sektör içi veya sektörler arası birleşme veya edinimler sonucunda azalması” olarak tanımlamaktadır.

IMF (Uluslararası Para Fonu) (2001), finansal konsolidasyonu, “enformasyon teknolojisi, deregülasyon ve küreselleşmenin etkisiyle daralan faiz marjlarının etkisiyle, lider bankaların hem ulusal hem de uluslararası

piyasalardaki diğer bankalarla veya diğer finansal kuruluşlarla birleşmesi” olarak tanımlamaktadır.

G-10³ (Onlar Grubu) (2001) yaptığı çalışmada, “finansal sistem içerisinde önemli rol oynayan kuruluş sayısının azalması veya söz konusu kuruluşlar arasındaki rekabetin azalması sonucunda finansal kaynakların daha sıkı kontrol edilmesini ve etkin ve verimli kullanılmasını” finansal konsolidasyon olarak tanımlamaktadır. Konsolidasyon lider kuruluşların piyasa payının artmasından, zayıf ve güçsüz kuruluşların sistemin dışına çıkmasından veya mevcut şirketlerin kombinasyonlarından (birleşme, edinim, ortak yatırımlar (joint venture) veya stratejik anlaşma) da kaynaklanabileceği bu çalışmada belirtilmiştir.

Cummins ve Rubio-Missans (2001), finansal konsolidasyonu, “düşük performans sergileyen veya etkin ve verimli çalışmadığı için rekabet gücünü yitirmiş şirketlerin zorunlu veya gönüllü olarak birleşmeler ve edinimler aracılığıyla sistem dışına çıkması” olarak tanımlamaktadır.

Donovan ve Gart (2002), 1995 yılından itibaren ABD (Amerika Birleşik Devletleri) hayat sigortası sektöründe yaşanan 3000 birleşme ve satın alma gerçekleştiğini ifade etmekte ve bu gelişmeyi finansal konsolidasyon trendi olarak tanımlamaktadır.

Amel, Barnes, Panetta, Salleo (2003), “banka birleşmeleri ve edinimleri aracılığıyla ölçek ekonomisinin sağlayacağı etkinlik ve verimlilik avantajlarından yararlanma sonucunda sektörde oluşacak yoğunlaşmayı” finansal konsolidasyon olarak tanımlamaktadır.

Demirgüç-Kunt, Levine ve Laeven (Nisan 2003), finansal konsolidasyonu “bankacılık sektöründe yoğunlaşma olarak kabul etmekte ve sektördeki en büyük üç veya beş bankanın aktiflerinin sektördeki payını artırması” olarak kabul etmektedir.

Demirgüç-Kunt, Levine ve Beck (Ağustos 2003), de yaptıkları çalışmada finansal konsolidasyonu benzer şekilde tanımlamış ve sözkonusu

---

³ G-10 üyeleri Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, ABD, Japonya, İtalya, Hollanda, İsveç, İsviçre ve İngiltere’den oluşmaktadır. 10 sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeyi ifade etmektedir. İsviçre, 1984’te 11. üye olarak bu gruba dahil olmuştur. G-10’un önemli özelliklerinden birisi IMF’nin kurucu üyeleri olmaları, diğer bir özelliği grubu oluşturan ülkelerin merkez bankalarının uluslararası finans sisteminin düzenlenmesinde sıkı işbirliği yapmalarıdır.

tanımdan yararlanarak banka yoğunlaşması ve krizler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Hartmann, Carletti ve Spagnolo (2003) ve Şahözkan (2003), finansal konsolidasyonu “banka birleşmeleri, satın almalar ve tasfiyeler sonucunda bankacılık sektöründe yaşanan yoğunlaşma” olarak tanımlamaktadır.

1.2. Finansal Konsolidasyonun Gerekçeleri

Finansal sistemlerde gözlenen en önemli yapısal değişimlerden birisi, **birleşmeler ve edinimler aracılığıyla yaşanan finansal konsolidasyondur**. Birleşme ve edinimlerinin arkasındaki nedenleri Hawawini ve Swary (1990), G-10 (2001) ve Şahözkan (2003) aşağıda özetlemektedir:

- Ölçek ekonomisi (economies of scale) aracılığıyla işlem maliyetlerini düşürerek hem finansal kuruluşun hisse değerini hem de karını artırmak,
- Ürün ve hizmet yelpazesini çeşitlendirerek ve daha geniş bir coğrafi alana yayılarak kapsam ekonomisinin (economies of scope)⁴ sağlayacağı avantajlardan yararlanmak ve riskini azaltmak,
- Pazar payını veya tekel gücünü artırarak piyasadaki fiyat rekabetini azaltmak,
- Monopsoni gücünü artırarak girdi fiyatlarını düşürmek,
- Daha fazla büyüyerek veya piyasa payını artırarak daha fazla müşteriye hizmet ve mal sunmak,
- Gözetim ve denetim, risk yönetimi ve iç kontrol sistemleri maliyetlerini azaltmak,
- Yönetici riskini azaltarak faydasını maksimize etmek,
- Vergi kolaylıklarından faydalanmak,
- Kötü yönetim tekniklerini tasfiye etmek,
- Enformasyon eksikliği nedeniyle piyasa değerinin altında işlem gören bankayı satın almak,

⁴ Kapsam ekonomisi, ürünlerde çeşitliliği artırarak karlılığın artmasını ifade etmektedir. Örneğin, bir bankanın bankacılık hizmetleri dışında sigortacılık, faktoring, finansal kiralama gibi hizmetler de vermeye başlaması, söz konusu bankanın kapsam ekonomisinin avantajlarından yararlanmaya çalıştığını göstermektedir.

- Kuruluşun sahip olduğu özel bilgilerin yer aldığı veri tabanını elde etmek,
- Başarısız ve finansal güçlük içerisindeki kuruluşları kurtarmak veya tasfiye etmek.

1.3. Finansal Konsolidasyonun Önündeki Engeller

Finansal konsolidasyon bir çok avantaj sağlamasına karşılık, sektörel yoğunlaşmaların veya sektörün etkin ve verimli çalışmasının önündeki engellerin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu engellerin tanımlanması, engellerin aşılmasına da katkı sağlayacak ve sektörde faaliyette bulunan şirketlerin etkin ve verimli çalışması, birbirleri arasındaki rekabet koşullarının korunması ve finansal istikrarın güçlendirilmesinde doğru adımlar atılması sağlanacaktır. Finansal konsolidasyon sürecinin önündeki engelleri Kırman (2000) aşağıdaki şekilde başlıklandırmıştır.

Sektörü tam rekabetten uzaklaştıran sınırlayıcı düzenlemeler: Sektöre giriş çıkışların önündeki engeller, tasarrufa tam güvence sağlanması, kamu bankalarının sektördeki ağırlığı sektörü tam rekabetten uzaklaştırarak finansal konsolidasyon sürecini engellemektedir.

Banka birleşmeleri ve vergi uygulamaları: Özellikle yabancı şirketlerin ülkeler arasında anlaşma olmaması nedeniyle çifte vergilendirilmesi olasılığı, kurumlar vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, harçlar vb. vergilerin birleşme veya devir sonrasında belirsiz olması, satılan şirketin sermayesinin vergilendirilmesi önemli vergilendirme sorunları olarak ortaya çıkabilmekte ve banka birleşmelerini engellemektedir.

Sermaye piyasalarına ilişkin düzenlemeler: Şirket halka açıklık oranlarının düşük olması, finansal kuruluşların ortaklık yapıları ve banka sahibi olan grupların aralarındaki rekabet, hukuki altyapıya güvensizlik finansal konsolidasyon sürecini zorlaştırmaktadır.

Kırman (2000), ayrıca, rekabet yasalarının katı olması ve rekabet kurullarından gerekli izinlerin alınmasının zor olmasını, kurumlar arasındaki kültürel farklılıkları ve birleşme ve devralmalarla ilgili muhasebe

standartlarının tam olarak belirlenmemesinin de ulusal sistemlerde konsolidasyon sürecini yavaşlattığını ifade etmektedir.

G-10 (2001), Kırman'a (2000) ek olarak, etkin olmayan verimsiz piyasa koşullarını, uzmanlaşmanın önem kazanmasını, dış kaynak kullanımı ve internetin gelişimini finansal konsolidasyonun önündeki engeller olarak ifade etmektedir. G-10 (2001), finansal konsolidasyona ilişkin hazırladığı raporda, finansal sistemlerde yaşanan konsolidasyonun gerekçelerini, teşvik eden ve engelleyen etkenleri Tablo 1'de özetlemektedir.

TABLO 1.1. KONSOLIDASYONUN GEREKÇELERİ, TEŞVİK EDEN VE ENGELLEYEN ETKENLER

Konsolidasyonun Nedenleri	Konsolidasyonu Teşvik Eden Etkenler	Konsolidasyonu Engelleyen Etkenler
Maliyetleri Azaltma Güdüsü - Ölçek ekonomisi (Aktif Büyüklüğü) - Kapsam Ekonomisi (Ürün Çeşitliliği) Gelirleri Artırma - Daha fazla müşteriye ulaşabilme - One-stop shopping olanağının sağlanması Ürün çeşitliliği artırılarak risklerin azaltılması Organizasyon yapısını değiştirme Piyasadaki gücün artırılması Kötü yönetim tekniklerini tasfiye etme isteği	Teknoloji - Enformasyon teknolojisi - Finansal yenilik - E-ticaret Küreselleşme - Ulusal ve uluslararası piyasalardaki olumlu hava - Finansal olmayan ürünlerin ticareti - Euronun tedavüle girmesi Deregülasyon Özelleştirme Firmaların finansal durumu Sermaye piyasalarının trendi	Etkin olmayan verimsiz piyasa koşulları Yasal sınırlamalar Vergi düzenlemeleri Kültürel farklılıklar Uzmanlaşmanın önem kazanması Dış kaynak kullanımı İnternet

Kaynak: G-10 (2001)

1.4. Finansal Konsolidasyon Yöntemleri

Ulusal bankacılık sistemlerinin yeniden yapılandırılmasında atılan en önemli adımlardan birisi finansal sistemin, özellikle bankacılık sisteminin konsolidasyonu ve rasyonelleştirilmesidir. Finansal sistemin konsolidasyonu temel olarak:

- mevcut şirketlerin kombinasyonlarından (birleşme, edinim, ortak yatırım veya stratejik anlaşma),
  - lider kuruluşların piyasa payının artmasından,
  - zayıf ve güçsüz kuruluşların tasfiye edilerek veya birleşme aracılığıyla sistem dışına çıkarılmasından,
- kaynaklanmaktadır.

1.4.1. Birleşme

Bunlardan birincisi olan **birleşmeyi (merger)**, Hawawini ve Swary (1990), “bir kuruluşun kendi tüzel kişiliğini değiştirerek, bir başkasıyla tek bir yönetim altında birleşmesi” olarak tanımlanmaktadır. Şahözkan (2003) ise birleşmeleri, “iki şirketin büyüme amacıyla varlıklarını ve yükümlülüklerini birleştirerek, faaliyetlerini hukuksal ve ekonomik açıdan tek bir birlik haline getirmesi ve tüzel kişiliğin tek bir çatı altında toplanması” olarak tanımlamaktadır.

“Aynı coğrafi piyasada işlem yapan iki rakip bankanın birleşmesine **yatay birleşme veya pazar içi birleşme (horizontal merger)**, farklı ülkelerde faaliyet gösteren bankaların birleşmesine ise **pazarlar arası birleşme (interstate merger)**” olarak tanımlanmaktadır (Hawawini ve Swary, 1990). Yatay birleşmelerde amaç toplam maliyetleri azaltmak, piyasa gücünü artırarak rekabeti azaltmak, yüksek sabit maliyetli faaliyetlerde ölçek ekonomisi sağlamak, ürün çeşitliliğini artırmak ve bankanın piyasa değerini artırmaktır. Bu amaca ulaşmanın bir yolu birleşme sonrası şube sayısını azaltmaktır. Pazarlar arası birleşmelerin temelinde ise farklı bölgelere ve farklı ürünlere dayalı riskleri veya maliyetleri azaltmak ve coğrafi büyüme yatmaktadır.

Palombo (1997), finansal sistemde konsolidasyonun gerçekleşmesini sağlayan birleşme çeşitlerini beş ana başlık altında sınıflandırmaktadır:

Yatay Birleşme veya Pazar İçi Birleşmeler (Horizontal Mergers):

Bu birleşmelerde iki firma da aynı alanda ve pazarda faaliyet göstermektedir. Aynı coğrafi piyasada faaliyet gösteren iki rakip bankanın birleşmesi yatay

birleşme veya pazar içi birleşme olarak adlandırılmaktadır. Şahözkan (2003), ayrıca, yatay birleşmelerde amacın toplam maliyetleri azaltmak ve yüksek sabit maliyetli faaliyetlerde ölçek ekonomisini sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bu amaca ulaşmanın bir yolu birleşme sonrası şube ve personel sayısını azaltmaktır.

Sınır Ötesi Birleşmeler (Cross border mergers): Pazarlar arası birleşmelerin temelinde ise farklı ürünlere dayalı riskleri farklı bölgelere dağıtarak risk konsantrasyonunu azaltmak, maliyetleri azaltmak ve coğrafi büyüme yatmaktadır. Ancak, pazarlararası büyüme de yabancı bankaların tercihi belirleyici rolü oynamaktadır.

Dikey Birleşmeler (Vertical mergers): Bir firmanın kendi girdilerinin üreticisi veya çıktılarının alıcısı ile birleşmesi dikey birleşme olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir bankanın, sadece risk yönetimi veya yazılım alanında uzmanlaşmış bir şirketle birleşmesi söz konusu birleşmelere örnek olarak verilebilir.

Sınıf-içi Birleşmeler (Congeneric mergers): Firmalar arasında dikey ve yatay bir ilişki bulunmamakla beraber, birbiri ile ilintili alanlarda faaliyet gösteren firmaların birleşmesidir. Bir su firmasının gıda sektöründe faaliyet gösteren başka bir firma ile birleşmesi sınıf içi birleşmeye örnek olarak verilebilir.

Yığın Birleşmeleri (Conglomerate mergers): Birbirleri ile uzaktan yakından ilgisi olmayan firmaların birleşmeleridir. Yazılım sektöründe yer alan bir şirket ile tekstil sektöründe yer alan bir şirketin birleşmesi yığın birleşmesine örnek verilebilir.

Bu sınıflandırmaların yanı sıra birleşmeler için başka adlandırmalar da mevcuttur. Örneğin; iki tarafın da beraberce anlaşması sonucu gerçekleşen birleşmelere “gönüllü birleşmeler” (friendly mergers) denilmekte, buna karşın hedef bankanın yöneticilerinin istememesine rağmen gerçekleşen birleşme ya da satın almalar “gönülsüz birleşme” (hostile mergers) olarak adlandırılmaktadır. Başka bir sınıflandırma da birleşen firmaların aynı bünye içinde birlikte hareket etmelerine bağlı olarak

“operasyonel birleşmeler” ya da birleşilmesine rağmen farklı alanlarda faaliyet gösteren firmalar için kullanılan “finansal birleşmeler” ayrımıdır.

1.4.2. Satın Alma

Birleşmelerinden farklı olarak **satın alma (acquisition)** aracılığıyla da finansal konsolidasyon yaşanabilmektedir. Satın alma, kısaca bir kuruluşun bir başkasını doğrudan satın alması veya şirketin bir kısım aktiflerinin değişiminden kaynaklanmaktadır (Palombo, 1997). Bir finans kuruluşunun, diğer kuruluşunun kredi kartı portföyünü satın alması veya söz konusu kuruluşun tamamını satın alması örnek olarak verilebilir.

1.4.3. Stratejik Anlaşmalar, Ortaklıklar ve Joint Venture (Ortak Yatırım)

Can (2003), ortak yatırım, ortaklık ve stratejik anlaşmaları “iki veya daha fazla şirketin bir ekonomik faaliyeti gerçekleştirmek için bir araya gelmesi” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu şirketler farklı fonksiyonlu performans göstermeyi kararlaştırmakta ve asıl faaliyet alanlarında çalışmayı sürdürebilmektedir. Bu tür işlemlerde sorumluluk yapılan sözleşme ile yürütülmektedir. Birleşme ve edinimlerden farklı olarak, “joint venture” gibi anlaşmalar kalıcı değildir; ömrü yapılan sözleşmeye bağlıdır. Örnek olarak, Hughes Aircraft Co. ile birlikte iki Japon şirketi (C.Itah&Co. ve Mitsui) Japon devleti için, telekomünikasyon amaçlı olmak üzere, uzay uydusu yapmayı, joint-venture olarak gerçekleştirmek üzere anlaşmışlardır. Dolayısıyla, söz konusu şirketler karlı bir alana düşük maliyetlerle ve riskleri paylaşarak girme fırsatı elde etmiş olurlar. Ayrıca, büyük şirketler ile uzmanlaşmış küçük ve orta boy işletmelerin ortak iş yapmalarına ve bir amacı gerçekleştirmelerine olanak sağlanmaktadır.

Ayrıca, kredi kartı pazarlamasında veya sigortacılık alanında çalışma yapmak isteyen değişik finansal kuruluşlar ya da finans dışı şirketler veya sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek “joint venture” oluşturabilirler. Amaç gerçekleştiğinde “joint venture” ortadan kalkmaktadır. “Joint venture” organizasyonunun ömrünü taraflar, gerçekleştirecekleri amaca göre tayin ederler. Eğer taraflar bunu belirlemediyse, amaç gerçekleşinceye kadar “joint venture” organizasyonu devam edecektir. “Joint venture”

organizasyonunda, taraflardan birinin ihmal veya kastından dolayı, üçüncü kişilerin zararı söz konusu olmuşsa, zarar gören kimseler, "joint venture"a katılan diğer kimseye de gidebilmektedirler.

1.4.4. Lider Kuruluşların Piyasa Payının Artması

Piyasada lider olan kuruluşlarının birleşme ve edinim dışında, başarılı yönetim ve pazarlama teknikleri gibi karlılığını artıran yöntemler sonucunda piyasa payını artırması veya piyasa değerini artırması finansal konsolidasyon yöntemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Demirgüç-Kunt, Levine ve Laeven (2003) ve Şahözkan (2003) çalışmalarında piyasa payının artmasını veya söz konusu kuruluşların sektöre göre daha hızlı büyümesini finansal konsolidasyonun gerçekleşmesini sağladığını belirtmektedir.

1.4.5. Tasfiye ve / veya İflas

Zayıf ve güçsüz kuruluşların tasfiye süreci ile sistem dışına çıkarılması farklılaştırma ve elden çıkarma olarak iki ayrı türde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile kuruluşların ortaklık yapıları değişmektedir. Farklılaştırmada finansal kuruluşun sahiplik yapısının oransal dağılımı değişmektedir. Elden çıkarmada ise pay sahipleri yeni oluşumun herhangi bir parçasında bulunmamakta ve yeni bir idari yapı oluşturulmaktadır. Kuruluşun sistem dışına çıkarılması sonucunda diğer kuruluşların payı artmakta ve sektörde konsolidasyon gerçekleşmektedir.

1.5. Finansal Konsolidasyon Beklentileri

G-10 (2001) gelişmiş ülkelerde gelecekteki finansal konsolidasyon beklentilerine ilişkin bir anket düzenlemişlerdir. Bu anketin sonuçları incelendiğinde aşağıdaki sonuçların elde edildiği tespit edilmektedir:

- **ABD'de** ankete katılanlar konsolidasyon sürecinin devam edeceğini, ancak bankalar arasında konsolidasyonun yavaşlayacağını beklemektedirler. Ayrıca, ABD ekonomisinde canlanmanın yavaşlaması durumunda sigortacılık sektöründe ciddi birleşmeler beklediklerini de açıklamışlardır. Ayrıca, stratejik anlaşmaların önem kazanacağını da belirtmişlerdir.

- **Kanada'da** ankete katılanlar, finansal konsolidasyonun finansal sistemde etkinliğin ve istikrarın sağlanmasında bir zorunluluk olduğunu vurgulamış ve büyük bankalar arasında bir kaç yıl içerisinde ciddi birleşmeler beklediklerini söylemişlerdir. Ancak, Hükümet rekabetin olumsuz etkileneceğine ilişkin kaygıları nedeniyle büyük bankalar arasında birleşmeye izin vermemektedir. Sigortacılık sektöründe ise konsolidasyon beklenmemektedir.

- **Japonya'da** ankete katılanlar konsolidasyonun hızlanacağını beklemektedirler.

- **Fransa'da** ise evrensel bankacılığın önemini yitirdiği ve daha uzman bankacılığa (yatırım bankacılığı veya perakende bankacılığı) doğru bir yönelim olacağı ankete katılanlarca belirtilmiştir.

- **Almanya'da** ise özellikle uluslararası finansal konsolidasyonun hızlanacağı görüşüne yer verilirken ulusal piyasalarda da yeni birleşmeler beklendiği belirtilmiştir.

- **İtalya'da** orta ve küçük ölçekli bankalarda ulusal düzeyde konsolidasyon sürecinin gerçekleşeceği beklenmektedir. Diğer yandan, bankacılığın faiz dışı gelir sağlayan sahalara ve uzmanlaşmaya yöneleceği de uzmanlarca vurgulanmıştır.

- **İngiltere'de** ise özellikle bankacılık sektöründe birleşmeler yaşanması beklenmektedir. Sigortacılık sektöründe de konsolidasyon sürecinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır.

- **Belçika'da** da ankete katılanlar konsolidasyon sürecinin devam edeceğini beklemektedir. Ancak, finansal sektörde yaşanan bu yeniden yapılanmanın enformasyon teknolojisindeki gelişim ile ilgili olduğu da vurgulanmıştır.

- **Hollanda'da** enformasyon teknolojisindeki gelişimin hızına bağlı olarak finansal sistemde konsolidasyonun devam etmesinin beklendiği vurgulanmıştır.

- **İspanya'da** ise büyük kuruluşlar arasında edinim ve birleşme beklenmediği; ancak küçük ve orta ölçekli bankalarda birleşmeler yaşanabileceği belirtilmiştir.

- **İsveç'te** ise kıta Avrupa'sında birleşen büyük şirketlerin ulusal finansal kuruluşları devralmasını beklenmektedir.

- **İsviçre'de** ise ulusal bazda konsolidasyon beklenmemekle birlikte sınır ötesi edinimlerin artacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Diğer yandan, kamu bankalarının özelleştirilmesinin devam etmesi durumunda ulusal düzeyde konsolidasyon yaşanabileceği de belirtilmiştir.

Ayrıca, Basel II Uzlaşısı'nın 2007 yılında uygulamaya geçmesi ile birlikte risklerini iyi yönetemeyen bankaların sermaye ihtiyaçlarının artacağı ve risk yönetim tekniklerini geliştirmiş olan sofistike bankaların sermaye ihtiyacının azalacağı göz önünde bulundurulduğunda, risklerini iyi yönetemeyen bankaların yeni döneme ayak uydurmakta zorlanacakları ve daha fazla sermaye buldurmak zorunda kalacakları belirtilmektedir. Küçük bankaların sofistike bankalara göre risklerini daha iyi yönetemedikleri varsayımı altında, artık oyunun kurallarının eşit olarak uygulanmayacağı sonucu Benink (2004) tarafından iddia edilmektedir. Bu varsayım altında da çeşitli çalışmalarda Basel II'nin finansal konsolidasyonun hızlanmasına neden olacağı belirtilmektedir (Benink, 2004).

1.6. Sonuç

Finansal konsolidasyon, bankacılık sektöründeki en önemli yapısal değişimlerden birisi olarak ifade edilmekte ve çeşitli ülkelerdeki uzmanlarca gelecekte de finansal konsolidasyon sürecinin devam edeceği vurgulanmaktadır.

Etkin ve verimli çalışmayan bir sektörde faaliyet gösteren firma sayısındaki azalma sonucunda finansal kaynakların daha sıkı kontrol edilmesini ve etkin ve verimli kullanılması veya lider kuruluşların piyasa payının artması finansal konsolidasyon olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada da analizler IMF'nin (2001) bu tanımı çerçevesinde yapılacaktır.

Finansal konsolidasyonu teşvik eden temel etkenler, özet olarak, ölçek ekonomisi sağlayarak işlem maliyetlerini düşürmek, ürün ve hizmet yelpazesini çeşitlendirmek, pazar payını artırmak, girdi fiyatlarını düşürmek, vergi kolaylıklarından faydalanmak, başarısız ve finansal güçlük içerisindeki kuruluşları kurtarmak olarak kabul edilmektedir. Finansal konsolidasyonun önündeki engeller etkin olmayan verimsiz piyasa koşulları, yasal sınırlamalar, vergi düzenlemeleri, kültürel farklılıklar, uzmanlaşmanın önem kazanması, dış kaynak kullanımı ve internet olarak ifade edilmektedir.

G-10 (2001) anketinin sonuçlarına göre ise Fransa dışındaki tüm ülkelerin uzmanları önümüzdeki dönemde hem ulusal hem de uluslararası alanda finansal konsolidasyonun devam edeceğini öngörmektedir. Fransa'daki uzmanlar ise finansal kuruluşların uzmanlaşmaya yöneleceğini ve finansal konsolidasyon yaşanmayacağını beklemektedir. Bu çerçevede, anketteki genel beklenti ve Basel II'nin 2007 yılından itibaren uygulamaya geçeceği göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde de lider kuruluşların toplam aktiflerinin sektör içindeki payının artması sonucunda sektörde yoğunlaşmanın artması ve finansal konsolidasyon sürecinin devam etmesi beklenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KONSOLIDASYONUN ULUSAL EKONOMİLER ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

Uluslararası alanda çok sayıda uygulama örneği yanında literatür zenginliği de bulunan finansal sektörde konsolidasyon alanında, Türkiye’de de özellikle banka birleşmeleri ve devralmaları ve ölçek ekonomisi adı altında uygulama örneklerine dayalı önemli çalışmalar bulunmaktadır. Finansal konsolidasyon konusuna gösterilen bu ilgi, konunun hem akademisyenler hem de politika yapıcılar tarafından mali sektörün dış şoklara karşı dayanıklılığının artırılması açısından önem verildiğini göstermektedir. Ülkemizde de finansal konsolidasyonun sektörün sağlam bir yapıya ulaşmasında çözüm olarak algılanması, özellikle ülkemizde son dönemde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından daha da artmıştır. Bu algılamaların temelinde ise finansal konsolidasyonun etkinliği ve verimliliği artırdığı ve krizlere karşı ekonominin dayanıklılığını artırarak finansal sistemin istikrarına katkı sağladığı düşüncesidir.

Bu düşüncelerin doğruluğuna dair çalışmalar ise, finansal konsolidasyonun finansal sistemin etkinliğine ve verimliliğine sağladığı katkılar adı altında Çilli (1995), Zaim (1995), Palombo (1997), Özkan ve Günay (1998), Berger ve Hannan (1998), Mishkin (1998 ve 1999), Çankaya ve Öz (2001), Yakıcı ve Çankaya (2002), Amel, Barnes, Panetta ve Salleo (2003) tarafından ele alınmaktadır. Finansal konsolidasyonun rekabet koşullarına etkileri Aydınli (1996), Denizler (1997), Mishkin (1999), Angelini ve Cetorelli (2000) Günal (2001) ve Şahözkan (2003) gibi çalışmalar tarafından vurgulanmaktadır. Finansal konsolidasyonun finansal istikrara etkileri alanında yapılan çalışmalarda ise literatürde Mercan ve Yolalan (2000), Serdar, Zenginobuz ve Orhan (2001), Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2003) ve Allen ve Gale (2003) gibi örnekler karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Ampirik Çalışmalar ve Sonuçları

Finansal konsolidasyonun ulusal ekonomileri nasıl etkilediği konusunda üzerinde en çok durulan konu başlıkları; etkinlik ve verimlilik, rekabet koşulları ve finansal istikrar konularıdır. Etkinlik, verimlilik, rekabet koşulları ve finansal istikrar arasında yoğun bir ilişki olduğu (Mishkin, 1998 ve 1999, G-10, 2001; Fitch, 2004) ve birlikte irdelendiği bilinse de; bu bölümde finansal konsolidasyonun verimlilik ve etkinliğe, rekabet koşullarına ve finansal istikrara etkilerine ilişkin literatürdeki çalışmaların incelemesi yapılmaktadır.

2.1.1. Etkinliğe ve Verimliliğe Etkileri

Finansal konsolidasyonun etkinlik ve verimliliğe etkilerini ortaya koymadan önce etkinliği ve verimliliği tanımlamak faydalı olacaktır. Etkinlik, girdilerin ve çıktılardan yarattığı sonuçları ifade etmektedir. Örneğin, çıktılardan istenen etkiyi yaratması etkinliğin sağlandığını ifade etmektedir. Verimlilik ise kaynaklar ile ne üretildiği ile ilişkilidir. Verimliliğin ölçülmesi aslında üretkenliğin ölçülmesidir.

Finansal konsolidasyon ile etkinlik ve verimlilik arasındaki ilişki Çilli (1995) tarafından ortaya konulmuştur. Çilli (1995), 1989-1991 dönemi itibarıyla 25 özel ticari bankanın verilerini kullanarak çok ürünlü (multiproduct) bir maliyet fonksiyonu aracılığıyla Türk bankacılık sisteminde ölçek ve kapsam ekonomilerinin varlığını incelemiştir. Çalışma üç girdi (mevduat, yurt dışı krediler ve işgücü) ve iki çıktı (kredi ve menkul değerler cüzdanı) içermektedir. 1.4 ve 2.2 katrilyon TL aktif büyüklüklerinde ölçek ekonomisinin tükendiği anlaşılmıştır. Buna göre, Çilli (1995), bankacılık sisteminde büyük bankaların küçük bankalara göre maliyet açısından bir avantajları bulunmadığını göstermektedir. Bir diğer sonuç, sektörün üretimi artırması sonrasında maliyetlerin daha da hızlı artmasıdır. Diğer yandan, küçük bankalar için çıktıları artırmanın önemli bir maliyet avantajı söz konusu iken, büyük bankalar için tersinin söz konusu olması ayrı bir sonuçtur. Ayrıca, orta büyüklükteki bankalar için ölçeğin sabit getirisi olduğu bulunmuştur. Bir başka sonuç ise bankaların maliyet yapısını değiştiren koşullara uygun hale getirememeleridir. Finansal serbestleşmenin başarılı

olduğu, rekabetin arttığı ve büyük bankaların kk bankalara göre maliyet avantajlarının kalmadığı bir ayrı sonuçtur.

Altunbaş ve Molyneux (1995) alışmalarında, Türk bankacılık sektörünün 1988-1993 yılları arasındaki performansını, sektörün etkinliğini ve verimliliğini ölçerek analiz etmişlerdir. Ancak, bu çalışmada etkinlik ve verimlilik aynı başlık altında incelenmiştir. Toplam giderlerin toplam gelirlere oranı, toplam giderlerin toplam aktiflere oranı ve personel giderlerinin toplam giderlere oranını kullanarak Türk bankacılık sisteminin etkinliğini ve verimliliğini ölçmeye çalışmışlardır. Türk bankacılık sisteminin AB (Avrupa Birliği) bankalarıyla kıyaslanması da bu çalışmada yapılmaktadır. Türk bankacılık sisteminin AB bankalarına oranla daha karlı, fakat daha az etkin ve verimli olduğu bulgulanmaktadır. Ayrıca, Türk bankalarının daha emek-yoğun çalıştıkları ve leklerinin AB bankalarına göre çok kk olmasının da uluslararası rekabet açısından dezavantaj yarattığı çalışmanın diğer bulguları arasında bulunmaktadır.

Zaim (1995), finansal serbestleşmenin Türk bankacılık sektörüne etkilerini mikro düzeyde non-parametrik sınır yöntemi (non-parametric frontier methodology) ile incelemiştir. Aracılık (intermediation) yaklaşımının kullanıldığı çalışma, girdi olarak personel sayısı, faiz ve amortisman giderleri ile kullanılan sarf malzemelerini; çıktı olarak ise mevduat ve kredi büyüklüklerini kabul etmektedir. Tam finansal serbestleşme öncesi (1981 - 1989) dönemi ile tam serbestleşme sonrası bir yıl (1990) rnek dönem olarak alınmıştır. 1981-1989 dönemi için 42 banka, 1990 yılı için de 56 banka seçilmiştir. Çalışma, 1981 - 1990 dönemi arasında Türk bankacılık sektöründe teknik etkinliğin artış hızının ortalama yüzde 10 olduğunu, ayrıca zaman içinde bankaların kendi aralarındaki etkinlik farklarının da azaldığını bulgulanmaktadır. Öte yandan özel bankalardaki etkinlik, yabancı ve kamu bankalarından daha hızlı artmışsa da, kamu bankaları genelde daha etkindir. Bunun temel nedeni olarak ise kamu bankalarının yaygın şube ağı aracılığıyla mevduat toplamadaki başarısı (technical efficiency) ve topladığı mevduatları hızla krediye dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, kamu bankaları da bu kaynakları etkin kullanmakta (allocative inefficiency)

daha başarısızdır. Bir diğ er önemli bulgu da bankacılık sisteminin optimal ölçek büyüklüğüne hızla uyum sağladığıdır.

Ertuğrul ve Zaim (1996), parametrik olmayan⁵ üretim sınırı yaklaşımını kullanarak Türk bankacılık sisteminin etkinliğinin kantitatif analizini yapmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektörünün etkinliği 1981'den itibaren düzelmiş, 1990 ve 1993 dönemlerinde yüzde 13,5 ile yüzde 15 arasında artmıştır. 1994 yılında ise 1993 yılına göre yüzde 2,2 ile yüzde 3,2 arasında gerilemiştir. Teknik etkinsizlik bakımından ise özel bankaların, kamu bankalarının çok üstünde olduğu ortaya konulmaktadır. Ancak, kamu ve özel sektör bankaları bakımından etkinsizlik endeksleri 1993 yılından itibaren tersine dönmektedir. Kamu bankaları teknik etkinlik konusunda üstünlüklerini kaybetmişlerdir. Ayrıca, standart sapmalar da artmış, sektörde homojenlik de azalmıştır. Bütün ölçeğe göre getiri varsayımlarında özel sektör bankaları için hesaplanan teknik etkinlik katsayıları kamu bankalarının üzerinde bulunmuştur.

Palombo (1997), bankaların birleşme veya satın alma dönemleri öncesi ve sonrası etkinlik ve karlılıklarını karşılaştırarak, birleşmelerin bankaları, bankacılık sektörünü ve ekonomiyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, aynı büyüklükteki küçük bankaların birleşmeleri sonucunda sinerji yoluyla brüt gelir artışı sağlandığı ve etkin çalışamayan veya yeterli performans gösteremeyen küçük bankaların performanslarını düzelttiği görülmüştür. Ayrıca, büyük bankaların yatay birleşmesinin fiyatlar ve rekabeti olumsuz yönde etkileyebilmesi nedeniyle bankacılık sektörü ve ekonomi açısından net refah artışının varlığının şüpheli olduğu bulgulanmaktadır. Etkinlik üzerine çıkan sonuçlarda, birleşmelerin genelde etkinliği arttırıcı bir etkisinin olmadığı, ancak birleşme sonrasında bazı maliyet kalemlerinde düşüşün olduğu görülmektedir.

Özkan (1998), bankacılık sisteminde ölçek ekonomisinin bulunup bulunmadığını incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türk bankacılık sektöründe ölçeğin artan getirisi olmadığını veya Türk bankaları için ölçek ekonomisinin bulunmadığını tespit etmişlerdir. Küçük bankalar için çıktıları

---

⁵ Parametrik olmayan yöntemler, örneklem sayısına dayalı matematiksel programlama yöntemi olarak tanımlanmaktadır.

artırmanın önemli bir maliyet avantajı söz konusu iken, orta ve büyük ölçekli bankalar için tersinin söz konusu olduğu bulgulanmıştır. Özkan (1998), Çilli'den (1995) farklı olarak orta ölçekli bankalar için sabit getirili ölçek değil, ölçeğin azalan getirisi olduğunu bulgulanmışlardır.

Mishkin (1999), ABD'nde son 20 yıldır yaşanan finansal konsolidasyonun nedenlerini, bankacılık sistemine etkilerini ve bankacılık sektörünün önümüzdeki dönemlerde nasıl şekilleneceğini incelemiştir. 1930 - 1980 yılları arasında ABD'nde faaliyet gösteren ticari banka sayısının 13.000 - 15.000 arasında olduğu; ancak 1980 sonrasında rekabetin artması ile birlikte banka sayısında azalma yaşandığını belirtmiştir. Söz konusu finansal konsolidasyon dalgasının sonucunda çok büyük bankaların sektörde paylarını artırarak liderliği üstlendiğini ve bankacılık sektörü üzerinde batmayacak kadar büyük baskısı dayattığını vurgulamıştır. Bankacılık sisteminde yaşanan konsolidasyonun, ölçek ekonomisinin sağladığı avantajlarla maliyetleri düşürmesinin etkinliği ve verimliliği artırdığı çalışmada vurgulanmıştır. Ayrıca, konsolidasyonun bankaların portföy yapısının çeşitliliğini artırması nedeniyle mali bünyelerinin daha dayanıklı hale geldiği belirtilmiştir.

Çolak ve Kılıçkaplan (1999), Türk ticaret bankalarının maliyet yapılarını translog maliyet fonksiyonu aracılığıyla incelemiştir. Bu modeli kullanarak Türkiye'de ticari bankalar için ölçek ekonomisinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmalarının sonucunda, büyük ölçekli bankalarda azalan getirinin söz konusu olduğu, buna karşılık aktif büyüklüğü nedeni ile küçük banka olarak nitelendirilen bankalarda ölçeğe göre artan getiri olduğu bulunmuştur. Ayrıca, bankacılık sektöründe artan banka sayısı ile birlikte küçük bankaların daha etkin çalıştığı, ancak büyük bankaların rekabetçi koşullara yeterince uyum sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede, sermaye yeterliliği oranındaki düşüklük bahane edilerek banka birleşmelerini savunmanın anlamlı olmayacağı yazarlarca vurgulanmaktadır.

Mahmud ve Zaim (1998), genelleştirilmiş Leontief maliyet fonksiyonunu (Generalized Leontief Cost Function) kullanarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin, Türk bankacılık sektörünün maliyet yapısına etkisini araştırmışlardır. Söz konusu çalışma, 1991 ve 1992 yılları

verileri kullanılarak yapılmış ve girdilerle çıktılar aracılık yaklaşımına uygun olarak seçilmiştir. Bankacılık sisteminin girdisi olarak işgücü, özkaynak, toplam mevduat ve diğer tüm ödünç alınmış fonlar kullanılmış; buna karşın çıktı olarak sadece kredi hacmi kabul edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ilgili dönem itibariyle Türk bankacılık sektöründe kısa dönemde bütün girdiler için talebin esnek olmadığı bulgulanmaktadır. Uzun dönemde ise sermaye mevduat hariç bütün girdileri ikame edebilirken; kısa dönemde bütün girdiler birbirlerini ikame edebilmektedir.

Amihud ve Miller (1998:5), ABD bankacılık sektöründe 1990'lı yıllarda yaşanan banka birleşmelerinin maliyetlere, karlılığa ve verimliliğe etkilerini bir model aracılığıyla tahmin etmişlerdir. Modelden elde edilen sonuçlara göre birleşen bankaların, diğer bankalara oranla karlılıklarını ve verimliliklerini arttırdıkları, ancak maliyetlerini çok az azaltabildikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, verimlilik kazançlarının birleşme sonrasında riskin dağıtılmasından (risk diversification) ve konsolide olan bankaların plasmanlarını menkul değerlerden kredilere kaydırmasından dolayı beklenen gelirin artmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ayrıca, 1980'lerdeki konsolidasyonda bankaların verimliliği artırma, riskleri dağıtma gibi amaçlar gütmesine rağmen, 1990'larda amacın maliyetleri azaltmak olduğu ifade edilmiştir.

Berger ve Hannan (1998), finansal kuruluşların yoğunlaşmasının yüksek olması durumunda tüketicilere sağlanan finansal hizmetlerin pahalılaşacağını ve bu durumun söz konusu şirketlerin karlılığını olumlu etkilediğini göstermişlerdir. Ancak, bu tür piyasalarda sistemin daha az etkin ve verimli çalıştığı da ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, şirketin piyasadaki gücünün artmasına karşılık, etkinlik ve verimliliğin azalması, bankanın piyasa değerinin artmasını engellemiştir.

Yıldırım (1999), 1988 - 1996 dönemi itibariyle Türk bankacılık sektörünün verimliliğini incelemektedir. Toplam vadesiz ve vadeli mevduat ile faiz ve faiz dışı giderlerin girdi, toplam krediler, faiz ve faiz dışı gelirlerin çıktı olarak kabul edildiği çalışmada, veri zarflama analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, dönemin bütünü itibariyle Türk bankacılık sektöründe ölçüğe göre azalan getiri olduğunu, veya diğer bir ifadeyle finansal konsolidasyon

sürecinin sistemin istikrarına katkı sağlamayacağı, etkin bankaların daha karlı olduğunu ve aktif kalitesi ile verimlilik arasında bir ilişki olmadığını bulgulamaktadır. Ayrıca, 1994 yılından sonra bankacılık sisteminde verimliliğin gerilediği ve 1980'lerdeki hızlı verimlilik artışının 1990'ların ikinci yarısında korunamadığı da çalışmanın diğer sonuçları arasındadır.

Cingi ve Tarım (2000), Türk bankacılık sektöründe 1989 - 1996 dönemine ait performansının değerlendirilmesini amaçlayan çalışmalarında oligopolcü yapı özelliği gösteren Türk bankacılık sisteminde ileri derecede bir yoğunlaşma gözlemiştir. Kamu bankalarının ağırlıklı olarak yer aldığı Türk bankacılık sisteminde incelenen dönem boyunca etkinlik skorları korelasyonunun bir tutarlılık göstermemiş olması, her yılın etkinlik sıralamasının değişken karakterde olduğuna işaret etmektedir. Ancak özel sektöre ait üç holding bankasının dönem boyunca tam etkin konumda buldukları da saptanmıştır. Diğer yandan, kamu bankaları anılan dönemin herhangi bir yılında dahi etkin konumda olmayı başaramamaktadır. Cingi ve Tarım (2000), yıllar itibariyle bankalararası etkinlik farkının ölçek etkinliğindeki büyük farklardan kaynaklandığını da ortaya koymaktadır. Buna göre, özellikle kamu bankalarının ölçek büyüklüğünün, etkinsizliğin temel kaynağını oluşturduğu açık bir biçimde görülmektedir. Genelde bankaların birkaç istisna dışında, ölçek sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır.

G-10 (2001), birleşme ve edinimler sonucunda gerçekleşen finansal konsolidasyonun şirketlerin performansını olumlu etkilediğine dair bir bulguya ulaşamamıştır. Çalışmanın sonucuna göre birleşme ve edinimlerin maliyetlerin azalmasına veya karlılığın artmasına önemli bir katkı sağlamadığı, genel olarak da özkaynakların artışı sağlamadığı ifade edilmektedir. Bireysel bankacılık alanında ise konsolidasyonun belli bir büyüklüğe kadar gerçekleşmesinin, finansal kuruluşların ölçek ekonomisinden yararlanmalarını sağladığı belirtilmektedir. Birleşme ve satın almalar sonrasında kapsam ekonomisinden yararlanılabildiğine dair bir bulguya ulaşılamamıştır.

Hughes, Mester ve Moon (2001), bankaların sermaye yapılarının ve risk davranışlarının farklı olması nedeniyle mali sektörde ölçek ekonomisinin var olmadığını, dolayısıyla finansal konsolidasyon dalgasının geçici olacağını

kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede küçük bankaların özkaynak değerini korumak için optimum düzeye göre daha çok özkaynak bulundurduklarını, diğer yandan büyük bankaların ise hükümetlerin “batmayacak kadar büyük” anlayışına sığınarak optimum düzeyin altında sermaye bulundurduklarını kanıtlamışlardır. Riskin sektörde yer alan her banka için aynı olması durumunda ise ölçek ekonomisinin var olabileceğini bulmuşlardır.

Cummins ve Rubio-Missans (2001), ABD sigortacılık sektöründe finansal konsolidasyon ile birlikte etkin ve verimli çalışmayan ve finansal açıdan iyi bir performans sergilemeyen sigorta şirketlerinin sistemden ayıklandığını, sektörde birleşme ve edinim sonrasında verimliliğin arttığını, artık büyümenin değil verimliliğin hedeflendiğini tespit etmiştir. Ayrıca, birleşmede amacın kötü şirketleri iyileştirmek değil, piyasadaki payını veya aktif büyüklüğünü artırmak olduğu çalışmada belirtilmiştir.

Çankaya ve Öz (2001), 1993 - 1999 yılları arasında yedi yıllık gelir tablosu ve bilançolar kullanarak Türk bankacılık sektöründe kamu bankalarının özel bankalara oranla daha verimli çalışıp çalışmadığını test etmişlerdir. Bu amaçla aktif büyüklüğü ölçütü esas alınarak, Ziraat Bankası, Halk Bankası, Emlak Bankası ve Vakıflar Bankası olmak üzere dört kamu sermayeli banka, diğer yandan, Yapı Kredi Bankası, Akbank, İş Bankası, Garanti Bankası olmak üzere dört de özel sermayeli banka seçmişlerdir. Bu çerçevede **etkinliğin ölçülmesinde** toplam kredilerin toplam aktifler içindeki payı, mevduatın krediye dönüşüm oranı, toplam krediler ve menkul değerlerin toplamının toplam aktiflere oranı, tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içindeki payı kullanılmıştır. **Verimliliğin ölçülmesinde** aktif getirisi, özkaynağın getirisi, net karın mevduata oranı, net karın toplam mevduata oranı, net karın kredilere oranı, net faiz gelirlerinin toplam aktiflere oranı, net faiz gelirlerinin öz kaynaklara oranı, net faiz gelirin toplam mevduata oranı, net faiz gelirin toplam kredilere oranı, net faiz gelirin toplam krediler ile menkul değerler toplamına oranı, personel giderlerinin toplam aktiflere oranı, personel giderlerinin net faiz gelirlerine oranı, personel giderlerinin toplam mevduata oranı, personel başına düşen mevduat hacmi, personel başına düşen kredi miktarı, personel başına düşen toplam aktif

miktarı, personel başına düşen net kar miktarı, personel başına düşen net faiz geliri, işletme giderlerinin toplam aktiflere oranı, şube başına düşen toplam aktif miktarı, şube başına mevduat hacimleri, şube başına ortalama kredi hacmi, şube başına ortalama net faiz geliri, şube başına ortalama personel verileri kullanılmıştır. Rasyo sonuçlarına göre, söz konusu 4 özel bankanın aynı ölçekteki 4 kamu bankasına göre daha etkin ve verimli çalıştığı bulunmuştur. Kamu bankalarının özelleştirilmesiyle finansal konsolidasyonun artacağını ve finansal sistemin daha etkin ve verimli çalışacağını da çalışmalarında ifade etmişlerdir.

Bir başka çalışmada, Yakıcı ve Çankaya (2002), ölçek ekonomileri ve maliyet etkinliği konularına odaklanarak Türk bankacılığındaki maliyet yapısını analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, dünya ile entegrasyon sürecinde yabancı bankalar ile rekabet edebilmek veya rekabet gücünü artırabilmek için, Türk bankalarının maliyetlerini minimize etmesi, diğer bir ifade ile optimum ölçekle veya optimum ölçeğe yakın çalışmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, Türk bankacılık sisteminde yer alan bankaların sayıca fazla ve küçük ölçekli olması nedeniyle bankaların çoğunun optimal büyüklüğün oldukça altında veya üstünde ölçeklerde işletildiğini bulmuşlardır. Türk bankacılık sistemi, yüksek maliyetlerle çalışmakta ve ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanamamaktadır. Diğer yandan, Yakıcı ve Çankaya (2002), Türkiye’de bankacılığın asıl sorununun büyüklükten değil, kamu bankalarının sektör içindeki payının yüksek olması gibi yapısal nedenlerden kaynaklandığını belirtmekte ve bu durumun ancak yasal düzenlemeler ile sektörün yeniden yapılandırılması aracılığıyla düzeltilebileceğini ifade etmişlerdir.

Alper, Berument ve Malatyalı (2001), dezenflasyon sürecinin bankacılık sistemi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarında, sektörde konsolidasyon yaşanacağı, küçük ölçekli bankaların maliyet dezavantajlarını daha net hissedeceği ve kapanacağı/birleşeceği, yabancı bankaların birleşme/satın alma yoluyla paylarının artacağı, itibarlı reel sektör firmalarının banka kredisi yerine bono ya da banka garantili bono çıkararak daha ucuz ve uzun vadeli finansman sağlayacağı ve bu nedenle bankaların

daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanına yönelebileceği öngörüsünde bulunmuşlardır.

Amel, Barnes, Panetta ve Salleso (2003), teknoloji ve deregülasyon sonucunda yasal düzenlemelerde yaşanan hızlı değişimler sonrasında dünyada bir finansal konsolidasyon çılgınlığının yaşandığını göstermişlerdir. Çalışmalarında, son 20 yılda gelişmiş ülkelerde sigortacılık, bankacılık ve varlık yönetim şirketlerinin faaliyet gösterdiği sektörlerdeki genel trendler ve temel özellikler irdelenmektedir. Bu irdelenmenin sonucunda çok küçük ölçekli şirketlerde finansal konsolidasyonun gerçekleşmesi durumunda ölçek ekonomisinin getirdiği avantajlardan yararlanıldığı, ancak kapsam ekonomisinin sağladığı avantajlardan yararlanılmadığı, başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yönetsel tekniklerin verimliliğinde gelişme sağlanamadığı bulunmuştur. Ayrıca, elde ettikleri bulgular, politika yapıcıların finansal konsolidasyonu destekleyici davranışlarından farklı sonuçlar ortaya çıktığını ortaya koymaktadır. Finansal konsolidasyon sonrasında beklenen düzeyde yönetsel tekniklerde gelişme olmadığı, verimliliğin sağlanamadığı, ölçek ve kapsam ekonomilerinden yeterince yararlanılmadığı, ürünlerde çeşitliliğin artmadığı da söz konusu çalışmada iddia edilmektedir. Ancak, çalışmada, verimlilikte sağlanan iyileşmenin ölçülmesinin zor olması, finansal konsolidasyonun etkilerinin anlaşılmasının uzun zaman alması, değerle ölçülemeyen maksimizasyon güdeleri (non-value maximizing motives) ve yasal düzenlemelerdeki katılıkların azalması nedenleriyle akademisyenlerin bulgularının politika yapıcılarının beklentilerinden farklılaşmış olabileceği belirtilmektedir.

Akgüç (2004), 2003 yılı itibariyle kamu bankaları ile özel bankaların verimliliğini kıyaslamıştır. Bankacılık sektöründe üretim ve çıktılarının fiziki olarak ölçülemediğinden, verimliliğin, özellikle personel verimliliğinin, bilanço büyüklüklerinden, kar tutarından, gider rakamlarından yararlanılarak ölçüldüğü belirtilmiştir. Çalışan başına varlık, çalışan başına mevduat, çalışan başına kredi, çalışan başına faaliyet geliri, çalışan başına faaliyet karı, çalışan başına net kar, personel giderinin toplam aktiflere oranı, diğer faaliyet giderlerinin toplam bilanço büyüklüğüne oranı ve faaliyet giderlerinin toplam aktiflere oranı verimlilik göstergeleri olarak kullanılmıştır. Çalışmanın

sonuçlarına göre, 2003 yılı itibariyle kamu bankalarının özel bankalara göre daha verimli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Fitch (2004), Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektörünün yapılandırılması programı çerçevesinde finansal konsolidasyonun gerçekleştiğini ve verimlilik göstergelerinin (brüt giderin brüt gelire oranı, brüt giderin toplam aktiflere oranı, şube başına çalışan sayısı, net faiz ve komisyon gelirinin brüt gelir içerisindeki payı, net sermaye piyasası işlemleri karının brüt gelir içerisindeki payı) iyileşmeye işaret ettiğini bulmuşlardır.

2.1.2. Rekabet Koşullarına Etkileri

Ertuğrul ve Zaim (1996), Türk bankacılık sisteminde, 1981 - 1993 döneminde bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın azaldığını, rekabetçi bir yapıya, bir başka deyişle homojen bir yapıya kavuşma eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın azaldığını ve finansal parçalanmanın olduğunu göstermektedir. Üstelik bu eğilim özel bankalarda, kamu bankalarına nazaran daha belirgindir. Özel bankalar arasındaki rekabet artışının nedeni olarak tam finansal serbestleşme ve bankacılık sistemine yeni banka girişleri sonrasında yoğunlaşmanın azalması gösterilmiştir. 1994 yılında yaşanan kriz nedeniyle ise rekabetçi yapıda gerileme olduğu bir başka bulgudur.

Aydınlı (1996), Türk bankacılık sektörü ile ilgili gerçekleştirilmiş olan çalışmada, Türk bankacılık sektörünün 1991 - 1994 yılları arasındaki piyasa yapısı ampirik olarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarda 1991 - 1994 yılları arasında bankacılık sektörünün tekel piyasası özelliklerini taşıdığını, diğer bir deyişle sektörde yer alan bankaların bütün olarak bir tekel gibi davrandıkları sonucuna varılmıştır. Ancak, 1991 yılından 1994 yılına kadar olan süreçte bankacılık sektörünün tekel piyasasından monopolistik rekabet yapısına doğru evrildiği hususu da varılan diğer sonuçlar arasındadır. Çalışmada, tekelleşmeyi kırııcı faktörlerin başında sermaye piyasasındaki alternatiflerin çoğalması gösterilmiştir.

Denizer (1997), 1986 - 1992 yıllarına ait verileri kullanarak, finansal serbestleşmenin ve sektöre yeni giren bankaların piyasa yapısına ve

rekabete etkilerini araştıran ampirik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, piyasaya yeni giren kuruluşların ölçek ve yapılarının, en az giriş olgusu kadar önemli olduğu gösterilmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, bankacılık sektörüne yeni giriş yapmakta olan küçük bankaların rekabet ortamında önemli bir değişiklik yaratmadıklarını göstermektedir. Bu sonucun özellikle bireysel bankacılık açısından önemli olduğu ifade edilmektedir. Bir önemli sonuç ise piyasada bulunan büyük ölçekli bankaların büyüklüklerinin rekabet yapısı üzerinde olumsuz etki yarattığı ve sistemde yeni girişleri engellediğidir. Ayrıca, Türkiye'deki piyasa yapısının karlılıkla doğrudan ilintili olduğuna işaret edilmekte ve yeni bankaların sektöre girişlerinin rekabet ortamını iyileştirici bir etkisi olmadığı ortaya konulmaktadır. Bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın rekabeti azaltarak mali sistemin etkinliğini artıracığı bulgulanmaktadır.

Mishkin (1999), diğer çalışmaların aksine, ABD bankacılık sektöründe son 20 yıldır yaşanan konsolidasyonun rekabet koşullarını olumsuz etkilemediğini ifade etmektedir. ABD bankacılık sistemine binlerce bankanın dahil olması ve bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın çok düşük olması nedeniyle mega banka birleşmelerinin rekabeti olumsuz etkilemediği vurgulanmaktadır. Bankacılık sistemindeki coğrafi sınırlandırmaların kalkmasının tam tersine sektör içi rekabeti artırarak kötü bankaların tasfiye edilmesini sağlayacağı ve bankacılık sisteminin daha etkin ve verimli çalışmasına olanak sağlayacağı belirtilmiştir.

Cetorelli ve Angelini (2000), 1983 - 1997 döneminde İtalyan bankacılık sisteminde rekabet koşullarının gelişimini banka bazında bilanço verilerini kullanarak analiz etmektedir. Çalışmada rekabet koşullarının ve yapısal reformların bankacılık sektörü üzerindeki etkileri araştırılmıştır. AB'nde 1993 yılında uygulanmaya başlanan İkinci Bankacılık Direktifi (Second Banking Directive) ve buna bağlı olarak ortaya çıkmış olan Tek Bankacılık Lisansı uygulaması piyasalara giriş engellerinin ortadan kalktığı ve ye ülke bankacılık sektörlerinin potansiyel girişlere sürekli açık hale gelmeleri anlamını taşımaktadır. Bu durumun rekabeti artırıcı bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Ancak bu gelişmeyle birlikte Avrupa bankacılık sisteminde başka bir gelişme daha olmuş ve sistem yoğun bir birleşme ve

devralmalar sürecine girmiştir. Bunlara bağlı olarak AB üyesi ülkelerde faaliyet göstermekte olan bankaların sayısında 1985-1997 yılları arasında yüzde 29 oranında azalma kaydedilmiş ve bu azalmanın yüzde 90'ı 1990 - 1997 yılları arasında gerçekleşmiştir. Piyasa gücü paradigmasına göre bu durumun bankacılık sektörünün rekabet yapısı üzerinde olumsuz etkileri olması beklenecektir. Tüm bu koşullar göz önüne alınarak yapılan İtalyan bankacılık sektörünü kapsayan ampirik çalışmada sözü edilen iki önemli değişimin piyasadaki rekabet koşullarına nasıl etki ettiği araştırılmıştır. 1983 - 1997 yılları arasında ilgili pazar dikkate alınarak beş ayrı coğrafi bölge üzerinden yapılan analiz sonuçlarına göre birleşme ve devralmalar sonucu bankaların piyasadaki gücünü arttırdıklarına ve ulusal rekabet koşullarını bozduklarına dair bir kanıt bulamadıklarını belirtmiş ve Tek Bankacılık Lisansı'nın rekabete olumlu yansıdığı bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca, söz konusu dönemde konsolidasyonun maliyetleri azaltarak karlılığı artırdığı ve bankacılığı olumlu etkilediği vurgulanmıştır.

Günel (2001), Türk bankacılık sektöründe rekabetin yetersiz olduğu, yoğunlaşmanın yaşandığı, yani az sayıda bankanın hakim olduğu oligopolistik bir yapıya sahip olduğunu ve yoğunlaşma oranlarının çok yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Bankacılık sistemindeki yoğunlaşmanın yüksekliğinin kanıtı olarak da sektörde aktif büyüklüğü en yüksek olan ilk 5 bankanın toplam aktiflerinin, toplam kredilerinin ve toplam mevduatlarının sektör içindeki payının 2000 yılı itibarıyla sırasıyla yüzde 48, yüzde 42 ve yüzde 51 olmasını göstermektedir. Ayrıca, piyasaya giriş ve çıkışların sınırlı olmasının da rekabeti engellediğini, hatta tüm bankaların bir kartel gibi davrandıkları sonucuna varmaktadır. Bu durum yurt içi rekabet açısından engel oluştururken, Türk bankalarının büyüklüğü, kamu bankalarının sektör içindeki payının yüksekliği ve sektördeki bankaların dışa açıklığının az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sektörün kartel gibi davranmasının uluslararası rekabet ve ölçek ekonomisi için gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır. Günel (2001), sektörde yoğunlaşmanın artmaması ve finansal konsolidasyon sürecinin tamamlanmaması durumunda, Türk bankacılık sektörünün uluslararası rekabet gücüne sahip olamayacağını da belirtmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de bankaların birleşmelerini teşvik etmek

ve kolaylaştırmak için başta Bankalar Kanunu olmak üzere, Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Özelleştirme Kanunu ve Vergi Kurumlarında düzenlemeler yapılmasını ve AB'nin düzenlemeleri ile uyumlu bir birleşme mevzuatının oluşturulmasını önermektedir. Bu alanlarda düzenlemeler yapılmadığı takdirde finansal konsolidasyonun ölkemizde gerçekleşemeyeceği de ifade edilmektedir. Finansal konsolidasyonun gerçekleşmemesi durumunda, bankacılık sistemindeki durumun sürdürülemez olduğu belirtilmektedir.

G-10 (2001), birleşmeler veya banka girişlerinin yasal düzenlemelerle zorlaştırılması sonucunda yoğunlaşmanın yüksek olduğu piyasalarda rekabetin azaldığını ve fiyatların arttığını bulmuştur. Ayrıca, birleşmeler sonrasında piyasa gücünü artıran kuruluşların, bu güçlerini kullanarak spread'leri artırıp kredi faaliyetlerini azalttıkları ve müşterilerinin zarar gördüğünü bulgulamaktadır. Bu zararın daha çok bireysel bankacılık ve bazı yatırım bankacılığı hizmetlerinde yaşandığı ifade edilmektedir. Banka birleşmeleri sonucunda bono tahvil piyasalarında da yaşanacak konsolidasyonun likidite üzerindeki olumsuz etkilerinin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, G-12 ölkelerinin sigorta şirketleri ve yatırım fonları sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerin bankalarla birleşmesi sonucunda konsolidasyonun hızlandığı, ancak rekabetin bu durumdan bazı ölkelerde olumsuz, bazı ölkelerde olumlu etkilendiği bulgulanmaktadır.

2.1.3. Finansal İstikrara Etkileri

Mishkin (1998) alışmasında ABD'nde yaşanan finansal konsolidasyon tecrübesini göz önünde bulundurarak, finansal konsolidasyonun yarattığı olası tehlikeler ve fırsatlar üzerinde durmuştur. Temel tehlikenin finansal konsolidasyon sonrasında bazı bankaların batmayacak kadar büyük hale gelmesi olduğunu, ancak mevduata güvencenin sınırlandırılmasının ve etkin banka denetiminin bu tehlikeyi azaltacağını ifade etmiştir. Diğer yandan, finansal konsolidasyonun çeşitli fırsatlar yarattığı da vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi finansal konsolidasyonun mevduata güvencenin sınırlandırılmasına olanak

sağlaması ve ahlaki bozulmanın (moral hazard) önüne geçilmesini sağlamasıdır. Ayrıca, finansal konsolidasyon sonrasında, finansal kuruluşlarda çeşitlilik artmakta ve bankacılık sisteminin finansal sistem içerisindeki önemi azalmaktadır. Finansal konsolidasyonun sağladığı üçüncü fırsat olarak da lider kuruluşların sağlayacakları etkinlik ve verimlilik aracılığıyla söz konusu bankaların uluslararası rekabet gücünün de artması olduğu ifade edilmektedir. Mishkin (1999), tüm bu olumlu gelişmeler sonrasında 1990'larda aktif ve özkaynak getirisinin rekor seviyelere yükseldiğini bulgulamıştır.

Macey ve Miller (1998), finansal konsolidasyona neden olan banka birleşmeleri ve satın almalarının ABD bankalarının uluslararası rekabet gücünü ve bankacılık sisteminin istikrarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Çalışmalarının sonuçlarına göre, finansal konsolidasyon aracılığıyla aslında ABD bankacılık sektöründe bir tasfiye süreci yaşandığını, zaten ABD bankacılık sektörünün varlıklarının, toplam finansal varlıklar içerisindeki payının da son 20 yılda yüzde 66'dan yüzde 30'a düşmesinin de bunu doğruladığını göstermişlerdir. Bu çerçevede, ABD bankacılık sektöründe yaşanan finansal konsolidasyonun aslında piyasalar içerisinde cereyan eden bir tasfiye süreci veya kötü bankaların ayıklanması olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kısaca, ABD'nde cereyan eden finansal konsolidasyonun bir tasfiye süreci olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ABD'nde yaşanan süreç, Türk bankacılık sisteminde 2000-2001 krizleri sonrasında yaşanan finansal konsolidasyon sürecine de ışık tutmaktadır.

Mercan ve Yolalan (2000), bankaların performansı ile ölçek ve mülkiyet yapıları arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Veri Zarflama Analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışma, CAMEL⁶ yaklaşımının unsurlarına karşılık gelen bir dizi rasyonun veri olarak kullanılmasıyla oluşturulmaktadır. Bu çalışmada, veri zarflama yöntemi kullanıldığı için uç (extreme) değerler atılmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen etkinlik sınırını oluşturan bankaların performans değişkenlerinin değerleri, gözlem kümesine baskın olduğu için, gözlemler genelde düşük etkinlik seviyesinde (ortalama yüzde

---

⁶ CAMEL; özkaynak (capital), aktif (asset), yönetim (management), karlılık (earnings) ve likidite (liquidity) kavramlarının analiz edilmesidir.

25-40) görünmektedirler. Veri Zarflama Yöntemi sonuçlarına göre, Mercan ve Yolalan (2000), finansal konsolidasyon sürecinin finansal istikrara katkı yapacağını iddia etmektedir. Çalışma, Türk bankacılık sisteminin bir bütün olarak 1993'e kadar performansının arttığını ve banka yoğunlaşmasının azaldığı 1993'ten sonra da belirgin bir şekilde gerilediğini bulmuştur. Ayrıca, mülkiyet ilişkileri açısından bakıldığında yabancı ve özel bankaların kamu bankalarına oranla daha etkin olduğu; ölçek açısından bakıldığında da 1994 yılından sonra orta ve küçük ölçekli bankaların performansı hızla gerilerken; büyük ölçekli bankaların görece olarak daha iyi bir performans sergilediği bulgulanmıştır. Büyük ölçekli bankaların piyasa payının artması sonucunda gerçekleşecek finansal konsolidasyonun bankacılık sisteminin performansını artıracığı ileri sürülmüştür.

G-10 (2001), gelişmiş ülkelerde (ABD, AB ve Japonya) yaşanan finansal konsolidasyonun finansal istikrara etkilerini finansal konsolidasyonun finansal risklere etkisi başlığı altında incelemiştir. Finansal riskler, sistemik riskler ve finansal kuruluş bazında riskler başlığı altında ayrı ayrı tanımlanmış ve analiz edilmiştir. Çalışmada, ABD'nde yaşanan finansal konsolidasyon sonrasında bazı riskler azalırken, bazı risklerde artış yaşandığı ifade edilmektedir. Örneğin, ABD'li büyük bankaların hem ulusal hem de uluslararası alanda yaşadığı konsolidasyon süreci hem sektörün hem de söz konusu kuruluşların coğrafi risklerini azaltmıştır. Birleşen kuruluşların yönetsel verimliliğinde artış sağlanmış, risk-getiri eğrisi iyileştirilerek daha az riskle daha çok getiri sağlanmaya başlanmıştır. Ancak, kuruluşların birleşme sonrası aşırı büyümesinden dolayı çalışanların izlenmesi ve yönetilmesi zorlaşmış, ayrıca operasyonel riskler de artmıştır. Diğer yandan, risk yönetim teknikleri ve teknolojideki gelişmeler, operasyonel riskteki artışı dengelemektedir. ABD için temel riskin, finansal konsolidasyon sonucunda iyice büyüyen ve karmaşıklaşan finansal kuruluşların iflası sonucunda ortaya çıkabilecek sistemik risk olasılığının artmış olmasıdır. Bu çerçevede, ABD'nde yaşanan finansal konsolidasyonun, "batmayacak kadar büyük" algılamasını artırarak finansal sistemin kırılabilirliğini artırdığı vurgulanmaktadır. Çalışmanın AB ülkeleri ile ilgili bölümünde ise yaşanan finansal konsolidasyon dalgasının coğrafi riski azalttığına dair bir bulgu

edinilememiştir. Ancak, değişik sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların birleşmesi sonucunda ortaya çıkan finansal holdinglerin (financial conglomerates) piyasadaki gücünün artmasına paralel olarak söz konusu kuruluşların piyasa değeri daha da fazla artmıştır. AB ülkelerinde finansal istikrarı olumsuz etkileyebilecek bir başka risk ise finansal konsolidasyon sonrasında kuruluşların çeşitli ülke ve sektörlerde faaliyet göstermeye başlamaları nedeniyle daha az şeffaf olmalarıdır. Dolayısıyla, piyasa disiplininin istenildiği gibi çalışmama olasılığı ortaya çıkmakta ve sistemin kırılganlığı artmaktadır. Ayrıca, AB ülkelerinde konsolidasyon sonrası mali sektörde görülen aşırı yoğunlaşma nedeniyle “batmayacak kadar büyük” tehlikesinin arttığı ve bu kuruluşların mevduat güvencesine tabi olması nedeniyle daha fazla risk almaları durumunda finansal istikrarın tehlikeye girebileceği ifade edilmektedir. Bu risklerin ortaya çıkmaması için, AB ülkelerinde denetleyici ve düzenleyici kuruluşlara önemli sorumluluklar düştüğü, denetimin sermaye yeterliliği üzerine değil risk yönetim sistemleri üzerine olması gerektiği de çalışmada özellikle belirtilmektedir. Japonya’da ise konsolidasyonun kriz sonrasında iflas eden kuruluşların tasfiyesi şeklinde olduğu vurgulanmaktadır. Konsolidasyon sonrasında maliyetlerin azaltılması, teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve müşteri tabanlarının birleştirilmesi nedeniyle operasyonel riskin azaldığı, ancak bu kuruluşların halen interbank piyasalardan borçlanma ile ayakta kaldıkları düşünüldüğünde sistemik risk tehlikesinin devam ettiği belirtilmektedir. Bu kuruluşların zor duruma düşmesi durumunda merkez bankalarının “son başvuru merci” rolünü nasıl oynayacağı da halen belirsizdir. Bu durum finansal istikrarın korunması açısından risk oluşturmaktadır. Coğrafi riskin ise konsolidasyon sonrasında azalmadığı çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Cummins ve Rubio-Missans (2001), şirket edinimlerinde, şirketi satın alanın teknolojik altyapısının gelişmiş ve yönetiminin yüksek kaliteli olması, ölçek ekonomisinin avantajından yararlanabilmesi ve maliyetleri azaltabilmesi durumunda birleşmenin başarılı olabileceğini ve finansal istikrara katkı sağlayacağını çalışmalarında göstermektedirler. Çalışmalarında da görüldüğü üzere, 1994’de AB tarafından yayımlanan Üçüncü Nesil Sigortacılık Yönergesinin (Third Generation Insurance

Directive) ardından İspanyol sigortacılık sektöründe yaşanan finansal konsolidasyon, zayıf şirketleri sistem dışına çıkararak sektörün daha sağlıklı bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

Serdar, Zenginobuz ve Orhan (2001), Türk bankacılık sektörünün rekabetçi olmadığı varsayımı altında banka birleşmeleri ve satın almaları öncesindeki yapısal durum ile sonrasındaki durumu bir model aracılığı ile kıyaslamışlardır. Ayrıca, banka birleşmelerini ve satın almalarını teşvik eden etkenler ve koşullar üzerinde de durmuşlardır. Çalışmalarının sonuçlarına göre, sabit maliyetlerin yüksekliği nedeniyle küçük bankalar arasında birleşmelerin yaşanmasının refah etkisi yaratmaktadır. Sektördeki büyük bankalar için ise Rekabet Kurumu'nun bir engel olarak ortaya çıkma olasılığının konsolidasyon sürecini zorlaştırdığı, ayrıca satın alma veya birleşmelerin teker teker değil, blok olarak yapılmasının daha avantajlı olacağı belirtilmektedir. Bunun temel nedeninin ise teker teker yapılacak birleşme ve satın almalarda, diğer bankaların piyasa gücünü ve karlılığını artıracak olmaları şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, banka birleşmelerinin aracılığı ile yaratılacak finansal konsolidasyon ortamından tüm bankaların karlı çıkacağına aşık olduğu, ancak, birleşmenin maliyetlerini de hiçbir bankanın üstlenmek istemediği çalışmada görülmektedir.

Bu yapıyla Türk bankacılık sistemi mahkum ikilemi⁷ (prisoner's dilemma) örneğine uygun bir yapı sergilemektedir. Bu ikilemin yapısal değişimler aracılığıyla aşılması durumunda sektördeki kırılganlığının artacağı ve sistemin daha istikrarsız çalışacağı bulunmuştur.

Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2003) yılında yapmış oldukları çalışmada ulusal ve uluslararası bankacılık sisteminde yaşanan finansal konsolidasyon sürecini mercek altına almışlardır. Bu çalışmada, bankacılık sisteminde yaşanan konsolidasyon süreci, bankacılık sektöründeki

---

⁷ Polis tarafından gözaltına alınan iki suçlunun başına gelenlerle ilgilidir. Mahkumlar, suskunluklarını korudukları takdirde tutukluluk hallerinin bir aydan daha fazla sürmeyeceğini bilmektedir. Oysa polis her iki mahkum ile ayrı ayrı görüşerek itirafa bulunmaya zorlar. İkisinden birinin yapacağı itiraf, itirafçının serbest bırakılmasına, diğerinin ise ömür boyu hapis yatmasına yol açacaktır. Suçlular tek tek, birey olarak ele alındığında polis önerisini kabul ederek, itirafa bulunmak rasyonel bir çözüm gibi görünmektedir. Oysa bu ikili, bir takım, bir ekip olarak ele alındığında, bir ay hapiste yatıp çıkmak daha avantajlıdır. Ancak bunu gerçekleştirmenin tek şartı, mahkumların itirafa bulunmayacaklarına dair birbirlerine söz vermeleri ve karşılıklı güven duymalarıdır. Bu durumda ortaya iki farklı hareket tarzı çıkar. Bu da işbirliği paradoksunu doğurur. Mahkumlardan her biri, diğerini ele vererek daha avantajlı bir duruma geçeceğini bile bile, itirafa bulunmayacağına dair karşı tarafı ikna etmek zorundadır. Mahkumların durumunda, taraflardan biri işbirliğine yanaşmaz ise, işbirliği paradoksu devreye girer. Güvensizliğin kol gezdiği bu ortamda mahkumlar yalnızca kendilerini kurtarmayı düşündükleri için en ağır cezaya mahkum olurlar.

yoğunlaşma olarak tanımlanmakta ve yoğunlaşmanın yaşanan finansal krizlere etkisi irdelenmektedir. Çalışmada 70 ülkenin 1980 - 1997 yıllarına ait verileri kullanılmış ve finansal konsolidasyon sürecinin daha yoğun yaşanması nedeniyle bankacılıkta yoğunlaşmanın yüksek olduğu, rekabet koşullarına yönelik kısıtlamaların az olduğu ve rekabet koşullarının korunduğu ülkelerin bankacılık sistemlerinde kriz olasılığının daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Banka yoğunlaşmasının, finansal istikrara katkı yarattığı bulunmuştur. Ancak, banka yoğunlaşmasının aşırı düzeyde olduğu ülkelerde konsolidasyonun finansal istikrara katkısının zayıf, hatta negatif olduğu, bunun temelinde ise aşırı yoğunlaşmanın rekabet koşullarını bozması olduğu çalışmada bulgulanmıştır.

Demirgüç-Kunt, Laeven ve Levine (2003), 72 ülkedeki 1.400 bankanın verilerini kullanarak bankacılık düzenlemelerinin, banka yoğunlaşmasının ve kurumsallaşmanın bankaların net faiz marjı⁸ üzerindeki etkilerini incelemiştir. Net faiz marjının yüksek olduğu ekonomilerde bankacılık sektörünün karlılığının yüksek olması nedeniyle özkaynaklarının artacağı, dolayısıyla finansal sistemin daha istikrarlı bir yapıya kavuşacağı bilinmektedir. Net faiz marjı ile finansal istikrar arasındaki söz konusu ilişki göz önünde bulundurulduğunda, net faiz marjlarının bankacılık sistemi için bir istikrar göstergesi olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan, çalışmanın sonuçlarını incelediğimizde banka yoğunlaşmasının net faiz marjlarını artırarak finansal istikrara katkı sağladığı görülmektedir. Ancak, enflasyon ve rekabeti kısıtlayıcı düzenlemelerin varlığı finansal konsolidasyon ve net faiz marjları arasındaki pozitif ilişkiyi bozmakta ve net faiz marjlarını daraltarak bankacılık sisteminde istikrarsızlığın artmasına neden olmaktadır.

Allen ve Gale (2003), finansal konsolidasyon ile finansal istikrar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Finansal konsolidasyona neden olan yoğunlaşmanın rekabeti azalttığı belirtilen çalışmada, diğer çalışmaların aksine finansal konsolidasyonun rekabeti azaltmasına rağmen finansal istikrara katkı yaptığı savının genelde doğru olmadığı öne sürülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre finansal konsolidasyonun göstergesi olan banka yoğunlaşması ile finansal istikrar arasında çok yönlü bir ilişki

---

⁸ Net faiz marjı, net faiz gelirinin toplam faiz getirili aktiflere oranı olarak tanımlanmaktadır.

bulunmaktadır. Her ülkenin koşullarının farklı ve karmaşık olması nedeniyle, finansal konsolidasyon ile finansal istikrar arasındaki aynı yönlü bir ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir. Örneğin, finansal sistemin etkin ve verimli çalışması durumunda finansal konsolidasyonun rekabeti azaltması nedeniyle finansal istikrara olumlu katkı yapmayacağını göstermiştir.

Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003), gelişmiş ülkelerde az sayıda bankanın artık bankacılık sektörünün yüzde 70'ini oluşturduğunu göstermişlerdir. Bu çerçevede, banka birleşmelerinin sonucunda ortaya çıkan finansal konsolidasyonun, reel sektöre kullanılan kredilerdeki rekabet koşullarına likiditelerine ve ayırdıkları karşılıklara etkilerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu amaçla, banka birleşmelerinin kredi rekabetine, bankaların dış şoklara karşı ayırdıkları kısa vadeli likit varlıklarına ve toplam likiditelerine etkilerini incelemişlerdir. Bilindiği üzere bankalar kredi kullanırmak için birbirleriyle rekabet etmekte, likidite şoklarına karşı kısa vadeli likit varlıklar bulundurmakta ve gerektiğinde interbank piyasalarından finansman ihtiyaçlarını sağlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın sonuçlarına göre banka birleşmeleri birleşen bankalarda içsel para piyasası oluşturmakta ve finansal maliyetlerini azaltarak kredi faiz oranlarında düşüşe yol açmaktadır. Dolayısıyla, konsolidasyon sonucunda bozulan rekabet ortamının olumsuz etkileri maliyetlerin azalması sonucunda kredi faiz oranlarının düşmesi ile ortadan kalkmaktadır. Elde edilen ikinci sonuç ise, bankaların birleşme sonrasında likidite şoklarına karşı daha fazla kısa vadeli likit varlık bulundurabilmeleridir. Bunun temel nedeni olarak, bankaların kullandığı kredilerde çeşitliliğin artmasının⁹ bankaların likiditelerini olumlu etkilemesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca, bankaların ve bankacılık sisteminin likidite riskindeki değişimler ve likidite ihtiyaçları da değerlendirilmiştir. Bu bölümde, büyük ölçekli birleşmelerde beklenen likidite ihtiyacının arttığı ve merkez bankalarının daha fazla likidite temin etmek zorunda kalacağı belirtilmiştir. Bankacılık sektöründe rekabetin daha yoğun olması durumunda, bankalar diğer bankalardan daha rahat fonlanabileceği için merkez bankaları daha az likidite ile söz konusu ihtiyacı karşılayabilmektedir.

⁹ **Kredi çeşitliliği**; uzun vadeli kredi ilişkilerinin artmasından, belli tip kredilerde uzmanlaşmaya gidilmesinden (farklı sektörler, küçük/büyük şirketler) veya belli başlı bölgelerde uzmanlaşmadan kaynaklanmaktadır.

Şahözkan (2003), özellikle ölçek ekonomisi açısından, gelişmiş ülke bankalarına kıyasla çok küçük aktif büyüklüklerine sahip olan Türk bankalarının uluslararası alanda faaliyette bulunmalarının, bir başka ifade ile faaliyetlerinin etkili olabilmesinin, ölçeklerinin büyümesi ile yakından ilgili bulunduğunu belirtmektedir. Türk bankacılık sisteminde altyapı yönünden, global bankacılık sistemleri ile rekabet edebilecek yeterlilikte bankalar bulunmasına rağmen sorunun ölçek faktörüne odaklandığı savı çalışmada ortaya konulmaktadır. Ayrıca, bankacılık sektöründe 2000-2001 krizleri sonrasında başlayan banka birleşme ve finansal konsolidasyon sürecinin daha başlangıç noktasında olduğu da söylenmektedir. Zaten yaşanan birleşme ve satın almaların grup içi hareketler veya tasfiye sürecinde meydana geldiği de çalışmada vurgulanmaktadır. Ancak, Garanti Bankası ve Osmanlı Bankası birleşmesinin değerlendirildiği kısımda ortaya konan etkinlik, finansal pozisyonun iyileştirilmesi, ölçek ekonomisi, hissedar açısından kazançlar ve birleşme sonrası ilk döneme ilişkin diğer ölçümler, birleşmeye yöneltilen motivasyonların iyi tespit edilmiş olduğunu ve sürecin başarıyla tamamlandığını göstermektedir. Şahözkan (2003), son olarak, bankacılık sektöründe şu an mevcut yoğunlaşmanın artması beklentisine bağlı olarak, küçük ölçekli bankaların birleşerek rekabet gücü yüksek daha güçlü bankalar oluşturması konusuna odaklanmaları gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, banka birleşmelerini teşvik edici düzenlemelerin yapılmasının zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Bunun alternatif yöntemi olan içsel büyümenin mevcut kaynakların kapasitesine bağlı olarak mümkün olamayacağı çalışmada ifade edilmektedir. Aksi durumda net faiz marjları ve kapsamlı rekabete bağlı ortaya çıkacak başarısızlıkların, yasal otoritelerce sağlanacaklar teşvikler ile dahi giderilemeyeceği vurgulanmaktadır.

Fitch (2004), Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektörünün yapılandırılması programı çerçevesinde finansal konsolidasyonun gerçekleştiğini ve finansal konsolidasyonun finansal istikrara katkı yaptığını göstermiştir. Bu amaçla net faiz marjı, aktif getirisi ve sermayenin getirisindeki iyileşmelerin bankacılık sektörünün performansını artırarak finansal istikrara katkı yaptığını bulmuşlardır.

Kumcu (2004), finansal konsolidasyon sürecinde sektördeki payını artırmak isteyen kuruluşların faiz dışı giderlerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Finans sektöründe faiz dışı gelirlerin, faiz dışı giderleri karşılayamamasının en büyük nedenlerinden biri olarak da büyüebilmek için rekabette faiz dışı gelirlere feragat etme zorunluluğundan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu çerçevede sektördeki yeniden yapılanmanın küçük bankaların sektör dışına çıkmasına yol açacak aşırı rekabet ortamını değiştirmekten, ölçek ekonomisinin nimetlerinden yararlanarak finansal istikrara öncelik verilmesinden geçmekte olduğunu vurgulamaktadır.

2.2. Sonuç

(i) İncelenen ampirik çalışmalarda, finansal konsolidasyonun etkinlik ve verimliliği artırdığına dair görüş ayrılıkları olduğu görülmektedir: Çilli (1995), Altunbaş ve Molyneux (1995), Ertuğrul ve Zaim (1996), Mishkin (1998 ve 1999), Amihud ve Miller (1998:6), Cingi ve Tarım (2000), Cummins ve Rubio Missans (2001), Çankaya ve Öz (2001), Yakıcı ve Çankaya (2002) finansal konsolidasyon sonrasında bankacılık sektöründe etkinliğin ve verimliliğin arttığını ortaya koymaktadır. Bunun temel şartlarından birisinin, bankacılık sisteminde ölçeğin artan getirisi olması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir. Diğer yandan, aynı çalışmalarda bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın azalması durumunda etkinliğin ve verimliliğin azaldığı da ortaya konulmuştur. Diğer yandan, Berger ve Hannan (1998), Yıldırım (1999), G-10 (2001), Hughes, Mester ve Moon (2001) ve Amel, Barnes, Panetta ve Salleo (2003) finansal konsolidasyonun sistemin daha az etkin ve verimli çalışmasına neden olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, Ertuğrul ve Zaim (1996) ve Cingi ve Tarım (2000), Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarda en etkin banka gruplarının sırasıyla yabancı, özel ve kamu bankaları olduğu; yabancı ve özel bankaların da kamu bankalarına oranla daha verimli olduğu bulgulamışlardır. Zaim (1995), Özkan (1998) diğer çalışmaların aksine, kamu bankalarının, özel bankalara oranla daha etkin olduğunu bulmuşlardır.

(ii) Finansal konsolidasyonun ulusal ekonomideki rekabet koşullarını olumsuz etkilediği konusunda fikir birliği oluşmamıştır: Ertuğrul ve Zaim (1996), Aydınli (1996), Denizer (1997) ve G-10 (2001) ve Günal (2001), banka yoğunlaşmasının piyasada bulunan büyük ölçekli bankaların büyüklüklerinin rekabet yapısı üzerinde olumsuz etki yaratarak mali sisteme yeni girişleri engellediğini, fiyatları yükselttiğini bulmuşlardır. Diğer yandan, bu görüşlerin tam tersine, Mishkin (1999) ve Angelini ve Cetorelli (2000)'ye göre finansal konsolidasyon ulusal ekonomideki rekabet koşullarını arttırmaktadır. Bu çerçevede, literatürde finansal konsolidasyonun rekabet koşullarına etkileri üzerinde tam bir fikir birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Finansal konsolidasyonun rekabet koşullarına etkilerinin ülkeden ülkeye değiştiği anlaşılmaktadır.

(iii) Finansal konsolidasyon, finansal sistemin istikrarına katkı yaptığı, ancak finansal kuruluşların “batmayacak kadar büyük” hale gelmesinin sistemik risk ve operasyonel risk tehlikesini artırdığı anlaşılmaktadır: Mishkin (1998) ve G-10 (2001), finansal konsolidasyon sonrasında bazı bankaların batmayacak kadar büyük hale gelmesinin risk oluşturduğunu, ancak mevduata güvencenin sınırlandırılmasının ve etkin banka denetiminin bu tehlikeyi azaltacağını ifade etmiştir. Ayrıca, operasyonel riskin de önemini artırdığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, finansal konsolidasyon mevduata güvencenin sınırlandırılmasına olanak sağlaması ve ahlaki bozulmanın (moral hazard) önüne geçilmesini sağlamaktadır. Finansal kuruluşlar ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanarak uluslararası rekabet gücünü artırmaktadır. Bunlara ek olarak, Macey ve Miller (1998), finansal açıdan zayıf bankaların konsolidasyon aracılığıyla tasfiye edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, coğrafi risklerin azaldığı da bu çalışmalarda ortaya konulmaktadır. Benzer görüşler, Mercan ve Yolalan (2000), Cummins ve Rubio Missans (2001) Serdar, Zenginobuz ve Orhan (2001), Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2003), Allen ve Gale (2003), Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003), Şahözkan (2003) ve Kumcu (2004) tarafından da ifade edilmektedir.

(iv) Sonuç olarak, literatürde genel kanı finansal konsolidasyonun kötü bankaların tasfiye edilmesini sağlaması veya kötü bankaların tasfiye

edilmesi sonucunda ortaya çıkması nedeniyle bankacılık sisteminin daha verimli çalışmasına olanak sağlayacağıdır. Uluslararası rekabet gücü artan, etkin ve verimli çalışan sektörün ise daha istikrarlı çalışacağı literatürde özellikle vurgulanmaktadır. Ancak, finansal konsolidasyonun rekabet koşullarını olumsuz etkilediğine ve finansal istikrara katkı yapmadığına dair görüşler de literatürde önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla, finansal konsolidasyonun finansal sistem üzerindeki etkilerinin ülkelerin koşullarına göre değiştiği düşünülmektedir. Diğer yandan, konsolidasyonun finansal istikrara yaptığı katkılar dışında yaratacağı risklerin de göz önünde bulundurulması gerektiği anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA FİNANSAL KONSOLİDASYON ALANINDAKİ GELİŞMELER

Finans piyasalarındaki yapısal dönüşümler genel olarak yaşanan krizler sonrasında ortaya çıkmıştır. Bankacılık sistemindeki değişim de, son 30 yıl içinde yaşanan olumsuz gelişmeler ile¹⁰ ivme kazanmıştır.

Söz konusu olumsuzlukların ardından özellikle 1990'lı yıllardan sonra, krizlere karşı yeni yaklaşımlar geliştirilip uluslararası bankacılık sisteminin istikrarının artırılması yolunda çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede evrensel bankacılık kavramı ortaya çıkmış ve ulusal ekonomilerde finansal konsolidasyon önem kazanmıştır.

Bankacılık sisteminin denetim altına alınması, yeniden yapılandırma amacıyla birçok bankanın geçici olarak devlet kurumlarına veya mevduat güvencesi fonlarına devredilmesi, kurtarılması mümkün olmayan bankaların tasfiye edilerek, aktiflerinin açık artırma yolu ile satılması, düşük maliyetle likidite aktarımı sağlanan bazı bankalardan durumları düzeltilenlerin satışa çıkarılması, güç durumdaki bazı bankaların problemleri kredilerinin devir alınarak banka birleşmelerinin teşvik edilmesi, zor durumdaki bazı bankalara sermaye girişi sağlayabilmek amacıyla yabancı sermaye üzerindeki sınırlamaların azaltılması, iflas kanunlarında yenilikler yapılması finansal konsolidasyonu hızlandırmıştır. Tablo 3.1 ve Tablo 3.2'de de dünya genelinde finansal konsolidasyonun göstergesi olan banka birleşme ve satın almaların hızlandığı görülmektedir.

---

¹⁰ 1973 Bretton Woods sisteminin çökmesi ve petrol krizi, 1994 Tekila Krizi, 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan kriz, 1998 yılında Rusya'nın krize girmesi ve Japonya'da durgunluğun artması bu olumsuzlukların başlıcaları arasında sayılmaktadır.

**TABLO 3.1. FİNANSAL SEKTÖRDE GERÇEKLEŞEN BİRLEŞME VE SATIN ALMALAR
(1 MİLYAR ABD DOLARI ÜZERİ)**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Birleşme Sayısı (Adet)	8	10	6	11	14	23	21	49	58	46
Değeri (Milyar dolar)	26,5	22,1	12,4	39,7	23,7	113,0	59,0	233,0	431,0	291,0

Kaynak: G-10 (2001:1).

TABLO 3.2. DÜNYANIN EN BÜYÜK BANKALARININ AKTİF BÜYÜKLÜĞÜNÜN G-12 ÜLKELERİNİN GSYİH'YA ORANI

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
En büyük 20	19,5	31,6	35,2	34,2	36,0	36,5	37,5	36,8	38,1	39,8
En büyük 30	25,5	40,3	44,4	44,1	46,3	47,0	48,5	49,0	51,1	52,7
En büyük 40	30,8	47,0	51,5	51,5	54,1	55,1	56,8	56,8	61,4	63,2
En büyük 50	35,4	52,8	57,6	57,6	60,5	61,9	64,0	66,0	69,0	71,2

Kaynak: G-10 (2001:1).

Dünya genelinde finansal konsolidasyonun hızlandığı görülmektedir (Tablo 3.1 ve Tablo 3.2). Dünyanın en büyük bankalarının konsolide aktif büyüklüklerinin, G-12 ülkelerinin GSYİH¹¹ oranı 1980 – 1998 döneminde finansal konsolidasyonun etkisiyle hızla artmıştır. Aynı dönemde en büyük 20 bankanın aktif büyüklüğünün G-12 ülkelerinin GSYİH'ya oranı yüzde 19,5'ten yüzde 39,8'e; en büyük 30 bankanın yüzde 25,5'ten yüzde 52,7'ye; en büyük 40 bankanın yüzde 30,8'den yüzde 63,2'ye; en büyük 50 bankanın ise yüzde 35,4'ten yüzde 71,2'ye yükselmiştir. Büyük bankaların daha da büyümesi, diğer bankaları rekabet güçlerini koruyabilmeleri için uzmanlaşmaya veya banka birleşmelerine ve satın almalara zorlamış, ortama uyum sağlayamayan bankalar mali gücünü yitirerek tasfiye olmuşlardır (G-10, 2001).

Finansal konsolidasyonun bankacılık sistemine kattığı değişim ivmesinin daha açık anlaşılabilmesi açısından, finansal konsolidasyonun bugün bile daha yoğun örneklerinin yaşandığı ABD, Avrupa Birliği ve gelişmekte olan ekonomilerdeki verileri ele almak faydalı olacaktır. Bu bölümde, finansal konsolidasyonun dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD, G-12 ülkeleri ve gelişmekte olan ekonomilerdeki gelişimi incelenecektir.

¹¹ G-12 ülkelerinin toplam GSYİH'sı toplam dünya üretiminin yaklaşık yarısını ifade etmektedir.

3.1. ABD Finansal Sisteminde Konsolidasyon Eğilimi

ABD 'de 1930'lardan 1980'lere kadar 13.000 ile 15.000 arasında değişen ticari banka sayısında dikkate değer bir istikrar söz konusudur. 1980'lerin başından itibaren ticari bankaların sayısında dramatik bir düşüş başlamıştır. En büyük 4 bankanın toplam aktif büyüklüğünün bankacılık sektörü içindeki payı 1980 - 1997 döneminde yüzde 18,5'ten yüzde 23,7'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde en büyük 8 bankanın toplam aktif büyüklüğünün bankacılık sektörü içindeki payı yüzde 27,5'ten yüzde 35,5'e yükselmiştir (Mishkin, 1998). ABD'de banka sayısının azalmasının nedeni 1980'ler ile 1990'ların başında yaşanan etkili sektörel zorluklardır. Şahözkan (2003), mevduatın maliyet avantajının azalması, fonların kullanımından sağlanan gelir avantajının azalması ve geleneksel bankacılığın karlarındaki azalma eğilimini konsolidasyonun temel nedenleri olarak ele almaktadır.

Diğer yandan, karlılıklarını koruma amacıyla büyük risk alan bankaların karşılaştıkları kredi kayıpları, mevduata sağlanan güvencenin bankaların diğer finansal kuruluşlara karşı olan rekabet gücünü azaltması, büyük şirketlerin menkul kıymetler piyasalarından kolayca borç bulmaları nedeniyle bankaların düşük kalitede borçlanıcılarla muhatap kalması ABD bankacılık sisteminin konsolidasyon sürecine girmesinin nedenleri arasında sayılmaktadır (Amihud ve Miller, 1998:6).

TABLO 3.3. ABD BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ MEVDUAT GÜVENCESİNE TABİ TİCARİ BANKA VE DİĞER KURULUŞLARIN SAYISI

Tarih	Yeni girişler ve konversiyonlar*	Gönüllü birleşmeler	Tasfiye, zorunlu birleşmeler ve diğer çıkışlar	Banka sayısı
1975	251	84	13	14.384
1980	206	126	10	14.434
1985	376	336	119	14.417
1986	288	341	154	14.210
1987	256	543	200	13.723
1988	232	598	220	13.137
1989	201	411	212	12.715
1990	189	393	164	12.347
1991	141	447	114	11.927
1992	83	428	116	11.466
1993	71	481	96	10.960
1994	67	549	27	10.451
Toplam	4.392	6.515	1.656	

Kaynak: Boyd ve Graham (1996). Yazarın hesaplamalarıdır.

* Konversiyon (Conversion), ticari bankacılığa dönen tasarruf kuruluşlarını ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, ABD bankacılık sektöründe 1975 - 1994 döneminde 4.392 yeni giriş ve conversion, 6.515 gönüllü birleşme ve 1.656 tasfiye, gönülsüz birleşme ve diğer çıkış gerçekleşmiştir. Gönüllü ve gönülsüz birleşme, tasfiye ve diğer çıkışların yeni girişlerden yüksek olması nedeniyle de söz konusu dönemde banka sayısı 14.384'ten, 10.451'e kadar gerilemiştir. 1984 yılına kadar bankacılık sistemine olan yeni girişlerin çıkışlardan fazla olmasının etkisiyle 14.496'ya yükselen banka sayısı, daha sonra azalma trendine girerek 1994 yılı itibarıyla 10.451'e kadar gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, 1980'lerin ortasına kadar gönüllü ve gönülsüz birleşmeler, tasfiyeler ve diğer çıkışlara rağmen yeni girişlerin daha fazla olmasının etkisiyle finansal konsolidasyon gerçekleşmemiş, ancak, daha sonraki yıllarda özellikle gönüllü banka birleşmelerinin etkisiyle finansal konsolidasyon dalgasının ABD bankacılık sektöründe de yoğun bir şekilde yaşandığı görülmektedir.

TABLO 3.4. BANKA VE TASARRUF KURULUŞLARI SAYISI

Tarih	Ticari Bankalar	Değişim (%)	Tasarruf Kuruluşları*	Değişim (%)
1985	14.417		3.626	
1986	14.210	-1,44	3.677	1,41
1987	13.723	-3,43	3.622	-1,50
1988	13.137	-4,27	3.438	-5,08
1989	12.715	-3,21	3.087	-10,21
1990	12.347	-2,89	2.815	-8,81
1991	11.927	-3,40	2.561	-9,02
1992	11.466	-3,87	2.390	-6,68
1993	10.960	-4,41	2.262	-5,36
1994	10.451	-4,64	2.152	-4,86
Toplam Değişim (1985-1994)				
Bankalar:		% -27,5		
Tasarruf Kuruluşları		% -48,6		

Kaynak: Boyd ve Graham (1996). Yazarın hesaplamalarıdır.

* Tasarruf kuruluşları (thrifts), tasarruf ve kredi kooperatifleri (savings and loan associations), ortak tasarruf bankaları (mutual savings banks), yapı ve kredi kooperatifleri (building and loan associations) ve diğerlerini içermekte olup kredi birlikleri (credit unions) dahil edilmemiştir.

ABD bankacılık sektöründe 1985 - 1994 döneminde banka sayısı yüzde 27,5 azalarak 14.417'den 10.451'e gerilemiştir. Söz konusu dönemde tasarruf kuruluşlarının¹² sayısı ise yüzde 48,6 azalarak 3.626'dan, 2.152'ye

¹² Tasarruf kuruluşları, tüketicilerden mevduat toplayıp konut kredisi veren kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. ABD'nde 1980 sonrasında diğer tüketici kredilerini vermelerine de izin verilmiştir.

gerilemiştir (Tablo 3.4). Banka ve tasarruf kuruluşlarının sayısındaki azalma da finansal konsolidasyonun gerçekleştiğini göstermektedir.

TABLO 3.5. AKTİF BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE BANKA BİRLEŞMELERİ, 1980-1994

Büyüklik Sınıfı	Edinenlerin Büyüklik Sınıfı Aralığı*	Toplam Edinim Sayısı	Sınıf Aralığındaki Bankaların Payı** (%)	Edinilenlerin Büyüklik Sınıfı Aralığı	Toplam Edinim Sayısı	Sınıf Aralığındaki Bankaların Payı (%)
1	\$0-10M	27	1,0	\$0-10M	450	16,0
2	\$10-25M	240	5,1	\$10-25M	1.450	31,1
3	\$25-50M	541	15,2	\$25-50M	1.519	42,8
4	\$50-100M	687	34,8	\$50-100M	1.312	66,5
5	\$100-500M	1.273	93,9	\$100-500M	1.307	96,4
6	\$500-1B	507	314,9	\$500-1B	141	87,6
7	\$1B-5B	1.429	893,1	\$1B-5B	134	83,7
8	\$>5B	1.643	5.665,5	\$>5B	34	117,2
	Toplam	6.347		Toplam	6.347	

Kaynak: Boyd ve Graham (1996). Yazarın hesaplamalarıdır.

* \$M = milyon ABD doları, \$B = milyar ABD doları.

** Sınıf aralığındaki bankaların payı, ilgili sınıftaki bankaların edindikleri toplam banka sayısının, ilgili sınıftaki toplam banka sayısına oranıdır. Tablonun sağ tarafında ise ilgili sınıftaki edinilen toplam banka sayısının, ilgili sınıftaki toplam banka sayısına oranıdır.

Tablo 3.5, aktif büyüklüklerine göre ticari bankaların birleşme oranlarını göstermektedir. Sol paneldeki veriler satın alan bankaların edindiği banka sayısını göstermektedir. Büyük bankaların en aktif alıcılar olduğu anlaşılınca birlikte, aktif büyüklüğü 1 milyar ABD doları üzerinde olan bankaların 6.347 satın alınanın 3.072'sini (yaklaşık yüzde 48'i) gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, 1980 - 1994 döneminde 5 milyar doların üzerinde aktif büyüklüğüne sahip bir banka ortalama 57 banka satın almıştır. Diğer yandan en küçük 100 bankadan, sadece bir tanesi banka satın alma yoluna gitmiştir. Tablo'nun sol tarafı "büyük balığın küçük balığı yediği" düşüncesine yol açmaktadır. Ancak, edinilen bankalar açısından birleşme etkinliğinin ölçüldüğü tablonun sağ tarafı bu yaklaşımı doğrulamamaktadır. Edinilen 6.347 bankanın, 6.038'inin 500 milyon ABD dolarından küçük aktif büyüklüğe sahip bankalar olmasına rağmen, en küçük sınıftaki edinilen bankaların söz konusu sınıftaki toplam bankalara oranı yüzde 16 iken, en büyük sınıf aralığında söz konusu oran yüzde 117'dir. Dolayısıyla, birleşme ve edinimlerin büyük bankalar arasında daha yoğun gerçekleştiği ve finansal konsolidasyonun özellikle büyük ölçekli bankaların birleşmelerinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

TABLO 3.6. ABD FİNANS SİSTEMİNDE GERÇEKLEŞEN BİRLEŞME VE SATIN ALMALAR, 1998-2002 (MİLYAR ABD DOLARI)

	1998		1999		2000		2001		2002	
	Şirket Sayısı	Toplam Değer	Şirket Sayısı	Toplam Değer	Şirket Sayısı	Toplam Değer	Şirket Sayısı	Toplam Değer	Şirket Sayısı	Toplam Değer
Aracı Kuruluşlar (1)	150	7,6	149	12,8	191	67,8	213	14	155	7,8
Özel finans (2)	239	34,8	212	19,2	157	37,5	97	23,4	104	23,6
Bankacılık	411	265,2	283	68,9	213	90,2	206	32,1	178	8,6
Tasarruf (Thrifts)	93	23,9	74	7,5	67	4,4	55	8,5	51	9
Sigortacılık	401	85,8	394	38,4	321	23,6	287	65,1	286	9,7
Hayat/Sağlık	82	29,4	53	16,4	52	13,3	43	58,6	30	3,2
Emlak	106	44,1	67	20,1	56	9,5	49	2,2	44	0,4
Komisyonculuk	184	2,6	235	0,4	188	0,5	179	1,1	192	1,1
Bakım	29	9,6	39	1,5	25	0,3	16	3,2	20	4,9
Toplam	1.294	417,3	1.112	146,8	949	223,5	858	143,1	774	58,7

Kaynak: Insurance Information Institute

(1) Aracı kuruluşlar, menkul kıymet ve yatırım şirketlerini, broker/dealer'ları ve yatırım danışman şirketlerini içermektedir.

(2) Özel finans şirketleri küçük finans şirketlerinden kredi kartı operasyonlarına kadar geniş bir kesimi içermektedir.

Diğer yandan, son yıllarda yaşanan gelişmeleri incelediğimizde, bankacılık sektöründe yaşanan konsolidasyonun diğer sektörlerde devam ettiği bankacılık sektöründe ise azaldığı ve önemini yitirdiği görülmektedir. 1998'de bankacılık sektöründe 265,2 milyar dolar birleşme ve satın alma gerçekleşirken, 2002'de 8,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aracı kuruluşlar, özel finans kuruluşları, tasarruf şirketleri ve sigortacılıkta da bu dönemde birleşme ve satın almaların azalmasına rağmen konsolidasyonun devam ettiği anlaşılmaktadır.

ABD finans sektöründe 1990'lı yıllarda konsolidasyon eğilimi ise bu bölümde değil, G-12 ülkelerinde yaşanan finansal konsolidasyon eğilimi başlığı altında incelenecektir.

3.2. G-12 Ülkelerinde Birleşme ve Satın Almalar

Gelişmiş ekonomilerin finans sistemlerinde konsolidasyon eğilimini en iyi şekilde yansıması nedeniyle G-12 ülkelerinde birleşme ve satın almaları, stratejik anlaşma ve joint venture sayısını incelemek faydalı olacaktır.

**TABLO 3.7. G-12 ÜLKELERİ FİNANSAL SİSTEMİNDE BİRLEŞME VE EDİNİM EĞİLİMİ
(MİLYAR ABD DOLARI)**

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Topl.
Yurtiçi	Şirket Sayısı	266	481	556	622	695	740	742	782	741	766	6.391
	Toplam Değer	30,1	37,0	34,9	59,7	47,3	136,6	80,2	260,1	462,1	293,2	1.441
Yurtdışı	Şirket Sayısı	58	68	60	60	78	116	100	119	133	121	913
	Toplam Değer	7,9	1,2	3,4	5,6	6,1	15	16,8	32,9	33,0	59,9	181,8
Sektöriçi	Şirket Sayısı	252	448	517	578	642	692	677	722	716	684	5.928
	Toplam Değer	24,2	33,4	32,6	58,6	48,7	139,4	86,4	247,6	379,2	319,9	1.370
Sektördışı	Şirket Sayısı	72	101	99	104	131	164	165	179	158	203	1.376
	Toplam Değer	13,8	4,8	5,7	6,7	4,7	12,2	10,6	45,4	115,9	33,2	253
Bankacılık	Şirket Sayısı	199	311	381	461	525	532	480	534	533	488	4.444
	Toplam Değer	31	31,5	26,7	29,7	34,6	136,2	46,4	187,1	373	270,3	1.166
Sigorta	Şirket Sayısı	54	89	102	87	80	123	149	145	146	103	1.078
	Toplam Değer	5	3,4	9	16,9	11,5	7,0	33	55,1	89,3	44,5	274,7
Aracı Kurumlar/Diğer	Şirket Sayısı	71	149	133	134	168	201	213	222	195	296	1.782
	Toplam Değer	1,9	3,3	2,7	18,.	7,3	8,4	17,6	50,8	32,8	38,4	181,8
Toplam	Şirket Sayısı	324	549	616	682	773	856	842	901	874	887	7.304
	Toplam Değer	37,9	38,2	38,4	65,2	53,4	151,6	97	293	495,1	353,2	1.623
	GSYİH İç. Payı(%)	0,24	0,22	0,21	0,35	0,27	0,70	0,45	1,38	2,30	1,57	0,82

Kaynak: G-10 (2001:1).

1990-1999 döneminde G-12 ülkelerinin mali sisteminde gerçekleşen birleşme ve satın almalara baktığımızda;

- Yurt içi birleşme ve satın almalarının yurt dışına göre daha ağırlıklı olduğu, toplam birleşmelerin ve satın almaların yüzde 88,8'inin (1.441,2 milyar ABD doları) yurt içinden; yüzde 11,2'sinin (181,8 milyar ABD doları) yurt dışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şirket sayısı açısından bakıldığında ise, mali sektörde 6.391 yurt içi ve 913 yurt dışı birleşme ve satın alma yaşanmıştır.

- Birleşme ve satın almaların 1.370 milyar ABD doları, diğer bir ifadeyle yüzde 84,4'ü sektör içerisinde, 253 milyar ABD doları ise sektör dışında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, sektör dışı birleşme ve satın almalara finansal kuruluşların sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

- 1,6 trilyon dolar değerindeki birleşme ve satın almaların yüzde 72'sinin bankacılık sektöründe, yüzde 17'sinin sigorta sektöründe, yüzde 11'inin aracı kuruluşlar ve diğerlerinde gerçekleşmiştir.

• Birleşme ve satın almaların GSYİH'ya oranı 1998 ve 1999'da en üst düzeylerine ulaşarak yüzde 2,3 ve yüzde 1,57 olarak gerçekleşmiş ve 1990 – 1999 yılları arasında finansal konsolidasyonun GSYİH'ya oranının yüzde 0,8'e ulaşmasını sağlamıştır (Tablo 3.7).

**TABLO 3.8. ABD FİNANS SİSTEMİNDE BİRLEŞME VE SATIN ALMA EĞİLİMİ
(MİLYAR ABD DOLARI)**

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Topl.
Yurtiçi	Şirket Sayısı	166	209	308	394	443	493	451	502	482	350	3.798
	Toplam Değer	4,5	22,1	20,6	32,0	32,4	76,7	47,3	186,8	371,8	79,8	874,0
Yurtdışı	Şirket Sayısı	20	14	9	12	12	19	18	27	25	30	186
	Toplam Değer	1,4	0,4	0,1	0,8	2,1	5,9	11,2	11,0	14,7	31,6	79,2
Sektöriçi	Şirket Sayısı	158	201	284	368	410	455	416	457	433	296	3.478
	Toplam Değer	5,5	22,0	18,8	29,5	32,0	74,8	52,2	176,0	298,3	98,3	807,4
Sektördışı	Şirket Sayısı	28	22	33	38	45	57	53	72	74	84	506
	Toplam Değer	0,4	0,4	2,0	3,3	2,5	7,8	6,3	21,7	88,1	13,1	145,6
Bankacılık	Şirket Sayısı	131	152	243	326	365	390	334	374	348	248	2.911
	Toplam Değer	4,4	20,8	15,0	18,5	23,2	73,3	34,9	137,0	299,6	70,4	697,2
Sigorta	Şirket Sayısı	23	36	46	36	37	56	66	56	69	47	472
	Toplam Değer	1,3	1,3	5,0	5,7	5,7	5,0	13,6	17,2	58,6	23,2	136,6
Araç Kurumlar/Diğer	Şirket Sayısı	32	35	28	44	53	66	69	99	90	85	601
	Toplam Değer	0,1	0,4	0,7	8,5	5,6	4,4	10,0	43,6	28,3	17,8	119,4
Toplam	Şirket Sayısı	186	223	317	406	455	512	469	529	507	380	3.984
	Toplam Değer	5,8	22,5	20,7	32,8	34,5	82,6	58,5	197,8	386,5	111,4	953,1
	GSYİH İçindeki Payı(%)	0,1	0,4	0,3	0,5	0,5	1,1	0,8	2,4	4,4	1,2	1,3

Kaynak: G-10 (2001:1).

1990-1999 döneminde ABD mali sisteminde gerçekleşen birleşme ve satın almalara baktığımızda;

• Yurt içi birleşme ve satın almalarının yurt dışına göre daha ağırlıklı olduğu, toplam birleşmelerin ve satın almaların yüzde 95,3'ünün (874 milyar ABD doları) yurt içinden; yüzde 4,7'sinin (79,2 milyar ABD doları) yurt dışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şirket sayısı açısından bakıldığında ise, mali sektörde 3.798 yurt içi ve 186 yurt dışı birleşme ve satın alma yaşanmıştır.

• Birleşme ve satın almaların 807,4 milyar ABD doları, diğer bir ifadeyle yüzde 91,7'si sektör içerisinde, 145,6 milyar doları ise sektör dışında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, sektördışı birleşme ve satın almalara finansal kuruluşların sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

- 953 milyar ABD doları değerindeki birleşme ve satın almaların yüzde 73'ünün bankacılık sektöründe, yüzde 14'ünün sigorta sektöründe, yüzde 13'ünün aracı kuruluşlar ve diğer sektörlerinde gerçekleşmiştir.

- Birleşme ve satın almaların GSYİH'ya oranı 1997 ve 1998'da en üst düzeylerine ulaşarak sırasıyla yüzde 2,4 ve 4,4 olarak gerçekleşmiş ve söz konusu dönemde finansal konsolidasyonun GSYİH'ya oranının yüzde 1,3'e ulaşmasını sağlamıştır (Tablo 3.8). Bu oranlar G-12 ülke ortalamalarının üzerinde olması nedeniyle ABD'nin finansal konsolidasyon alanında dünyaya öncülük ettiğini göstermektedir.

**TABLO 3.9. AB FİNANS SİSTEMİNDE BİRLEŞME VE SATIN ALMA
(MİLYAR ABD DOLARI)**

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Topl.
Yurtiçi	Şirket Sayısı	76	228	222	182	219	202	227	182	177	240	1,955
	Toplam Değer	16,4	14,0	14,1	25,6	12,4	24,8	27,9	66,5	87,7	125,2	414,6
Yurtdışı	Şirket Sayısı	34	44	42	40	56	72	66	82	87	71	594
	Toplam Değer	6,4	0,8	3,1	4,6	3,7	7,2	5,1	21,8	15,4	21,9	90,0
Sektöriçi	Şirket Sayısı	75	209	205	168	200	188	206	184	203	233	1,871
	Toplam Değer	9,6	10,9	13,6	28,2	14,3	28,1	30,1	65,6	76,4	131,8	408,6
Sektördışı	Şirket Sayısı	35	63	59	54	75	86	87	80	61	78	678
	Toplam Değer	13,2	3,9	3,5	2,0	1,8	3,9	2,8	22,7	26,7	15,2	95,7
Bankacılık	Şirket Sayısı	51	135	131	110	147	116	109	110	148	169	1,226
	Toplam Değer	17,4	10,5	11,6	10,4	9,1	27,4	8,5	46,0	71,5	113,7	326,1
Sigorta	Şirket Sayısı	27	46	49	44	37	56	70	76	61	41	507
	Toplam Değer	3,6	2,0	3,9	10,7	5,7	0,9	17,9	35,7	28,2	18,1	126,7
Aracı Kuruluşlar/Diğer	Şirket Sayısı	32	91	84	68	91	102	114	78	55	101	816
	Toplam Değer	1,8	2,3	1,7	9,1	1,3	3,7	6,6	6,7	3,3	15,2	51,7
Toplam	Şirket Sayısı	110	272	264	222	275	274	293	264	264	311	2,549
	Toplam Değer	22,8	14,8	17,2	30,2	16,1	32,0	33,0	88,4	103,0	147,0	504,5
	GSYİH İç. Payı(%)	0,4	0,2	0,2	0,5	0,23	0,4	0,4	1,15	1,3	1,9	0,68

Kaynak: G-10 (2001:1).

AB finans sektöründe 1990 - 1999 döneminde gerçekleşen birleşme ve satın almaları incelediğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Yurt içi birleşme ve satın almalarının yurt dışına göre daha ağırlıklı olduğu, toplam birleşmelerin ve satın almaların yüzde 82,2'sinin (414,6 milyar ABD doları) yurt içinden; yüzde 17,8'inin (90 milyar ABD doları) kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şirket sayısı açısından bakıldığında ise, mali

sektörde 1.871 yurt içi ve 678 yurt dışı birleşme ve satın alma yaşanmıştır. Yurt dışı konsolidasyon, AB ülkelerinin mali sistemlerinin AB sınırları içerisinde hızla konsolide olmasından kaynaklanmıştır.

- Birleşme ve satın almaların 408,6 milyar ABD doları, diğer bir ifadeyle yüzde 73,4'ü sektör içerisinde, 95,7 milyar doları ise sektör dışında gerçekleşmiştir. AB mali sisteminde sektördışı birleşme ve satın almalara, G-12 ülkelerine göre finansal kuruluşların daha sıcak baktığı ve ulusal mali sistemlerin finansal konsolidasyon aracılığıyla yavaş yavaş birbiriyle entegre olduğu anlaşılmaktadır.

- 953 milyar ABD doları değerindeki birleşme ve satın almaların yüzde 73'ünün bankacılık sektöründe, yüzde 14'ünün sigorta sektöründe, yüzde 13'ünün aracı kuruluşlar ve diğer sektörlerde gerçekleşmiştir.

- Birleşme ve satın almaların GSYİH'ya oranı 1997 ve 1999'da en üst düzeylerine ulaşarak sırasıyla yüzde 1,2, 1,3 ve 1,9 olarak gerçekleşmiş ve söz konusu dönemde finansal konsolidasyonun GSYİH'ya oranının yüzde 0,7'e ulaşmasını sağlamıştır (Tablo 3.9).

TABLO 3.10. JAPON FİNANSAL SİSTEMİNDE BİRLEŞME VE SATIN ALMA (MİLYAR ABD DOLARI)

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Topl.
Yurtiçi	Şirket Sayısı	5	11	4	9	2	8	17	30	29	106	221
	Toplam Değer	8,2	0,2	-	1	2	33,8	-	-	0,1	76,0	121,3
Yurtdışı	Şirket Sayısı	-	-	1	-	1	1	1	2	6	5	17
	Toplam Değer	-	-	-	-	-	-	-	-	1,6	3,4	5,0
Sektöriçi	Şirket Sayısı	4	9	5	7	3	8	15	30	31	97	209
	Toplam Değer	8,1	-	-	-	2	33,8	-	-	1,1	78	123
Sektördışı	Şirket Sayısı	1	2	-	2	-	1	3	2	4	14	29
	Toplam Değer	0,1	0,2	-	1	-	-	-	-	0,6	1,4	3,3
Bankacılık	Şirket Sayısı	5	8	2	6	1	4	9	14	10	49	108
	Toplam Değer	8,2	-	-	0,2	2	33,8	-	-	1	75,6	120,8
Sigorta	Şirket Sayısı	-	2	-	-	-	-	2	2	3	7	16
	Toplam Değer	-	0,2	-	-	-	-	-	-	0,6	2,2	3
Aracı Kuruluşlar/Diğer	Şirket Sayısı	-	1	3	3	2	5	7	16	22	55	114
	Toplam Değer	-	-	-	0,8	-	-	-	-	0,1	1,6	2,5
Toplam	Şirket Sayısı	5	11	5	9	3	9	18	32	35	111	238
	Toplam Değer	8,2	0,2	-	1	2	33,8	-	-	1,7	79,4	126,3
	GSYİH İç. Payı(%)	0,27	-	-	0,02	0,04	0,66	-	-	0,04	1,82	0,31

Kaynak: G-10 (2001:1).

1990-1999 döneminde Japon finans sisteminde gerçekleşen birleşme ve satın almaları incelediğimizde;

• Yurt içi birleşme ve satın almalarının yurt dışına göre daha ağırlıklı olduğu, toplam birleşmelerin ve satın almaların yüzde 96'sının (121,3 milyar ABD doları) yurt içinden; yüzde 4'ünün (5 milyar ABD doları) kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şirket sayısı açısından bakıldığında ise, mali sektörde 221 yurt içi ve 17 yurt dışı birleşme ve satın alma yaşanmıştır. Finansal konsolidasyonun, Japonya'da G-12 ülkelerine kıyasla daha düşük boyutta yaşanmıştır.

• Birleşme ve satın almaların 123 milyar ABD doları, diğer bir ifadeyle yüzde 97,4'ü sektör içerisinde, 3,3 milyar doları ise sektör dışında gerçekleşmiştir.

• 126,3 milyar ABD doları değerindeki birleşme ve satın almaların yüzde 96'sının bankacılık sektöründe, yüzde 2'si sigortacılık sektöründe, yüzde 2'si aracı kuruluşlar ve diğer sektörlerde gerçekleşmiştir. Bu anlamda finansal sistemde konsolidasyonun motorunun bankacılık sektörü olduğu anlaşılmaktadır.

• Birleşme ve satın almalar GSYİH'ya oranı sadece 1999'da yüzde 1,8 gerçekleşerek ciddi seviyelere ulaşmış ve finansal konsolidasyonun GSYİH'ya oranının yüzde 0,31'e ulaşmasını sağlamıştır (Tablo 3.10). Ancak, bu oran yüzde 0,8 olan G-12 ülkelerine göre düşüktür.

TABLO 3.11. JOİNT VENTURE VE STRATEJİK ANLAŞMA SAYISI

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Toplam
ABD	47	57	48	59	109	167	95	202	393	298	1.475
Kanada	8	10	1	5	6	12	9	20	50	44	165
Japonya	11	11	7	9	9	10	5	21	84	112	279
Avustralya	2	4	5	9	19	39	14	23	54	94	263
Belçika	1	1	2	1	4	2	2	1	3	4	21
Fransa	11	5	11	5	7	8	5	10	13	15	90
Almanya	5	11	5	14	7	9	2	9	24	10	96
İtalya	5	4	22	6	4	6	1	11	9	11	79
Hollanda	1	6	4	3	2	5	2	2	8	8	41
İspanya	4	8	7	4	7	2	2	2	6	7	49
İsveç	3	2	-	-	1	-	2	-	4	4	16
İsviçre	3	2	1	1	8	3	-	2	3	7	30
İngiltere	18	28	10	13	28	63	26	41	67	107	401
Toplam(G13)	119	149	123	129	211	326	165	344	718	721	3.005

Kaynak: G-10 (2001:1).

G-12 ülkelerinin finans sistemlerinde gerçekleşen joint venture ve stratejik anlaşma sayısı incelendiğinde;

• 1990 - 1999 döneminde toplam 3.005 joint venture ve stratejik anlaşma yapılmıştır. 1990 yılında 119 olan sayının 1999 yılı itibariyle 721'e yükselmesi joint venture ve stratejik anlaşmaların önemini arttırdığını göstermektedir (Tablo 3.11).

• 1990 - 1999 yılları arasında joint venture ve stratejik anlaşmaların en yoğun olduğu ülkeler sırasıyla ABD, İngiltere, Japonya, Avustralya ve Kanada'dır. Diğer yandan, toplam sözleşmelerin yüzde 49,1'i ABD'nde gerçekleşmiştir (Tablo 3.11). İngiltere dışındaki AB ülkelerinde söz konusu sözleşmelere pek itibar edilmediği görülmektedir. Sadece Almanya ve Fransa'da 1997 - 1999 tarihleri arasında bu tür sözleşmelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 3.11). ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Japonya'da da benzer bir trend görülmektedir. Bir anlamda, joint venture ve stratejik anlaşmaların 1997 sonrasında finans sektöründe ön plana çıktığı görülmektedir.

• ABD'nde 1990 yılı itibariyle yılda 47 sözleşme imzalanırken, bu rakam 1999 yılı içerisinde 298 yeni sözleşme imzalanmıştır.

3.3. G-12 Ülkeleri Mali Sistem Yapısının Gelişimi

G-12 ülkeleri finans sistemi üzerine yapılan istatistikler finansal konsolidasyonun sigortacılık ve bankacılık üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu çerçevede G-12 ülkeleri finans sistemlerinde faaliyet gösteren banka ve sigorta şirketlerinin sayısını ve söz konusu sektörlerdeki yoğunlaşmaları incelemek gerekmektedir.

TABLO 3.12. G-12 ÜLKELERİNDE BANKA VE SİGORTA ŞİRKETİ SAYISI

Bankalar											
	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	18,711	15,304	15,043	13,859	13,090	12,422	11,730	11,280	10,758	10,305	10,070
Kanada	11	66	67	71	68	65	61	52	53	54	53
Japonya	157	154	153	151	150	150	173	175	174	170	
Avustralya	16	34	31	31	33	42	42	42	42	45	44
Belçika		115	119	121	150	147	143	140	131	119	117
Fransa		1,981	1,823	1,701	1,635	1,618	1,453	1,404	1,288	1,242	
Almanya		4,719	4,460	4,200	4,038	3,872	3,784	3,674	3,577	3,403	3,167
İtalya		379	368	351	335	284	271	264	255	248	239
Hollanda	198	180	173	177	175	173	174	172	169	162	169
İspanya		327	323	319	316	316	318	313	307		
İsveç	598	498	450	108	109	112	116	124	124	126	
İsviçre		457	444	434	419	393	382	370	360		
İngiltere	346	507	491	469	462	458	484	467	468	448	418
Toplam	20,037	24,721	23,945	21,992	20,980	20,052	19,191	18,477	17,706	16,322	14,277
Hayat Sigortası Şirketleri											
	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD		1,409	1,350	1,316	1,262	1,241	1,201	1,150	1,134	1,109	
Kanada							147	146	151	150	146
Japonya	22	30	30	30	30	31	31	44	45	46	47
Avustralya	48	60	59	54	48	50	50	50	48	46	
Belçika		38	40	43	42	32	30	27	27		
Fransa	80	141	149	147	143	138	138	140	138	135	126
Almanya	381	338	342	326	327	319	323	320	319	318	314
İtalya			62	71	74	76	77	83	87		
Hollanda	84	96	96	97	98	95	96	99	107	108	109
İspanya											
İsveç	15	30	30	32	31	29	28	29	30	37	40
İsviçre		29	29	30	30	30	31	31	32	31	32
İngiltere		205	202	196	194	191	174	177	177	176	
Toplam	630	2,376	2,389	2,342	2,279	2,232	2,326	2,296	2,295	2,156	814
Diğer Sigorta Şirketleri											
	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	1,575	2,406	2,423	2,409	2,387	2,411	2,430	2,418	2,456	2,499	
Kanada							212	224	218	213	210
Japonya	62	59	59	58	55	56	58	64	65	65	64
Avustralya	201	166	157	160	161	162	166	170	172	172	
Belçika		176	176	169	163	93	90	92	93		
Fransa	388	463	489	467	466	356	345	343	312	307	300
Almanya	395	399	407	410	403	334	337	334	331	328	327
İtalya		164	166	162	166	155	154	156	143		
Hollanda	372	385	385	391	393	314	280	288	286	294	291
İspanya		294	338	315	299	278	254	246	236		
İsveç	73	97	99	100	112	109	111	99	100	120	120
İsviçre		89	93	93	95	98	96	96	100	105	106
İngiltere		570	571	566	576	574	594	578	599	594	
Toplam	3,066	5,268	5,363	5,300	5,276	4,940	5,127	5,108	5,111	4,697	1,418

Kaynak: G-10 (2001:1).

G-12 ülkeleri finans sektörünün yapısını incelediğimizde, genel olarak finansal sistemde faaliyet gösteren banka ve sigorta şirketi sayısının azaldığı görülmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerin ekonomilerinde finansal konsolidasyon yaşandığını doğrulamaktadır (Tablo 3.12).

Banka sayısı incelendiğinde, dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD finansal sisteminde faaliyet gösteren banka sayısı 1980-1999

döneminde yüzde 46,2 azalarak 18.711'den 10.070'e gerileyerek, bankacılık sisteminde konsolidasyon eğilimini doğrulamaktadır. Banka sayısı 1990 - 1998 yılları arasında Fransa'da 1.981'den 1.242'ye, Almanya'da 4.719'dan 3.403'e; İngiltere'de 507'den 468'e İsviçre'de 457'den 360'a, Hollanda'da 180'den 169'a, İtalya'da 379'dan 255'e, Kanada'da 66'dan 53'e, İspanya'da 327'den 307'ye, İsveç'te 498'den 124'e gerilemiştir. Dünyanın 2. büyük ekonomisi olan Japonya'da ise 1980 - 1998 yılları arasında banka sayısı 157'den 170'e yükselmiştir. Benzer şekilde Belçika ve Avustralya'da da 1990'lı yıllarda banka sayısı artmıştır (Tablo 3.12).

Hayat sigortası şirketlerinin sayısı incelendiğinde, ABD, Avustralya, Kanada, Belçika, İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere finansal sistemlerinde hayat sigortası şirketlerinin sayısının azaldığı görülmektedir. Diğer yandan, Japonya, Belçika, Hollanda, İsveç, İsviçre'de hayat sigortası şirketlerinin sayısının arttığı görülmektedir. ABD ekonomisi için bu gerileme 1990-1999 yılları arasında yüzde 21,3'tür. Almanya'da ise azalış (yüzde 5,9) sınırlı kalmıştır. Japonya'da aynı dönemde hayat sigortası şirketlerinin sayısı 30'dan 45'e yükselmiştir (Tablo 3.12).

Diğer sigorta şirketlerinin sayısı incelendiğinde, Avustralya, Belçika, İtalya, Fransa, Almanya, Hollanda, İspanya ve İngiltere finansal sistemlerinde hayat sigortası şirketlerinin sayısının azaldığı görülmektedir. Diğer yandan, ABD, İsveç ve İsviçre'de hayat sigortası şirketlerinin sayısının arttığı görülmektedir. Kanada ve Japonya'da ise ciddi bir değişiklik görülmemektedir. ABD ekonomisinde diğer sigorta şirketlerinin 1980'li yıllarda hızla arttığı (yüzde 52,8), ancak 1990'lı yıllarda ciddi bir değişiklik yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Japonya'da 1980'de 62 olan sayı 1999'a sadece 64'e yükselmiştir. Almanya'da ise 1980'de 395 olan şirket sayısı, 1999'da 327'ye gerilemiştir (Tablo 3.12).

TABLO 3.13. G-12 ÜLKELERİNDE BANKA YOĞUNLAŞMASI

İlk 1

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	4.23	3.73	4.02	4.04	4.2	4.45	4.68	4.94	4.87	8.57	8.18
Kanada		17	17.5	17.6	21.5	20.8	21.2	21.4	21.3	21.5	20.7
Japonya	6.3	7.1	7	6.7	6.3	6.5	6.5	6.2	8.3	8.9	8.4
Avustralya	27.3	19.8	25.5	23.4	23.4	21.8	20.3	20.5	20.4	20.8	21.2
Belçika											
Fransa											
Almanya											
İtalya											
Hollanda		50.0	66.4	66.9	66.2	65.7	65.4	64.7	67.7	70.7	69.1
İspanya											
İsveç	22	18.0	19	22	22	24	21	21	26	22	
İsviçre											
İngiltere		12.7	11.8	11.4	11.6	11.6	12.9	18.1	17.9	24	

İlk 5

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	14.24	11.3	13.92	15.14	15.89	16.52	16.66	19.87	20.61	26.19	26.56
Kanada		60.2	61.7	63.6	70.2	73	73.4	74.2	77.8	77.7	77.1
Japonya	28.5	31.8	31.7	30.7	30.2	30.3	29.5	29.2	31	30.9	29.8
Avustralya	76.5	72.1	75.1	73	71.8	69.5	67.8	68.6	75	73.9	73.9
Belçika	53.4	48		60.9	60.2	59.9	59.9	59.9	62.8	66.7	71.6
Fransa		51.9	67.8	67.2	67.5	68.1	68.1	68.8	70.2	70.2	69.3
Almanya		17.1	18.3	18	17	15.2	15.8	17.4	19.1	18.8	
İtalya				25.9	26.9	27.7	33.8	33.6	32.8	38.3	39.3
Hollanda		73.7	77.9	77.9	77	76.7	76.1	75.4	79.4	81.7	82.2
İspanya	38.1	38.3	46.3	45.6	43.6	48.5	48.2	48.4	47.2		
İsveç		62.0	67	86	85	86	84	81	87	84	
İsviçre		53.2	53.3	54.5	53.4	54.7	56.7	57.8			
İngiltere		48.0	48.8	48.2	49.9	49.6	50.4	54.3	53.7	68.1	

İlk 10

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	20.32	17.27	20.11	21.21	23.02	24.24	25.23	28.86	29.31	35.63	36.7
Kanada		84.5	85.1	85.5	90.5	93.5	94.4	94.8	95.7	95.4	94.9
Japonya	49	52.3	53.8	53	51.8	51.7	51	50.6	52.3	51	48.8
Avustralya	96.7	85.1	86.5	86.8	85	83.2	81.7	83.7	86.7	86.5	87
Belçika	69.4	65.4		75.1	75.2	75.4	75.7	76.5	78.9	80.2	82.5
Fransa		65.6	82.8	82.5	83.4	84.1	84.1	84.6	85.3	85.2	84.6
Almanya											
İtalya				37.5	38.5	40.1	49.7	50	48.8	54.6	56.7
Hollanda		84.0	85.8	86.8	86.2	86.2	85.6	84.9	87.9	90.2	90.8
İspanya	56.4	60.2	58.3	61.8	61.3	60.4	62	62	62.4	61.8	
İsveç		76.0	83	93	93	93	92	90	91	90	
İsviçre											
İngiltere		65.6	68	65.7	66.1	65.4	65.3	66	65.5	77.7	

İlk 15

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	24.2	22.08	24.86	25.83	27.89	29.61	31.25	34.76	35.43	41.38	42.55
Kanada		91.2	91.9	92.3	93.9	95.4	95.9	96.3	96.8	96.6	96.5
Japonya	61.7	64	63.7	63.2	61.8	61.3	61	60.4	60	58.2	56
Avustralya	99.7	91	91.8	92.7	92	89.8	88.5	89.6	91.7	91.9	92.8
Belçika				82.3	82.4	82.4	82.8	82.8	84.8	86.3	87.8
Fransa											
Almanya											
İtalya				46.2	47.3	48.8	58.4	59.1	57.8	62.3	65
Hollanda		87.8	89.3	90.7	90.1	90.2	89.7	89.6	92	93.9	94.1
İspanya											
İsveç		82.0	90	95	95	95	94	92	93	92	
İsviçre											
İngiltere		73.1	75.4	72.8	72.9	71.6	71.1	71.9	70.5	82.8	

Kaynak: G-10 (2001:1).

* Yoğunlaşma sektöründeki en büyük şirketlerin aktif büyüklükleri toplamının, sektörün toplam aktif büyüklüğüne oranıdır.

G-12 ülkeleri **bankacılık sektörünün** finansal yapısı incelendiğinde, banka birleşmeleri ve satın almalar ve tasfiyeler sonucunda yoğunlaşmanın arttığı ve sektörde konsolidasyon yaşandığı görülmektedir (Tablo 3.13).

En büyük bankanın yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1980 - 1999 döneminde yoğunlaşmanın yüzde 4,2’den yüzde 8,2’ye yükseldiği görülmektedir. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Japonya’da ise aynı dönemde yoğunlaşmanın yüzde 6,3’ten yüzde 8,4’e yükseldiği görülmektedir. Kanada, Hollanda ve İngiltere’de de yoğunlaşma artmıştır. Avustralya’da ise 1980’de yüzde 27,3 olan yoğunlaşma 1999’da yüzde 21,2’ye gerilemiş, İsveç’te 1980’de yüzde 22,0 olan yoğunlaşma 1998 yılı itibarıyla aynı kalmıştır. Ancak söz konusu iki ülkede de halen yoğunlaşmanın yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 3.13).

İlk 5 bankanın yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1980-1999 döneminde yoğunlaşmanın yüzde 14,2’den yüzde 26,6’ya yükseldiği görülmektedir. Japonya’da ise aynı dönemde yoğunlaşmanın yüzde 28,5’ten yüzde 29,8’e yükseldiği görülmektedir. Almanya’da ise yoğunlaşma yüzde 17,1’den yüzde 18,8’e yükselse de halen en düşük yoğunlaşmaya sahip ülke konumundadır. Kanada, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, İsviçre ve İngiltere’de de yoğunlaşma artmıştır. Avustralya’da ise 1980’de yüzde 76,5 olan yoğunlaşmanın 1999’da yüzde 73,9’a gerilemesine rağmen yoğunlaşmanın halen çok yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 3.13).

İlk 10 bankanın yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1980-1999 döneminde yoğunlaşmanın yüzde 20,3’den yüzde 36,7’ye yükseldiği görülmektedir. Japonya’da ise aynı dönemde yoğunlaşmanın yüzde 49 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Kanada, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç ve İngiltere’de de yoğunlaşma artmıştır. Avustralya’da ise 1980’de yüzde 96,7 olan yoğunlaşmanın 1999’da yüzde 87’ye gerilemesine rağmen yoğunlaşma yüksek seviyelerini korumuştur (Tablo 3.13).

İlk 15 banka yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1980-1999 döneminde yoğunlaşmanın yüzde 24,2’den yüzde 42,55’e yükseldiği görülmektedir. Japonya’da ise aynı dönemde yoğunlaşmanın yüzde 61,7’den yüzde 56’ya gerilediği görülmektedir. Kanada, Belçika, Hollanda, İtalya, İsveç ve İngiltere’de de 1990’lı yıllarda yoğunlaşma artmıştır. Avustralya’da ise 1980’de yüzde 99,7 olan yoğunlaşmanın 1999’da yüzde 92,8’e gerilemiştir (Tablo 3.13).

TABLO 3.14. G-12 ÜLKELERİ HAYAT SİGORTASI SEKTÖRÜNDE YOĞUNLAŞMA

İlk 1

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD				9.7	9.45	8.93	8.69	8.06	7.97	7.47	
Kanada							17.9	18.9	18.6	18.5	18.6
Japonya	23.8	21.1	20.8	20.8	20.8	20.9	21.1	21.2	22.2	22.6	
Avustralya	37.2	32.4	33	28.3	28.9	26.6	27.2	25.9	32.7	27.9	
Belçika											
Fransa		12.8	15	15.6	18	17.8	18.4	19.8	19.7	22	20
Almanya		12.1	11.7	11.8	12.3	12.4	12.3	12.2	12.2	13.4	13.2
İtalya											
Hollanda		25.9	25	25.7	25.9	26.2	25.4	26.5	26	26.3	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		13.0	12.1	13.6	13.3	14.6	13	15.2	13.4	13.2	

İlk 5

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD				28.16	27.45	25.96	25.32	25.73	25.54	25.19	
Kanada							65.6	68.4	70.6	73.1	73.3
Japonya	66.9	63.9	63.6	63.8	63.8	64.1	64.2	63.7	65.1	53.8	
Avustralya	82.2	73.5	70.9	65.8	64.1	61.5	60	58.3	61.6	60	
Belçika											
Fransa		48.2	48.9	51.3	49.2	48.5	49.6	53.9	53.2	58.4	56
Almanya		29.9	29.1	29.4	29.6	29.5	29.5	29.1	28.9	29.9	29.4
İtalya											
Hollanda		65.7	63.3	63.6	63.3	63.1	61.4	60.5	59	57.7	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		36.3	35.3	34.2	38.1	35.9	34.7	35.6	34.8	38.6	

İlk 10

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD				40.19	39.55	38.28	38.35	39.83	39.66	39.42	
Kanada							82.8	86.1	80	82	82.1
Japonya	88.6	85.4	85.1	84.9	84.7	84.8	84.8	83.7	85	73.6	
Avustralya	91.8	87.1	85	81.5	80.6	78.4	76.2	76.3	76.9	76.3	
Belçika											
Fransa		68.3	68.8	75.5	69.7	68.9	69.7	73.4	75.5	80.2	79
Almanya		43.9	42.5	43.4	43.6	43.5	44.3	43.9	43.6	45.5	43.8
İtalya											
Hollanda		77.5	75.3	76.1	75.9	76	74.6	74.3	73	71.7	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		50.5	50.5	49.5	53.5	51.3	49.1	52.1	51.1	58	

İlk 15

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD				48.73	48.78	47.59	48.08	51.32	51.76	52.01	
Kanada							86.9	89.5	83.1	85.1	85
Japonya	97.5	96.6	96.6	96.6	96.6	96.6	96.4	94.8	94.9	82.8	
Avustralya	94.9	92.6	91.8	90.7	90.5	88.3	86.7	87.2	87.1	87.7	
Belçika											
Fransa		78.9	79.3	87.5	80.3	79.8	81.8	84.8	86.5	91.6	90
Almanya		54.2	52.5	53.4	54.2	54.2	54.9	54	54.2	55.8	54.6
İtalya											
Hollanda		83.5	81.6	82.8	83.2	83.8	82.9	82.8	81.3	79.8	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		62.3	61.8	60.5	64.4	62.2	61	63.2	61	72.8	

Kaynak: G-10 (2001:1).

* Yoğunlaşma sektördeki en büyük şirketlerin aktif büyüklükleri toplamının, sektörün toplam aktif büyüklüğüne oranıdır.

G-12 ülkeleri **hayat sigortası sektörünün** finansal yapısı incelendiğinde, birleşme, satın alma ve tasfiyeler sonucunda sektörde yoğunlaşmanın artması konsolidasyona işaret etmektedir (Tablo 3.14).

En büyük şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1992-1998 yılları arasında yoğunlaşma yüzde 9,7’den yüzde 7,5’ye gerilemiştir. Japonya’da da 1980-1998 döneminde yoğunlaşma oranının yüzde 23,8’den yüzde 22,6’ya gerilediği görülmektedir. En düşük yoğunlaşma oranı

bankacılık sektöründe olduğu gibi Almanya'ya aittir. Az bir artış olsa da 1999 yılı itibariyle yoğunlaşma yüzde 13,2 olarak gerçekleşmiştir. Kanada, Hollanda ve İngiltere yoğunlaşmanın az da olsa arttığı diğer ülkelerdir. Fransa'da ise 1990'da yüzde 12,8 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 20'ye yükselmiştir (Tablo 3.14).

İlk 5 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1992 - 1998 döneminde yoğunlaşma yüzde 28,2'den yüzde 25,2'ye gerilemiştir. Japonya'da ise 1980 - 1998 yılları arasında yoğunlaşmanın yüzde 66,9'dan yüzde 63,8'e yükseldiği görülmektedir. En düşük yoğunlaşma oranına sahip Almanya'da ise 1990'da yüzde 29,9 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 29,4'e gerilemiştir. Kanada, Fransa ve İngiltere'de de yoğunlaşma artmıştır. Yüksek yoğunlaşma oranlarına sahip Avustralya ve Hollanda'da ise 1990'da yüzde 73,5 ve yüzde 65,7 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 60 ve yüzde 57,7'ye gerilemiştir (Tablo 3.14).

İlk 10 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1992-1998 döneminde yoğunlaşma yüzde 40,2'den yüzde 39,4'e yükselmiştir. Japonya'da 1980-1998 döneminde yoğunlaşma yüzde 88,6'dan yüzde 73,6'ya gerilemiştir. En son verilere göre, Almanya yüzde 43,8 ile en düşük yoğunlaşmaya; Kanada yüzde 82,1 ile en yüksek yoğunlaşmaya sahip ülke konumunda bulunmaktadır. Fransa ve İngiltere'de de yoğunlaşma artarken, yüksek yoğunlaşma oranlarına sahip Avustralya ve Hollanda da yoğunlaşma azalmıştır (Tablo 3.14).

İlk 15 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1992 yılında yüzde 48,7 olan yoğunlaşma oranı 1998'de yüzde 52,0'ye yükselmiştir. Japonya'da 1980 - 1998 yılları arasında yoğunlaşma yüzde 97,5'ten yüzde 82,8'e gerilemiştir. Almanya yoğunlaşmanın en düşük olduğu ülke durumundadır. Kanada, Avustralya, Hollanda'da yoğunlaşma azalmış; Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşma artmıştır (Tablo 3.14).

TABLO 3.15. G-12 ÜLKELERİ DİĞER SİGORTA SEKTÖRLERİNDE YOĞUNLAŞMA

İlk 1

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	8.09	8.03	8.47	8.39	8.62	8.54	8.77	9.22	9.53	9.61	
Kanada											
Japonya	17.1	17.4	17.3	17.4	17.1	16.9	17	16.9	17.2	17.3	
Avustralya		9.9	12	13.9	11.5	11.5	11.7	11.3	11.3	11.2	
Belçika											
Fransa		10	9.9	9.9	9.4	9.8	10.7	16.4	16.7	15.5	16
Almanya		8.2	8	7.6	7.5	7.4	7.1	7.1	6.9	9.2	9.1
İtalya											
Hollanda		13.2	12.1	11.6	10.3	9.3	10.4	11	11.5	11.8	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		12.7	11.8	11.4	11.6	11.6	12.9	18.1	17.9	24	

İlk 5

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	23.83	23.53	23.69	23.08	23.26	23.31	25.52	26.54	27.57	29.72	
Kanada											
Japonya	48.7	55.2	55	54.6	54	53.8	53.9	53.6	53.7	53.7	
Avustralya		34.2	31.9	38.7	28.5	29.3	26.5	26.3	27.1	26.6	
Belçika											
Fransa		41.6	41.1	40.6	39.9	40.9	42.9	46.1	56.2	58	56
Almanya		20.5	20	19.7	19.5	19.5	19.4	19.9	20.1	22.7	22.5
İtalya											
Hollanda		38.7	35.4	33.9	30.1	27.2	29.1	29.6	31.1	30.1	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		48.0	48.8	48.2	49.9	49.6	50.4	54.3	53.7	68.1	

İlk 10

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	36.89	37.45	37.08	36.98	36.41	36.39	38.63	40.69	42.12	44.45	
Kanada											
Japonya	74.5	79.7	79.3	78.9	78.5	78.5	78.7	77.9	77.4	77.2	
Avustralya		48.7	41.7	44.2	39.9	44.7	41.2	40.8	37.5	40.9	
Belçika											
Fransa		62	61.4	60.1	59.2	60.6	65.4	66.8	75.5	77	75
Almanya		31.7	31.3	30.9	30.8	31.1	31.1	31.4	31.3	33.1	33.5
İtalya											
Hollanda		57.5	52.6	50.4	44.7	40.5	42.5	43	44	43.1	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		65.6	68	65.7	66.1	65.4	65.3	66	65.5	77.7	

İlk 15

	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ABD	45.9	46.35	46.09	46.28	45.48	44.97	47.02	48.97	50.32	52.14	
Kanada											
Japonya	92.7	94.3	94.2	94.2	94.2	94.3	94.4	93.3	92.4	92.2	
Avustralya		58.9	55.2	75.2	62.4	57.4	51.7	52.3	50.3	50.9	
Belçika											
Fransa		76.2	75.5	73.5	72.9	74.4	80.2	80.6	85	86.5	85
Almanya		40.3	40.1	40	40	40.5	40.2	40	39.7	41	41.3
İtalya											
Hollanda		70.9	64.9	62.1	55.1	49.9	51.3	52.4	53.2	52.3	
İspanya											
İsveç											
İsviçre											
İngiltere		73.1	75.4	72.8	72.9	71.6	71.1	71.9	70.5	82.8	

Kaynak: G-10 (2001:1).

* Yoğunlaşma sektörteki en büyük şirketlerin aktif büyüklükleri toplamının, sektörün toplam aktif büyüklüğüne oranıdır.

G-12 ülkeleri **diğer sigorta sektörünün** finansal yapısı incelendiğinde, birleşme, satın alma ve tasfiyeler sonucunda yoğunlaşmanın arttığı ve konsolidasyon gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 3.15).

En büyük şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD’nde 1980-1998 yılları arasında yoğunlaşmanın yüzde 8.1’den yüzde 9,6’ya yükseldiği görülmektedir. Japonya’da da aynı dönemde yoğunlaşma oranı yüzde 17,1’den yüzde 17,3’e yükselmiştir. En düşük yoğunlaşma oranı bankacılık

ve hayat sigortası sektöründe olduğu gibi Almanya'ya ait olsa da 1980'de yüzde 8,2 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 9,1'e yükselmiştir. Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşma artmış; Hollanda'da ise yoğunlaşma azalmıştır (Tablo 3.15).

İlk 5 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1980-1998 döneminde yoğunlaşma yüzde 23,83'den yüzde 29,72'ye yükselmiştir. Japonya'da ise 1980-1998 arasında yoğunlaşma yüzde 48,7'den yüzde 53,7'ye yükselmiştir. Almanya'da 1990'da yüzde 20,5 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 22,5'e yükselse de halen en düşük yoğunlaşma oranına sahip ülke konumunu sürdürmektedir. Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşma artmış; Avustralya ve Hollanda'da ise yoğunlaşma gerilemiştir (Tablo 3.15).

İlk 10 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1980 yılında yüzde 36,9 olan yoğunlaşmanın 1998 yılında yüzde 44,5'e yükselmiştir. Japonya'da ise 1980-1998 arasında yoğunlaşma yüzde 74,5'den yüzde 77,2'ye yükselmiştir. Almanya'da 1990'da yüzde 31,7 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 33,5'e yükselse de halen en düşük yoğunlaşma oranına sahip ülke konumunu sürdürmektedir. Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşma artmış; Avustralya ve Hollanda'da ise yoğunlaşma gerilemiştir (Tablo 3.15).

İlk 15 şirketin yoğunlaşması incelendiğinde, ABD'nde 1980-1998 döneminde yoğunlaşma yüzde 45,9'dan yüzde 52,1'e yükselmiştir. Japonya'da ise 1980-1998 arasında yoğunlaşma yüzde 92,7'den yüzde 92,2'ye gerilese de en yüksek yoğunlaşma oranına sahiptir. Almanya'da 1990'da yüzde 40,3 olan yoğunlaşma 1999'da yüzde 41,3'e yükselse de halen en düşük yoğunlaşma oranına sahip ülke konumunu sürdürmektedir. Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşma artmış; Avustralya ve Hollanda'da yoğunlaşma gerilemiştir (Tablo 3.15).

3.4. Gelişmekte Olan Ülke Bankacılık Sistemlerinde Finansal Konsolidasyon Eğilimi

Bankacılık krizleri sonrasında faiz oranlarının artması ve yerel para birimi değerinin düşmesi, borç yükünün ve riskten korunamayan borçluların artmasına ve batık kredilerin hızla çoğalmasına neden olmuştur. Batık

kredilere bağılı zararların, gelişen ekonomilerin hemen her kesimi üzerinde olumsuz etkilerinin olması ise sektörde yeniden yapılanma gereğini doğurmuştur (Erdönmez, 2000). Yeniden yapılanmalarda amaç, bankacılık sektörünün mali, operasyonel ve yapısal yönden güçlendirilmesi olmuş, istikrar programlarını uygulayan tüm ülkelerde benzer oluşumlar meydana gelmiştir.

Brezilya; Meksika, İsrail, Güneydoğu Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan istikrar programlarının finans sektöründe konsolidasyon eğilimi üzerine etkileri devam eden kısımda ele alınacaktır.

TABLO 3.16. SEÇİLMİŞ GELİŞMEKTE OLAN BANKACILIK SİSTEMLERİNDE BANKA SAYISI VE PİYASA YOĞUNLAŞMASI¹

Ülke	Banka Sayısı ²	1994			2000			
		İlk 3 Banka	İlk 10 Banka	HH Endeksi	Mevduattaki Payı(%)	İlk 3 Banka	İlk 10 Banka	HH Endeksi
ASYA								
Kore	30	52,8	86,9	1.263,6	13	43,5	77,7	899,7
Malezya	25	44,7	78,3	918,9	10	43,4	82,2	1.005
Tayland	15	47,5	83,5	1.031,7	13	41,7	79,4	854,4
LATİN AMERİKA								
Arjantin	206	39,1	73,1	756,9	113	39,8	80,7	865,7
Brezilya	245	49,9	78,8	1.220,9	196	55,2	85,6	1.278
Meksika	36	48,3	80,8	1.005,4	23	56,3	94,5	1.360
MERKEZ AVRUPA								
Çek Cumhuriyeti	55	72	97	2.101,5	42	69,7	90,3	1.757
Macaristan	40	57,9	84,7	1.578,8	39	51,5	80,7	1.241
Polonya	82	52,8	86,9	1.263,6	77	43,5	77,7	899,7
Türkiye	72	40,7	79,1	957,2	79	35,9	72,0	710,2

Kaynak: IMF (2001). IMF tarafından hesaplanmıştır.

¹ 2000 yılı sonu verileri için en büyük 30 banka verisi kullanılmıştır. Mevduat rakamları ise 1999 sonu veya ulaşılabilen en son verilerdir.

² Banka sayıları resmi otoritelerden, OECD'den veya Fitch IBCA'dan elde edilmiştir. Asya sadece ulusal ticari bankaları içermektedir.

3.4.1. Brezilya

Latin Amerika'nın en büyük bankacılık pazarına sahip Brezilya'da, yaşanan her krizin sonrasında bankacılık sistemini doğrudan etkileyecek gelişmeler finans sisteminin yeniden yapılanmasını zorunlu hale getirmiştir. 1994'de uygulamaya konan "real planı" ile enflasyon 4 haneliden tek haneli rakamlara düşerken, bankacılık sisteminde de büyük problemlere sebep olmuştur (Erdönmez, 2000:5]. Hiperenflasyon döneminde sağlanan yüksek getirilerin azalması sektöre devlet müdahalesini gerektirmiş, iki yılda toplam

182 banka yeniden yapılandırmaya tabi tutulmuş, konsolidasyonlarla banka sayısı azaltılmış ve 20 banka, sistemin yüzde 80'ini kontrol eder hale gelmiştir (IMF, 2001).

Yüksek enflasyon ortamında banka ve şube sayılarında önemli artışlar meydana gelmiş, 1950'lerin sonunda 400 olan ticari banka sayısı, 2000'de 220'ye düşerek, yabancı bankaların sektör içindeki payı artmıştır. 2000 yılı itibariyle sektördeki aktiflerin yüzde 47'si kamuya, yüzde 22'si yerel özel bankalara, yüzde 27'si yabancı özel bankalara ve yüzde 3'ü de yabancı özel banka şubelerine aittir (IMF, 2001).

Birleşme ve devralmalar konusunda 1995 yılında başlayan PROER (Ulusal mali sistemin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi için teşvik programı) ile ilerleme kaydedilmiştir. PROER, bankacılık sektöründe birleşmelerin hızlı şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla vergi teşvikleri ve kredi imkanlarının sunulmasına ilişkin sistemleri kapsamaktadır¹³. Sağlanan bu avantajdan ilk önce Unibanka (Brezilya'nın altıncı büyük bankası), Banco Nacional'ı (yedinci büyük banka) alarak Latin Amerika'nın 8. büyük bankasını yaratmak amacıyla yararlanmıştır. Excell Bank bu programı donuk aktifleri devlet tarafından tasfiye edilen Banco Economico'nun sağlam kısmını almak için kullanmıştır. Ayrıca söz konusu program Bamerindus, Banco Mercantil de Recife, Banorte, Banco United ve Banco Martinelli tarafından da uygulanmıştır (Erdönmez, 2000).

Özellikle 1998'den sonra uluslararası bankalar da bankacılık sektöründe yatırımlarını arttırmışlardır. Bunların örnekleri arasında ABN AMBRO'nun Banco Real'e, HSBC'nin Bamerindus'a, Caixa Geral de Depositos'un Banco Banderiandes'e yaptığı yatırımlar gösterilebilir. ABD bankaları Brezilya'da en çok risk ve yatırıma yönelen bankalar olmuşlardır.

Gelişim programlarının büyük ölçüde tamamlanması ile birlikte ülkeye giren yabancı bankalar, bankacılık sisteminde rekabeti ve aktif kalitesini yükseltmişlerdir. Bankaların komisyon geliri sağlayan yatırım bankacılığı ve kurumsal finansman faaliyetleri artış göstermiş, Brezilya

---

¹³ Bu program çerçevesinde yeni banka alacak bankaya piyasa faiz oranlarının altında kredi imkanı sağlanmaktadır. Ayrıca bankayı satın alan bankaya, satın aldığı bankanın mali zararlarını vergilerin iptal edilmesi suretiyle kapatma imkanı tanınmaktadır.

bankaları komisyon geliri yaratacak yeni ürünler geliştirmeye odaklanmış ve operasyonel maliyetleri düşürmek için teknoloji yatırımlarına ağırlık vermişlerdir (Peek ve Rosengren, 2000).

Kısaca, **Brezilya**'da finansal sistem yeniden yapılandırılırken bankacılık sektöründe birleşmelerin hızlı şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla vergi teşvikleri ve kredi olanakları sağlanmıştır. Bankayı satın alan bankaya, satın aldığı bankanın mali zararlarını vergilerin iptal edilmesi suretiyle kapatma olanağı tanınmıştır. Bir çok banka bu avantajlardan yararlanmıştır. Bu uygulamalar sonucunda, Tablo 3.16'da da görüldüğü gibi HH (Herfindahl Hirschmann) Endeksi¹⁴ 1994 yılında 1.220,9 iken, 2000 yılında 1.278,6'ya yükselmiş ve sektörde konsolidasyon artmıştır (IMF, 2001).

3.4.2. Meksika

Ciddi ekonomik problemler ve krizler yaşayan Meksika, uyguladığı programlarla enflasyon oranını üç haneli rakamlardan, tek haneli rakamlara indirmeyi başarmış, ancak 1994 Tekila krizi sonrası yaşanan devalüasyon ve enflasyonun yüzde 50'lere fırlaması bankacılık sisteminde derin yaralar açmıştır. Krizle beraber finansal sistemde özellikle mortgage, bireysel ve küçük işletmelere verilen krediler büyük ölçüde sorunlu hale gelmiş, takip eden yıllarda krizin boyutlarının büyüklüğü nedeniyle etkilerinin devam etmesi ve bilanço temizleme çalışmaları, toplam aktiflerin GSYİH'ya oranını yüzde 43'den yüzde 30'a geriletmiştir.

1998 krizinden sonra tüm bankalar devletleştirilmiş, sektörde 60 olan banka sayısı 18'e gerilemiştir. Bankalar düşen enflasyon ortamına uygun çözümler geliştirmek bir yana, ayakta kalabilme çabasına girmişler ve temel stratejilerini mevcut plasmanlarını en kısa sürede iyileştirmeye odaklamışlardır.

Yurt içindeki kaynak eksikliği nedeniyle taze sermayeye ihtiyaç duyulan bankacılık sektörüne yabancı bankaların katılımı hızla artmış, 2000 yılı sonunda BBVA'nın Bancomeri ve BSCH'nin BancaSerfin'i satın alması ile

---

¹⁴ HH Endeksi herhangi bir sektördeki konsolidasyonu ölçmek için kullanılan standart bir yöntemdir. Bankaların mevduatlarının piyasadaki paylarının karelerinin toplamıdır. 0 ile 10000 arasında değer almaktadır. 10000 tek şirketin piyasaya hakim olduğunu işaret etmekte, 0 ise bir çok şirketin var olduğu piyasada herkesin çok küçük paya sahip olduğuna işaret etmektedir (IMF, 2001).

yabancı bankaların toplam aktiflerin içindeki payı yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır. Konsolidasyonlar sonucunda Meksika bankacılık sektöründe yoğunlaşma artmış ve en büyük üç bankanın aktif büyüklüğü, sektörün aktif toplamının yüzde 70'ini oluşturur hale gelmiştir (Peek ve Rosengren, 2000).

Sonuç olarak, Meksika bankacılık sistemi konsolidasyon sürecinde en önemli adımları atan ülke olmuştur. Ülkenin en büyük üç bankası mevduatların yüzde 60'ına sahip olmuş ve Tablo 3.16'da görüldüğü gibi 1994-2000 döneminde HH endeksi 355 puan birden artarak 1.005 seviyelerinden 1.360'a yükselmiştir. Bu Latin Amerika bankacılık sistemleri içerisindeki en büyük artıştır. Bu artışın en önemli nedeni ikinci ve üçüncü büyük bankaların, sektörde faaliyet gösteren en büyük 2 İspanyol bankası tarafından satın alınmasıdır (IMF, 2001).

3.4.3. İsrail

1980'lerin ilk yarısında yaşanan hiperenflasyon ortamından sonra ekonomide dengelerin kurulmaya başlaması daha sağlıklı bankacılık sektörü beklentilerini de beraberinde getirmiş, ancak Ortadoğu probleminin çözümlenememesi nedeniyle yabancıların sektöre ilgisi sınırlı kalmıştır.

2002 yılı itibariyle İsrail bankacılık sistemi yoğunlaşmış bir yapıya sahiptir. En büyük beş banka, sektörün yüzde 90'dan fazlasını elinde bulundurmaktadır. 24 ticari, 1 yatırım ve 9 mortgage olmak üzere 34 bankanın faaliyet gösterdiği sektör banka sayısı açısından geniş ve rekabetçi gibi görünse de, aslında sektörün yüzde 10'luk kısmını oluşturan küçük bankaların büyük kısmı beş büyük bankanın iştirakidir (Şahözkan, 2003).

3.4.4. Güneydoğu Asya Ülkeleri

Güneydoğu Asya ülkelerinde 1997 yılı ortalarında başlayan ve daha sonra dünyanın çeşitli ülkelerini etkileyen kriz esas olarak para piyasası, özel olarak da bankacılık krizi şeklinde başlamıştır. Bankaların kredi hacimlerinin ulaştığı yüksek oran, kredilerin dönüşünde yaşanan sıkıntılarla birlikte sektörün iç fonlamada kullandığı dış borç krizine yol açmıştır. Kredi alan işletmelerin yaşadığı kriz, bankaları ve kreditorleri derinden etkileyerek pek

çoğunun tasfiyesine ve satışına neden olmuş ve sektördeki yoğunlaşmayı artırmıştır (TBB, 2001).

Tayland, Endonezya, Kore ve Malezya'da bankaların tasfiye sürecindeki alacaklarının toplamı GSYİH'ya oran olarak yüzde 20 - yüzde 50 aralığında gerçekleşmiştir. Krizden etkilenen ülke uygulamalarında bankaları yeniden yapılandırma çalışmaları, sorunlu aktiflerin yönetimi gibi özde aynı yaklaşımda farklılaşır nitelikte şekillenmiştir. Örneğin banka yeniden yapılandırma programlarının önemli bir parçası olan sorunlu aktiflerin yönetimi konusu, Güneydoğu Asya ülkelerinin hepsinde şirket reformu ve bütçe reformu ile birlikte ele alınmıştır. Ancak Tayland'da her bankanın kendi durumu göz önüne alınarak ayrı ayrı yeniden yapılandırma yaklaşımı benimsenirken, Endonezya'da tüm bankalar için genel kurallar kabul görmüş ve uygulanmıştır (Erdönmez, 2000).

Güneydoğu Asya bankalarının aşırı borçluluklarının altında yatan sermaye yetersizliği ve deregulasyonlar, yurt içi ve sınır ötesi birleşme akımının yoğunlaşmasını olanaklı hale getirmiştir. Malezya'dan Japonya'ya Güneydoğu Asya ülkelerinin tamamında, bankaların aktifinde bulunan problemlili krediler devletler tarafından oluşturulan Aktif Yönetim Fonları tarafından satın alınarak destek vermeye çalışılmıştır. Tayland'da bankalarda tasfiye sürecindeki kredilerin toplam kredilere oranı yüzde 48, Endonezya'da yüzde 36 düzeylerine ulaşmış, Endonezya' da 160 olan özel milli banka sayısı krizler sonrasında 82'ye düşmüş ve sektörün yüzde 80'i devlet kontrolüne geçmiştir.

Malezya'da, 2000 yıl sonu itibariyle ülkenin bankacılık sistemini konsolide ederek verimliliği ve rekabeti artırmayı hedefleyen bir birleşme programı ortaya koymuştur. 31 Aralık 2000 tarihi itibariyle 54 bankanın 50'si 10 bankacılık grubunda konsolide edilmiştir. Bütün bu çalışmaların sonucunda bankacılık sisteminde yoğunlaşma artmış ve HH endeksi, Tablo 3.16'da da görüldüğü gibi 1994 - 2000 döneminde 918,9'dan 1.005,1'e yükselmiştir (IMF, 2001).

Krizin meydana gelmesinden sonra Eylül 1998'de **Endonezya'daki** yetkililer 4 kamu bankasını "Bank Mandiri" adı altında tek bir bankada

toplamıştır. Bu bankaların kötü aktifleri yeniden yapılandırma kurumu IBRA'ya aktarılmıştır. Hazine operasyonları merkezileştirilmiş ve bu arada merkezi bir kredi birimi oluşturulmuştur. Takipteki alacakların büyük kısmının Bank Mandiri'de kalması kararlaştırılmıştır.

Tayland, yaşadığı finansal krizden çıkabilmek için yabancı bankalara kolaylıklar sağlamıştır. Ancak, banka birleşmeleri ve satın almalar konusunda mevzuat değişikliğine gidilmemiştir. Bunun sonucunda Tablo 3.16'da görüldüğü gibi HH endeksi 1994 - 2000 döneminde 1.031,7'den 854,4'e gerilemiştir.

G. Kore'de yeniden yapılanmanın amacı bankacılık sisteminin üç kategoriye ayrılmasını hedeflemiştir:

(i) Büyük bankaların birleşmesiyle oluşacak öncü bankalar,

(ii) Konut kredisi sağlayan ve perakende bankacılık yapan orta ölçekli bankalar,

(iii) Özel alanlarda uzmanlaşmış bölgesel, küçük bankalar.

Bu amaçla, hükümet etkin ve belli büyüklükteki bankaların birleşmelerini teşvik etmiştir. Bankacılık sistemindeki pek çok küçük bankanın yarattığı verimsizlik giderilmeye ve ölçek ekonomisinden yararlanmak yoluyla daha rekabetçi bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Kore hükümeti birleşen bankaların statülerinin kötüleşmesini engellemek ve birleşen bankaların sermaye yeterlik rasyolarını iyileştirmek için kamu kaynaklarından aktarma yapmıştır. "Finans Piyasalarının İyileştirilmesi Kanununda" yapılan değişikliklerle birleşme işlemleri kolaylaştırılmış, finans kuruluşları arasındaki birleşmelere vergi teşvikleri getirilmiştir. Kanunla Finansal Denetim Komitesi'ne zor durumdaki finans kuruluşlarına birleşmeleri talimatı verme, Finans ve Ekonomiden Sorumlu Bakana finans kuruluşlarının tasfiye edilmesi sonucu oluşan geliri bireysel ya da kurumsal vergiden muaf tutabilme yetkisi verilmiştir. Benzer şekilde Bakan'a birleşme sırasında satın alınan gayri menkullerin vergilerinde indirim yapma veya tamamen muaf tutma hakkı da tanınmıştır. Ancak, yine de bu yapılanların yeterliliği tartışmalıdır. Bu dönemde Tablo 3.16'da da görüldüğü gibi HH endeksi 1994-2000 döneminde 1.263,6'dan 899,7'ye gerilemiştir

(IMF, 2001). Finansal konsolidasyon sürecinde, **Kore'de** kriz başlangıcında 26 olan ticari banka sayısı 2001 yılı itibariyle 12'ye düşmüş ve devlet kontrolünün hiç olmadığı sektörde 5 banka devlet kontrolüne geçmiştir (Şahözkan,2003).

3.4.5. Doğu Avrupa Ülkeleri

Çek Cumhuriyeti'nde 1990'lı yıllarda piyasa yoğunlaşması diğer ülkelere göre çok yüksektir. Ancak, yabancı katılımındaki artış ve sektörde lider olan verimsiz kamu bankalarının piyasalardaki payının azalması piyasa yoğunlaşmasını azaltmıştır. Tablo 3.16'da da HH endeksinin 1994-2000 döneminde 2.101,5'ten 1.757,8'e gerilemesine rağmen HH endeksinin halen yüksek seviyelerini koruduğu ve HH endeksindeki azalışın verimsiz kamu bankalarının sektördeki paylarının azalmasından kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, finansal parçalanmanın konsolide bir yapı sergileyen bankacılık sektörünü bozmadığı anlaşılmaktadır. Zaten, 2000 yılı içerisinde konsolidasyon trendinin yeniden başladığına dair işaretler de görülmektedir (IMF, 2001).

Tablo 3.16'da da görüldüğü gibi, **Macaristan'da** HH Endeksi Çek Cumhuriyeti'ndeki benzer nedenlerle düşüş trendi sergilemiş ve 1.578,8'den 1.241,2'ye gerilemiştir. 2000 yılı içerisinde IPB'nin bir Çek bankası tarafından satın alınması konsolidasyon trendini artırmıştır.

Polonya'da da Merkez Avrupa'daki diğer ülkelerde yaşanan gelişmeler paralelindeki nedenlerle 1994 - 2000 döneminde HH endeksinin 1.263,6'dan 899,7'ye gerilediği aynı tabloda görülmektedir.

Kısaca, Doğu Avrupa ülkelerinde yabancı katılımı ve kamu bankalarının verimsizliği sonucu piyasadaki paylarının azalması ve yeniden yapılandırma kapsamında tasfiye edilen bankalar nedeniyle banka sayısının azaldığı, yoğunlaşmanın arttığı ve konsolidasyonun gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

3.5. Sonuç

(i) 1990'lı yıllarda hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde banka birleşmeleri, satın almaları ve tasfiyeler nedeniyle tam anlamıyla

bir finansal konsolidasyon dalgası yaşanmaktadır: Finansal konsolidasyonun en önemli göstergesi olan banka birleşme ve satın almalarının özellikle 1997 yılından itibaren hızlandığı görülmektedir. Ayrıca, dünyanın en büyük bankalarının konsolide aktif büyüklüklerinin G-12 ülkelerinin GSYİH'ya oranının 1980 – 1998 döneminde yaklaşık olarak ikiye katlanmış olması da finansal konsolidasyonun varlığını teyit etmektedir. Büyük bankaların daha da büyümesi, diğer bankaları rekabet güçlerini koruyabilmeleri için uzmanlaşmaya veya banka birleşmelerine ve satın almalara zorlamakta; yeni oyun kurallarına uyum sağlayamayan bankalar ise finansal gücünü yitirerek tasfiye olmakta veya diğer bankalarla birleşmek zorunda kalmaktadır.

(ii) Dünya'nın en büyük ekonomisi olan ABD incelendiğinde, bankacılık, aracı kurum ve hayat sigortası dışındaki sigortacılık sektörlerinde finansal konsolidasyon dalgasının yaşandığı anlaşılmıştır: 1980 – 2002 döneminde ABD finans sisteminde faaliyet gösteren banka, aracı kurum ve hayat sigortası dışındaki sigorta kuruluşları sayısında ciddi gerilemeler yaşanmıştır. Ayrıca, bankacılık ve diğer sigortacılık sektörlerinde konsolidasyon yaşanırken, hayat sigortacılığı sektöründe finansal parçalanma görülmektedir.

(iii) G-12 ülkeleri incelendiğinde, birleşme ve satın almaların etkisiyle 1990 - 1999 döneminde finansal konsolidasyon önem kazanmıştır: Özellikle yurt içi ve sektör içi birleşme ve satın almaların yaşandığı; bankacılık sektöründen sonra sırasıyla sigortacılık ve aracı kuruluşlarda birleşme ve satın almaların yaşandığı görülmektedir. Sektörler arası ve yurt dışı birleşme ve satın almalar ise ikinci planda kalmıştır. Mali sistemde faaliyet gösteren şirket sayısında da ciddi gerilemeler yaşanmıştır.

(iv) Avrupa Birliği ülkelerinin genelinde, finansal konsolidasyon alanında 1990 - 1999 yılları arasında G-12 ortalamasının ve ABD'nin gerisinde kalındığı görülmektedir: Özellikle yurt içi ve sektör içi birleşme ve satın almaların yaşandığı; bankacılık sektöründen sonra sırasıyla sigortacılık ve aracı kuruluşlarda birleşme ve satın almaların yaşandığı görülmektedir. Sektörler arası ve yurt dışı birleşme ve satın almalar ise ikinci

planda kalmıştır. Genel olarak, mali sistemde faaliyet gösteren şirket sayısında da gerilemeler yaşandığı ve yoğunlaşmanın arttığı görülmektedir.

(v) Japonya’da finansal konsolidasyon 1990 - 1999 döneminde diğer G-12 ülkelerine göre geride kalmıştır: Özellikle yurt içi ve sektör içi birleşme ve satın almaların yaşandığı; bankacılık sektöründen sonra sırasıyla sigortacılık ve aracı kuruluşlarda birleşme ve satın almaların yaşandığı görülmektedir. Sektörler arası ve yurt dışı birleşme ve satın almalar ise ikinci planda kalmıştır. Mali sistemde faaliyet gösteren şirket sayısında, G-12 ülkelerinin tersine, artışlar yaşanmasına rağmen bankacılık ve hayat sigortası dışındaki diğer sigortacılık sektöründe yoğunlaşmanın (ilk 5 kuruluş açısından) arttığı görülmektedir.

vi) Genel olarak G-12 ülkelerinde, bankacılık, aracı kuruluş ve diğer sigortacılık sektörlerinde şirket sayılarında azalma ve yoğunlaşma finansal konsolidasyon sürecini doğrulasa da hayat sigortacılığında finansal parçalanma olduğu görülmektedir. Bu durum hayat sigortası dışındaki finans sektörü alt gruplarının doyum noktasına ulaşması nedeniyle, maliyetleri ve rekabeti azaltma yoluna gittiklerini ortaya koymaktadır. Politika yapıcıların ise finansal istikrara katkı yaratacağı düşüncesiyle bu durumu teşvik ettikleri anlaşılmaktadır.

(vii) Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde, 1990’lı yıllarda kamu bankalarının verimsizliği sonucu piyasadaki paylarının azalması, yabancı katılımının artması ve yeniden yapılandırma kapsamında tasfiye edilen bankalar nedeniyle banka sayısının azaldığı, yoğunlaşmanın arttığı ve finans sistemlerinde konsolidasyonun gerçekleştiği görülmektedir. Seçilmiş gelişmekte olan ülke örneklerinde, 1994 - 2000 döneminde, Doğu Avrupa, Brezilya, Meksika, İsrail, Güneydoğu Asya ülkeleri bu tecrübeleri bizzat yaşamıştır. Türk bankacılık sektöründe ise 1994 yılı ile 2000 yılını ve diğer seçilmiş gelişmekte olan ülke bankacılık sistemleri ile Türk bankacılık sektörünü kıyasladığımızda, banka sayısının arttığı, finansal parçalanmanın yaşandığı ve bankacılık sisteminde konsolidasyonun düşük kaldığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL KONSOLİDASYON VE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

4.1. Türk Finansal Sistemine Genel Bakış

Güçlü bir ekonominin varlığı büyüyen ve sağlıklı çalışan bir finansal sektör ile mümkündür. Etkin bir finansal sistem tasarrufların çok farklı kaynaklardan toplanması ve verimli alanlarda kullanılmasına aracılık eder, böylece hem yatırımlar hem de tasarruf edenler menfaat sağlar. Sermaye piyasası henüz gelişme aşamasında olan ülkemizde, finans sektörünün temelini Tablo 4.1'de de görüldüğü üzere geleneksel olarak bankacılık sistemi oluşturmaktadır. Mali kaynakların çok büyük bir bölümü bankalar tarafından toplanmakta ve kullanılmaktadır. Yurt dışı kaynakların da önemli bir bölümü bankalar aracılığıyla sağlanmaktadır (Mali Piyasalar Çalışma Grubu, 2004).

TABLO 4.1. FİNANSAL KURULUŞLARIN AKTİFLERİNİN DAĞILIMI (%)

	2002	Haziran 2003
Bankalar	93.0	92.3
Banka dışı finansal kuruluşlar	7.0	7.7
Özel finans kurumları	1.7	1.8
Sigorta Şirketleri	2.4	2.7
Leasing Şirketleri	1.4	1.5
Faktoring Şirketleri	0.9	1.1
Tüketici Finansman Şirketleri	0.2	0.2
Sermaye Piyasalarında İşlem Yapan Aracı Kurumlar	0.4	0.5

Kaynak: İzmir İktisat Kongresi (2004).

Yakın dönemde finansal sektöre, özellikle de bankacılık sistemine, olan güven ciddi olarak zedelenmiştir. Özellikle, ülkemizde yaşanan son finansal krizler finansal sistemin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Yeniden yapılandırma da özellikle banka birleşmeleri ve kötü bankaların tasfiye edilmesi gündeme gelmiş ve Türk bankacılık sektöründe

hızlı bir konsolidasyon süreci yaşanmıştır. Konsolidasyon sürecinin yaşandığı bankacılık sektörünün ise mali sektör içerisindeki payı Haziran 2003 itibarıyla yüzde 92.3 olarak gerçekleşmiştir (Mali Piyasalar Çalışma Grubu, 2004).

Ayrıca, banka-dışı finansal kuruluşlara ilişkin ciddi düzenlemeler yapılmaması diğer sektörlerin sığ kalmasında etken olmuştur. Bu sektörlerle ilişkin düzenlemelerin uluslararası kriterlere uygun hale getirilmesi ve makro ekonomik istikrarın sağlanması durumunda bankadışı finansal kuruluşların finansal sistem içerisindeki payı artacaktır.

TABLO 4.2. ARALIK 2001 İTİBARIYLA MEVDUAT BANKALARININ AKTİF BÜYÜKLÜĞÜNÜN FİNANSAL SİSTEM İÇİNDEKİ PAYI (%): ÜLKE ÖRNEKLERİ¹⁵

Ülke Adı	Payı (%)
ABD	49
Arjantin	79
Brezilya	66
Filipinler	84
Fransa	71
Hollanda	56
İsveç	56
Japonya	48
Kanada	81
Kore	69
Malezya	68
Macaristan	80
Meksika	77
Norveç	76
Peru	98
Şili	72
Tayland	78
Yeni Zelanda	70
Türkiye	94

Kaynak: Dünya Bankası

Dünya örneklerini incelediğimizde de seçilmiş ülkelere kıyasla Türk finansal sisteminde mevduat bankalarının payının çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Türk bankacılık sisteminin toplam finansal sistem içerisindeki payının yüzde 92,3 olduğu ve banka-dışı finansal kuruluşlarla ilgili şirket bazında verilere ulaşamadığı ve genel olarak bu kuruluşların bankaların iştirakleri olduğu göz önüne alındığında mevduat

¹⁵ Dünya bankası, mevduat bankalarının toplam finansal sistem içerisindeki payını hesaplarken, reel sektörün (yurtiçi finansdışı kuruluşlar) mevduat bankalarına yükümlülüklerinin, reel sektörün toplam finansal yükümlülükleri içindeki payını kullanmıştır. Kısaca, bankacılığın ana faaliyet konusu olan kredi yaklaşımından hareket edilmiştir.

bankalarının incelenmesinin finansal sistemin tamamının anlaşılması için yeterli olacağı düşünülmektedir.

4.2. 1980 Sonrası Mali Piyasaların Serbestleşmesi ve Derinleşmesi

1980'li yıllarla birlikte dünya ekonomisi hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinin önemli unsurlarından biri uluslararası sermaye akımlarının önündeki engellerin kalkması ve fon akımlarının kompozisyonunun değişmiş olmasıdır. Bu dönemde birçok gelişmekte olan ülke finansal sistemlerini serbestleştirmiştir. Ancak, finansal serbestleşme süreci basit bir tercih meselesi değil; bir yerde kaçınılmaz bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 1980 öncesinde daha çok devletten devlete resmi krediler şeklinde olan fon akımları bu yıllarla birlikte nitelik değiştirdiler. 1990'lı yıllara gelindiğinde uluslararası sermaye hareketleri içinde portföy yatırımları ve kısa vadeli krediler önemli derecede ağırlık kazanmışlardı. Geleneksel olarak dış kaynak ihtiyacı içinde olan gelişmekte olan ülkeler, bu bağlamda kalkınmalarını finanse edebilmek için finansal sistemlerini serbestleştirdiler.

Dünyadaki bu gelişmeler ve Türkiye'de 1970'li yılların sonunda ödemeler dengesi problemleri nedeniyle yaşanmaya başlanan ekonomik durgunluk, sanayinin döviz gereksinimini de karşılayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1980 sonrası Türk finansal sisteminin serbestleştirilmesi alanında adımlar atılmaya başlanmıştır. 1980 yılında, iç pazara yönelik üretimin yapıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, piyasa ekonomisine dayalı, dışa açılmayı ve dışarıya yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası benimsenmiştir. Yeni stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli seviyeye yükseltilmesini sağlamak amacıyla, ayarlanan döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (TBB, 2003).

Bu dönemde yapılan önemli düzenlemeler:

- Mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestleştirilmesi (1980),

- Zorunlu karşılık ve dispo­nibilite yükümlülüklerinin azaltılması (1983)
  - Yabancı bankaların Türkiye’de faaliyet göstermeleri için uygun bir ortamın hazırlanması,
  - Ticari banka kuruluşunun kolaylaştırılması sağlanarak rekabetin teşvik edilmesi ve etkinliğin sağlanması,
  - Türk bankacılığının dışa açılması ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi (otomasyonun artması vb.),
  - Yeni finansal ürünlerin kullanımına izin verilmesi (tüketici kredisi, kredi kartı vb.)
  - Döviz işlemlerine getirilen kısıtlamaların 1983’te kaldırılması,
  - Finansal piyasalardan elde edilen gelirlerin üzerindeki vergilerin kademeli olarak azaltılması,
  - Menkul kıymet piyasalarının oluşturulması (1986’da İstanbul Menkul Kıymet Piyasalarının kurulması, 1987’de TC Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemlerine başlaması, 1988’de döviz efektif piyasasının kurulması ve 1989’da altın piyasalarının kurulması),
- olarak sayılabilir (OECD, 2002).

TABLO 4.3. SEÇİLMİŞ FİNANSAL DERİNLEŞME GÖSTERGELERİ (GSMH’YE ORANI)

(%)	1980	1990	2000
M2R	15	17	31
M2YR	15	22	50
Bankacılık Sektörü Aktif Büy.	31	43	83
Tasarruf Oranı	16	22	18
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	8	7	12

Kaynak: TCMB ve Hazine Müsteşarlığı verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Finansal serbestleşme gayretleri sonucunda finansal kuruluşlar müşterilerine yeni enstrümanlar sunmaya başladılar. Tüketici kredileri ve kredi kartı kullanımı hızla yaygınlaştı. Şubeler müşterilerine daha hızlı hizmet vermeye başladılar. Serbest piyasa ekonomisi anlayışı çerçevesinde fiyat kontrolleri kaldırıldı. Ödemeler, para transferleri ve sermaye piyasalarında işlem yapmak, yabancı para işlemleri kolaylaştı. Tüm bunların sonucunda yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere finansal sistemin derinleştiği, ancak

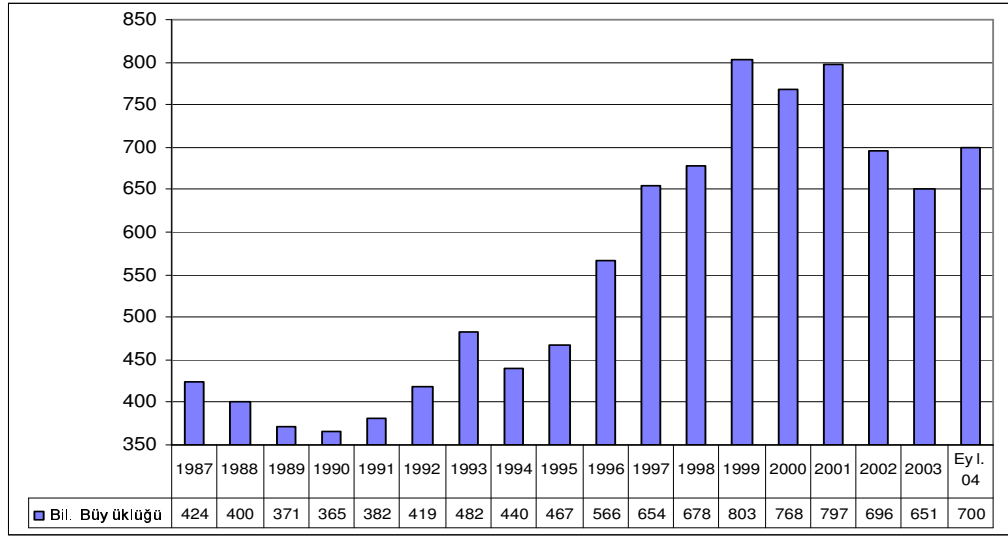
bunun daha çok yabancı para cinsinden tasarruflar aracılığıyla sağlandığı görülmektedir.

4.3. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Özellikleri

Türk bankacılık sektörünün özellikleri kısaca gözden geçirildiğinde genel karakteristikler olarak; Türk bankalarının yüksek riskler alarak karlı çalıştığını, enflasyonun sektörün karlılığında önemli bir dayanak oluşturduğunu, kamu açıklarını finanse etmenin sektörün esas çalışma konusu haline geldiğini, kamu bankalarının ihtisas fonksiyonunu giderek yitirdiğini, halen uygulanmakta olan mevduat sigorta sisteminin sektörde ahlaki bozulmaya (moral hazard problem) ve yanlış seçim (adverse selection) problemlerine yol açtığını, ticari bankaların “yatırım kredisi” sözcüğünü unuttuğunu söylemek mümkündür (Çankaya ve Öz, 2001). Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında mevduata güvencenin kısıtlanması ile birlikte şeffaflık artmış, istikrar programının başarıya ulaşması ile birlikte kamu finansman ihtiyacının azalmasına bağlı olarak da sektörün yeniden ihtisas alanına yöneldiği anlaşılmaktadır. Sektörde yaşanan söz konusu gelişmeler, sektörün bilanço büyüklüğü, karlılık durumu, mevduat ve kredilerinin yapısı başlıkları altında aşağıda irdelenmektedir.

4.3.1. Bilanço Büyüklüğü

Planlı dönemde uygulanan negatif reel faiz ve aşırı değerli yerli para politikaları bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiş, özellikle 1976-1980 döneminde tasarruflar azalmış ve mali sistem küçülmüştür (TBB, 2003). Tasarrufları artırmak ve mali sistem içine çekebilmek için 1980'den sonra benimsenen pozitif reel faiz ve ayarlanan döviz politikaları, sektöre yeni banka girişlerine izin verilmesi, sektörün yabancı banka rekabetine açılması ve döviz işlemleri ile sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sektörün hızla büyümesine neden olmuş, bilanço büyüklüğü 1990-1999 döneminde reel olarak büyümüştür.

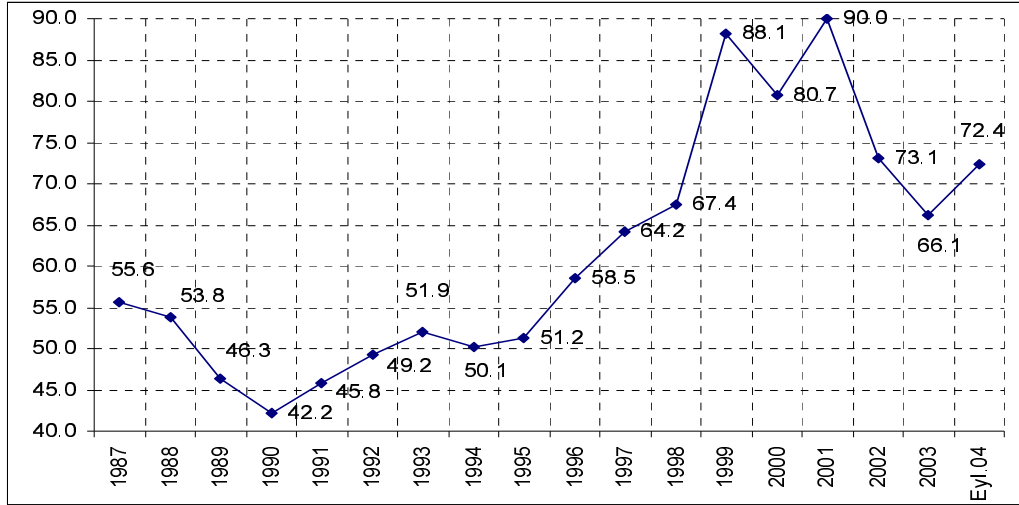

Şekil 4.1: Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğü (TÜFE 1987=100, Milyar TL)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

1987 yılı tüketici fiyatlarına göre, 1987 yılında 424 milyar TL aktif büyüklüğüne sahip bankacılık sektörü 1990 yılına kadar küçülme eğilimi göstermiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerine tam serbestleşme getirilmesi ile birlikte sektörün bilanço büyüklüğü 1993'te 482 milyar TL'ye kadar yükselmiştir. 1994 krizinin etkisiyle küçülen bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğü, 1995 yılı itibariyle 467 milyar TL'ye gerilemiştir. 1995 yılından itibaren sektörün bilanço büyüklüğü yüksek reel faiz ve öngörülebilir kur politikalarının da etkisiyle hızla büyümeye başlamış ve 1996'da 566 milyar TL'ye, 1997'de 654 milyar TL'ye ve 1999'da 803 milyar TL'ye yükselmiştir. 2001 Şubat krizine kadar bilanço büyüklüğünü koruyan bankacılık sektörü, 2000-2001 krizlerinin etkisiyle bilançosunu küçültme yoluna gitmiş ve 2003 itibariyle 651 milyar TL'ye kadar gerilemiştir. 2004 yılında beklentilerin iyileşmesi sonucunda kredi hacminde yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda bilanço büyüklüğü Eylül 2004 itibariyle 700 milyar TL'ye kadar gerilemiştir. Bilanço büyüklüğünün bu daralışında, kurdaki gerilemeye bağlı olarak yabancı para cinsinden plasmanların Türk lirası karşılığının azalması ve fona aktarılan bankaların sistem dışına çıkarılması rol oynamaktadır. Ayrıca, bankaların en büyük plasmanı olan kamu borçlanma senetlerinin tüzel ve gerçek kişilerce talep edilmesi de önemli rol oynamıştır (Gerçek kişilerin portföylerinde bulunan devlet tahvilleri, Aralık 2003'te 31,7 katrilyon TL'ye, Eylül 2004'te 37,6 katrilyon TL'ye yükselmiştir).

Şekil 4.2: Bankacılık Sektörünün Bilanço Büyüklüğünün GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.2'de görüldüğü üzere, bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğünün GSYİH'ya oranını incelediğimizde; 1987 yılında yüzde 55,6 olan oranın, 1990 yılı itibariyle yüzde 42,2'ye gerilediği görülmektedir. Sermaye hareketlerine tam serbestleşmenin etkisiyle 1990 yılından itibaren söz konusu oranın yükselmeye başladığı görülmektedir. 1994 krizi öncesinde 1993 yılı itibariyle yüzde 51,9'a kadar yükseldiği görülmektedir. 1994 yılında yaşanan krizin etkisiyle bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğünün GSYİH'ya oranı 1995 yılı itibariyle yüzde 51,2'ye gerilemiştir. 1995 yılından itibaren yüksek reel faiz politikasının da etkisiyle hızla yükselmeye devam etmiş ve 1999 yılında yüzde 88,1'e ulaşmış ve 2001 yılı sonunda, TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) ve kamu bankalarına aktarılan özel tertip devlet iç borçlanma senetlerinin de etkisiyle yüzde 90'a kadar ulaşmıştır. Kriz sonrasında ekonominin küçülmesine rağmen batık bankaların sistem dışına çıkarılmasının, kamu borçlanma gereksiniminin azalmasının, kamu borçlanma senetlerine banka-dışı kesimden gelen yoğun talebin etkisiyle söz konusu oran 2003 yılı itibariyle yüzde 66,1'e kadar gerilemiştir. Kısaca, kamunun finansmanı için bankacılık sektörünün plasmanlarına ihtiyaç azalmıştır. 2004 yılında kredi piyasasının canlanması ile birlikte bilanço büyüklüğünün GSYİH'ya oranı yüzde Eylül 2004 itibariyle 72,4'e yükselmiştir. Söz konusu iyileşme kamunun finansmanından değil, reel sektöre kullanılan kredilerden kaynaklanmıştır.

4.3.2. Karlılık Gelişimi

Bankacılık sektörü ile ilgili tartışmalarının önemli bir bölümünü, bankaların karlı çalışıp çalışmadıkları oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, bir kurumun karlı çalışıp çalışmadığını anlamamanın en iyi yolu, o işe yatırılan sermayenin (toplam özkaynak) ne kadar kazanç (net dönem karı) sağladığına bakmaktır. Bankalar açısından bu, toplam özkaynakların sağladığı net dönem karı, ya da özkaynak getirisi (ROE) anlamına gelmektedir (Çankaya ve Öz, 2001).

TABLO 4.4. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖZKAYNAK GETİRİSİ (MİLYAR TL, %)

	Toplam Özkaynaklar	Net Dönem Karı	ROE (%)
1986	1.709	437	25,6
1987	2.800	682	24,4
1988	5.608	1.579	28,2
1989	8.980	1.720	19,2
1990	15.812	4.014	25,4
1991	26.481	5.559	21,0
1992	49.045	12.712	25,9
1993	96.129	27.113	28,2
1994	166.557	31.509	18,9
1995	361.319	103.645	28,7
1996	788.792	251.012	31,8
1997	1.738.202	474.934	27,3
1998	3.229.243	729.242	22,6
1999	4.009.242	-449.345	-11,2
2000	6.983.873	-3.247.496	-46,5
2001	16.224.627	-2.288.976	-14,1
2002	25.320.927	2.940.262	11,6
2003	35.165.596	5.572.093	15,8
Eyl.04	39.929.975	5.893.603	14,8

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır

Tablo 4.4'den de görüldüğü gibi, Türk bankacılık sektörü 1986 - 2003 döneminde aldığı yüksek riskler karşılığında yüksek oranlı karlar elde etmişlerdir. Ancak, 2000 para programının iyimser beklentileri ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle 1999, 2000 ve 2001 yıllarında zararına çalışmışlardır. Bu zararın içerisinde bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma maliyetleri olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu maliyetler ve gerçekleşen zararların sonucunda ROE, 2000 yılında yüzde -46,5 ve 2001'de yüzde -14,1 gerçekleşmiştir.

Ancak, sektörün söz konusu yüksek karlılığına rağmen bu tablonun arkasında karların özel, zararın ise kamu olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Kar edemeyen özel bankaların zararları, mevduat

güvencesi aracılığıyla TMSF'ye transfer edilmekte ve zarar doğrudan kamuya yansıtılmaktadır. TBB, Aralık 2003 verilerine göre, özel bankaların kamuya aktardıkları zarar 24 katrilyon TL'dir. Dolayısıyla, kamu, özel ve yabancı bankaların karlı çalıştıkları Tablo 2'de görülsede TMSF'ye devredilen bankaların geçmiş yıl kar ve zararları göz önünde bulundurulduğunda, risklerin gerçekleştiği dönemlerde ortaya çıkan zararların kamuya transfer edildiği anlaşılmaktadır.

4.3.3. Kredi ve Mevduat Yapısı¹⁶

Türk bankacılık sektöründe mevduatın krediye dönüşüm oranını incelemeyden önce kredi ve mevduatın yapısı üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Türk bankacılık sektörünün mevduat yapısını incelediğimizde, uzun vadeli kaynak problemi yaşandığı dikkate çekmektedir. Sektöre olan güvenin sağlanamaması, kısa vadeli mevduatlara yüksek faiz verilmesi ve ekonominin oynak bir yapıya sahip olması mevduatın vadesinin uzatılmamasına neden olmaktadır (OECD, 2002). Diğer yandan, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası mevduata sağlanan tam güvence de ekonomiye önemli ölçüde zarar vermiştir. Tasarruf mevduatlarının yüzde yüz güvence altında olması nedeniyle sorumsuzca hareket eden bazı bankalar, kendi mali durumlarını dikkate almaksızın mevduata yüksek oranlı faizler vermiş ve faizlerin daha da yükselmesine neden olmuş ve vade yapısının da uzamasını engellemiştir. Mevduata tam güvencenin kalkması ile birlikte, rekabet koşullarını sadece reklam harcamaları ve yüksek faizler değil; bilanço büyüklükleri, kredibilite, mali yapının güçlülüğü ve saydamlığı belirleyecektir (TBB, 2003).

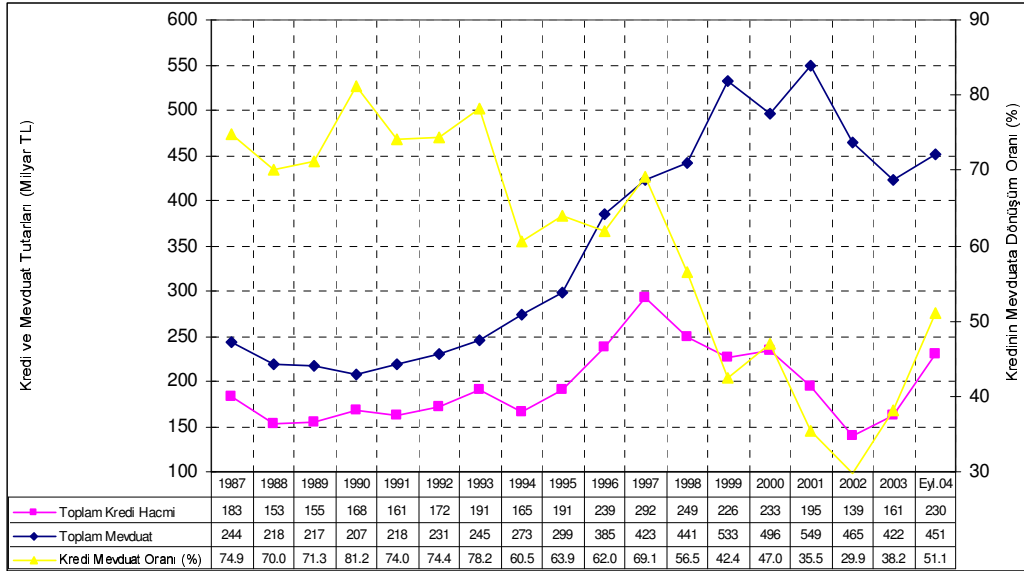
Türk bankacılık sektörünün kullandığı kredilerin tamamına yakını bireysel ve işletme kredilerinden oluşmaktadır. Bankacılık sektörünün temel işlevinin yatırımları desteklemek olması gerekirken, krediler büyük ölçüde yatırım dışı krediler olarak kullanılmaktadır. Mevduatın vade yapısının da kısa olmasının etkisiyle uzun vadeli yatırımlar değil kısa vadeli tüketim eğilimlerine veya kısa vadeli yüksek getirili kamu borçlanma senetlerine

---

¹⁶ Mevduat ve krediler için bilanço verisi kullanılmaktadır. Dolayısıyla, her çeşit mevduat ve krediyi içermektedir.

plasman tercih edilmek zorunda kalınmaktadır. Bankacılık sektörünün önemli yatırımları finanse etme işlevini de büyük ölçüde yitirdiği anlaşılmaktadır (Çankaya ve Öz, 2001).

Sonuç olarak, tasarruf mevduatına sağlanan tam güvence sektörde fonlanma maliyetlerini artırmış, mevduatın vadesini kısaltmıştır. Dolayısıyla, reel sektöre kullanılan kredilerin maliyeti artmış ve uzun vadeli yatırımların finansmanı zorlaşmıştır.

Şekil 4.3. Kredi ve Mevduat Gelişimi (TÜFE 1987=100, Milyar TL) ve Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%)

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Türk bankacılık sektörü 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra uygulanan yüksek reel faiz politikasının etkisiyle kredi kullandırma alışkanlığını kaybetmeye başlamış ve risksiz olarak algılanan ve yüksek karlar sağlayan devlet tahvili ve hazine bonolarına yönelmeye başlamışlardır. Dolayısıyla, bankacılık sektörü aracılık fonksiyonunu yerine getirememeye ve kamuyu fonlamaya başlamışlardır. Şekil 4.3'de görüldüğü üzere, 1993 yılında yüzde 78,2 olan mevduatın krediye dönüşüm oranı 1999 yılında yüzde 42,4'e gerilemiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri nedeniyle piyasalarda dengelerin bozulduğu, reel sektörle finans kesimi arasındaki ilişkinin kopma noktasına geldiği ve kamunun borçlanma gereksiniminin rekor düzeyde arttığı bilinmektedir. 2001 yılında bankalar, reel sektöre ve tüketiciye krediyi

kırsarak, yüksek faizlerle devleti fonlamıştır. Bu süreçte mevduatın krediye dönüşüm oranı en düşük düzeylerine gerilerken, kamunun borçlanma gereğindeki artış paralelinde özellikle özel ve yabancı banka grubunda yer alan bankaların devlet tahvili ve Hazine bonosu portföyü aşırı biçimde büyümüştür. Bankalar, özel ve yabancı bankalar grubundan kaynaklı olarak, 2001 yılındaki ekonomik kriz ortamında, reel sektör ve tüketiciye krediyi kırsarak, yüksek faizlerle devleti fonlama politikasını yeniden sürdürmeye başlamışlardır.¹⁷ 2002'de tarihinin en düşük noktasına (yüzde 29,9) inen mevduatın krediye dönüşüm oranı, bankaların büyük bölümünün kamu borçlanma senetlerine yöneldiğini göstermektedir.

2003 ve 2004 yıllarında ise reel faizlerin tekrar düşmesinin etkisiyle mevduatın krediye dönüşüm oranı yükselmeye başlamış ve 2004 Nisan itibariyle mevduatın krediye dönüşüm oranı yüzde 51,1'e yükselmiştir.

Sonuç olarak, mevduatın krediye dönüşüm oranını belirleyen faktörler reel faizlerin arttığı dönemlerde tasarrufun reel olarak artması ve reel sektör ve hane halkına kullanılan kredilerin reel olarak azalması; reel faizlerin düştüğü dönemlerde ise ekonominin canlanmaya başlaması ile birlikte tasarrufun reel olarak azalması ve reel sektör ve hane halkına kullanılan kredilerin reel olarak artmasıdır.

4.4. Türk Bankacılık Sisteminde Konsolidasyon Gelişimi

21. yüzyılın gelişmekte olan ekonomileri arasında yer alan Türk bankacılık sisteminde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden önce diğer ülkelere göre parçalanmış bir bankacılık sistemi, krizlerden sonra ise konsolidasyonun gerçekleştiği bir bankacılık sistemi olduğu Gelos ve Roldos (2002), Şahözkan (2003) ve Fitch (2004) tarafından ifade edilmektedir. Bu çerçevede, tezin bu bölümünde, finansal konsolidasyon göstergeleri olan banka sayısındaki gelişmeler, banka birleşme ve satın almaları, tasfiyeler, yeni girişler, HH endeksi ve yoğunlaşma ele alınarak bankacılık sistemindeki konsolidasyon veya parçalanma süreci incelenecektir.

---

¹⁷ Bkz. Sf. 119'da özel ve yabancı bankalar grubunun mevduatının krediye dönüşüm oranı 2000 yılında yüzde 61,2 iken, 2001'de yüzde 35,7'ye gerilemiştir (Şekil 4.28).

4.4.1. Banka Sayısındaki Gelişmeler

1980 sonrasında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısının incelenmesi finansal konsolidasyonun anlaşılması açısından da önem arz etmektedir. Lence (1996), ECB (2000), G-10 (2001), IMF (2001) ve Demirgüç-kunt, Levine ve Beck (2003) banka sayısındaki azalmanın finansal konsolidasyonu işaret ettiğini belirtmektedir.

TABLO 4.5. 1980 SONRASI BANKA SAYISI

	Özel Sermayeli Bankalar	Kamusal Sermayeli Bankalar	Yabancı Sermayeli Bankalar	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	TMSF'na Devredilen Bankalar	Toplam
1980	24	12	4	3	0	43
1981	24	12	6	3	0	45
1982	24	12	9	3	0	48
1983	19	13	10	3	0	45
1984	19	12	13	3	0	47
1985	20	12	15	3	0	50
1986	24	8	17	6	0	55
1987	24	9	17	6	0	56
1988	25	8	19	8	0	60
1989	24	8	21	9	0	62
1990	25	8	23	10	0	66
1991	26	8	21	10	0	65
1992	31	6	20	12	0	69
1993	32	6	20	12	0	70
1994	29	6	20	12	0	67
1995	32	5	18	13	0	68
1996	33	5	18	13	0	69
1997	36	5	18	13	0	72
1998	38	4	18	15	0	75
1999	31	4	19	19	8	81
2000	28	4	18	18	11	79
2001	22	3	15	15	6	61
2002	20	3	15	14	2	54
2003	18	3	13	14	2	50
Eyl-04	18	3	12	14	1	48

Kaynak: TBB

Tablo 4.5'de de görüldüğü üzere, Türk bankacılık sektöründe 1980 yılında 24 özel banka, 12 kamu bankası, 4 yabancı sermayeli banka, 3 kalkınma ve yatırım bankasının faaliyet gösterdiği görülmektedir. 1980 sonrası finansal serbestleşme rüzgarı, uygulanan ekonomi politikalarının batılı ülkelerce genel kabul görmesi ve desteklenmesi, ülkemizin Ortadoğu pazarlarına yakınlığı, ihracat sektöründe yaşanan patlama ve Türkiye'nin dış ticaret potansiyelinin artması gibi etkenlerin etkisiyle özellikle yabancı banka sayısında artış görülmüştür. Yabancı banka sayısı 1980-1990 döneminde

4'ten 23'e yükselmiştir. Ancak, söz konusu artış, genel olarak şube faaliyetleri ile sınırlı kalmıştır. Diğer yandan, yeni piyasa koşullarına özel bankaların ayak uyduramadıkları ve özel banka sayısının 1983'te yaşanan bankacılık krizinin etkisiyle 1984 itibariyle 19'a kadar gerilediği görülmektedir. Kamu bankalarında aynı dönemde bir değişiklik görülmemektedir.

1985'lerden itibaren ise bankacılık sektöründe kamu bankalarının sayısının azalma trendine girdiği, özel banka sayısının ise arttığı görülmektedir. 1983'te 45 olan banka sayısı 1994 krizi öncesi 1993 yılı itibariyle 70'e kadar yükselmiştir. Özel banka sayısı da 19'dan 32'ye yükselmiştir. Bu durum sektörde finansal parçalanma yaşandığını göstermektedir. 1994 yılında yaşanan finansal istikrarsızlık nedeniyle 3 özel bankaya el konulması ile birlikte banka sayısı 67'ye gerilemiştir.

1994 yılında yaşanan krizden sonra bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısında artış devam etmiş, 1999 yılında 81 banka ile rekor seviyeye ulaşmıştır. 1994-1999 döneminde özel banka sayısı 38'e kadar yükselmiştir. 2000 yılı para programı öncesi sektörde faaliyet gösteren banka sayısına göre finansal parçalanma doruk noktasına ulaşmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmış ve bankacılıkta güven ve istikrarı sağlamak adına rekabeti azaltmak ve az sayıda banka ile yetinme stratejisine gidilmeye başlanmıştır (Şahözkan, 2003). Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması politikaları sonucunda 2004 yılı itibariyle özel banka sayısı 1980 sonrası en düşük seviyesi olan 18'e kadar gerilemiştir. Kamu bankalarının sayısı da 3'e gerilemiştir. Yabancı sermayeli banka ve kalkınma ve yatırım bankalarının sayısında da gerileme yaşandığı görülmektedir. Ancak, yabancı bankaların sayısındaki azalma yurtdışındaki birleşme ve satın almalarından ve yabancı banka olarak kabul edilen Türk sermayeli bankaların özel banka statüsünde kabul edilmeye başlanmasından kaynaklanmıştır.

4.4.2. Banka Birleşme ve Satın Almaları

Bankaların ve iştiraklerinin devir ve birleşmelerini teşvik yönünde getirilen düzenlemelerin de katkısıyla 2001 ve 2002 yıllarında mali sektörde

devir ve birleşmelerde artış gözlenmektedir. BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) ve TBB verilerine göre, bu yönetmelik çerçevesinde 2001 yılı ve sonrasında 2'si gönüllü, toplam 22 banka birleşmesi ve 5 satın alma gerçekleşmiştir. Pamukbank'ın T. Halkbank'la birleşmesi de Kasım 2004'de gerçekleşmiştir.

Banka birleşme ve satın almalarını incelediğimizde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine kadar gönüllü banka birleşmesi veya satın alma yaşanmadığı görülmektedir. 27 Haziran 2001 tarih ve 24445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Birleşme ve Devirleri Hakkında Yönetmelik" ve 14.09.2001 tarih ve 24523 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelik Değişikliği bu anlamda atılan önemli bir adım olmuş ve gönüllü banka birleşmeleri ve satın almalar ivme kazanmıştır.

Gönüllü banka birleşmelerine bakıldığında 31 Ağustos 2001 tarihinde Birleşik Türk Körfez Bankası'nı tüm hak, alacak, borç ve yükümlülükleriyle ve tüzel kişiliği sona erdirmek suretiyle Osmanlı Bankası'na devredilmiş ve Osmanlı Bankası da 14 Aralık 2001 tarihi itibariyle Garanti Bankası çatısı altında birleşmiştir.

TMSF bünyesindeki Demirbank'ın HSBC'ye devri ise yine 14 Aralık 2001 tarihinde gerçekleşmiştir. Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası ile yatırım bankacılığı alanında 1989 yılından bu yana hizmet veren Tekfen Holding, tüm bankacılık işlemlerinde hizmet veren bir banka haline gelebilmek ve hizmet yelpazesini genişletmek amacıyla ticari bankacılık lisansı olan Bank Ekspres'i satın almıştır. Bank Ekspres'in Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası'na devri 26 Ekim 2001 tarihinde tamamlanırken, yeni bankanın unvanı Tekfenbank olmuştur.

11 Ocak 2002'de ise Sümerbank'ın Oyak Bank'a devrine ilişkin işlemler tamamlanmıştır. Sınai Yatırım Bankası, 29 Mart 2002 tarihinde Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.'ye devredilmiş, Finansbank da 2 Şubat 2003'de Fiba Bank ile birleşmiştir.

2001-2002 dönemindeki zorunlu banka birleşmeleri bankacılık sisteminde yaşanan konsolidasyonun en önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Zorunlu birleşmeler, TMSF tarafından özkaynağını tamamen

yitirmiş olan bankalara el konulması sonrasında zorla birleştirilerek tasfiye edilmesidir. Söz konusu bankaların birleştirme aracılığıyla tasfiye edilmesi finansal konsolidasyonu hızlandırmıştır.

TABLO 4.6. 1980 SONRASI BANKA BİRLEŞME VE SATIN ALMALARI

HEDEF BANKA	BİRLEŞİLEN BANKA	TARİH
Zorunlu Banka Birleşmeleri		
Istanbul Bankası	Ziraat Bankası	1983
Hisarbank	Ziraat Bankası	1983
Ortadoğu İktisat Bankası	Ziraat Bankası	1983
İşçi ve Kredi Bankası	İş Bankası	1983
Istanbul Emniyet Sandığı	Ziraat Bankası	1987
Anadolu Bank ve Emlak Kredi Bank	Emlak Bankası	1988
T. Turizm Bankası	T. Kalkınma Bankası	1989
Türkiye Öğretmenler Bankası	Halk Bankası	1992
Denizcilik Bankası	Emlak Bankası	1992
Egebank	Sümerbank	2001
Bank Kapital	Sümerbank	2001
Yaşar Bank	Sümerbank	2001
Yurtbank	Sümerbank	2001
Esbank	Etibank	2001
İnterbank	Etibank	2001
Emlak Bankası	Ziraat Bankası	2001
Ulusal Bank	Sümerbank	2001
EGS Bankası	Bayındırbank	2002
Kentbank	Bayındırbank	2002
Toprakbank	Bayındırbank	2002
Etibank	Bayındırbank	2002
İktisat Bankası	Bayındırbank	2002
Sınai Yatırım Bankası	TSKB	2002
Pamukbank	Halkbankası	2004
Gönüllü Banka Birleşmeleri		
Körfez Bankası	Osmanlı Bankası	2001
Osmanlı Bankası	Garanti Bankası	2001
FIBA Bank	Finansbank	2003
Satın Almalar		
Demirbank	HSBC	2001
Sümerbank	Oyakbank	2001
Bankekspres	Tekfen Yat. ve Fin. Bank	2001
Milli Aydın Bankası	Denizbank	2002

Kaynak: TBB

Lence (1996), Amihud ve Miller (1998), Cummins ve Rubio Missans (2001), Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003), zorunlu ve gönüllü banka birleşmelerini ve satın almaları finansal konsolidasyon olarak tanımlamaktadır. Tablo 4.6'da, 1992 - 2000 döneminde Türk bankacılık sisteminde birleşme ve satın almaların söz konusu olmadığı, dolayısıyla finansal konsolidasyonun Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından gerçekleştiği görülmektedir.

4.4.3. Tasfiyeler

Amihud ve Miller (1998), Mishkin (1999), G-10 (2001) ve Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003) banka tasfiyelerinin finansal konsolidasyonu işaret ettiğini belirtmektedir. Bu çerçevede, Türk bankacılık sisteminde 1980 sonrası banka birleşmeleri ve devralmaları sonucunda ortaya çıkan tasfiyeler dışında, özkaynağını tamamen yitiren bankaların doğrudan tasfiyesinin de incelenmesi faydalı olacaktır.

TABLO 4.7. 1980 SONRASI DOĞRUDAN ULUSAL BANKA TASFİYELERİ

BANKA ADI	TARİH
Türkiye Bağcılar Bankası	1982
TYT Bank	1994
İmpexbank	1994
Marmara Bankası	1994
Birleşik Yatırım Bankası	1999
Park Yatırım Bankası	2000
Atlas Yatırım Bankası	2001
Okan Yatırım Bankası	2001
Türk Ticaret Bankası	2002
T. İmar Bankası	2003

Kaynak: TBB

Tablo 4.7'yi incelediğimizde, 1982'de T. Bağcılar Bankasının, 1994 krizinde TYT (Türkiye Turizm Yatırım Ve Dış Ticaret Bankası A.Ş), İmpex ve Marmara Bankası'nın, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde Park Yatırım, Atlas Yatırım, Okan Yatırım ve Türk Ticaret Bankası'nın, 2003 yılında ise İmar Bankası'nın doğrudan tasfiye edildiği ve sektörde konsolidasyonun gerçekleşmesine katkı sağlandığı görülmektedir. Doğrudan tasfiyelerin sınırlı olması, tasfiye sürecinin sadece denetim otoritesinin izni ile gerçekleşebilmesi ve gönüllü çıkışlara izin verilmemesinden kaynaklanmaktadır.

4.4.4. Yeni Girişler

Finansal parçalanmaya yol açan en önemli etken ve göstergelerden birisi bankacılık sektöründe yaşanan yeni banka girişleridir (Şahözkan, 2003).

TABLO 4.8. 1980 SONRASI KURULAN BANKALAR (FAAL VE KAPANAN AYRIMLI)

BANKA ADI	TARİH	BANKA ADI	TARİH
Faal Bankalar		Kapanan Bankalar	
Adabank	1985	Impexbank	1984
Tekstilbank	1986	Ulusal Bank	1985
Finansbank	1987	Fiba Bank	1985
Taib Yatırım Bankası	1987	EGS Bank	1985
Eximbank	1987	Bank Kapital	1986
Turkishbank	1991	Marmara Bankası	1987
Tat Yatırım Bankası	1992	Körfez Bankası	1988
Alternatifbank	1992	TYT Bank	1988
Tekfenbank	1992	Birleşik Yatırım Bankası	1989
İMKB Takas ve Sakl. Bankası	1995	Tekfen Yat. ve Fin. Bankası	1989
Anadolubank	1996	Kentbank	1992
Oyakbank	1996	Toprakbank	1992
Denizbank	1997	Park Yatırım Bankası	1992
GSD Yatırım Bankası	1998	Yurtbank	1993
Diler Yatırım bankası	1998	Okan Yatırım Bankası	1998
C Kredi ve Kalkınma Bankası	1999	Atlas Yatırım Bankası	1999
Çalık Yatırım Bankası	1999		
Nurol Yatırım Bankası	1999		
Okan Yatırım Bankası	2001		

Kaynak: TBB

Tablo 4.8 incelendiğinde, 1980 sonrası 35 bankaya bankacılık yapma ve/veya mevduat kabul etme izni verildiği, bu durumun finansal parçalanmayı tetiklediği görülmektedir. Özellikle 1985 - 1989, 1991 - 1992 ve 1998 - 1999 döneminde sektöre girişlerin yaşandığı ve sektördeki yapının bozulduğu anlaşılmaktadır. Faaliyet izni verilen bankalardan 16'sının çeşitli nedenlerle bankacılık yapma ve mevduat kabul etme izinleri kaldırılmış, 19 banka ise halen faaliyetlerini sürdürmektedir.

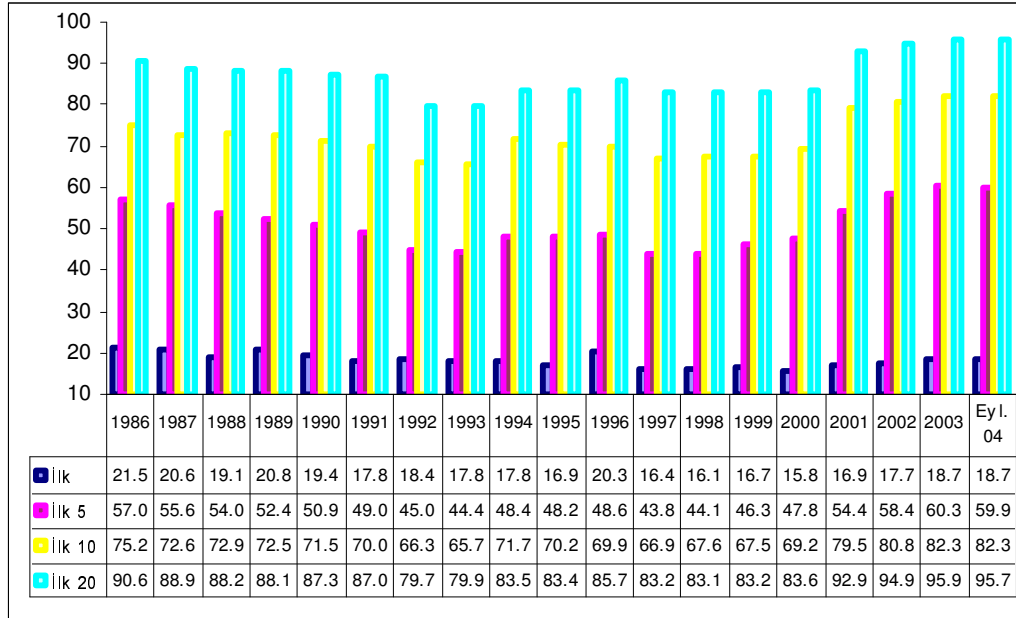
ECB (2000), IMF (2001) ve G-10 (2001) çalışmalarında da görüldüğü gibi, Türk bankacılık sisteminde 1985 - 1999 döneminde yaşanan yoğun banka girişleri finansal parçalanma yaşandığını ortaya koymaktadır.

4.4.5. Yoğunlaşma¹⁸

Lence (1996), Demirgüç-Kunt, Levine ve Laeven (2003), Demirgüç-Kunt, Levine ve Beck (2003) banka yoğunlaşmasını finansal konsolidasyon olarak tanımlamaktadır. Türk bankacılık sisteminin 2000-2001 krizleri öncesinde yoğun banka girişlerinin etkisiyle parçalanmış bir görüntü sunup

¹⁸ Yoğunlaşma; en büyük, ilk beş, ilk 10 veya ilk 20 bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payı olarak tanımlanmaktadır.

sunmadığının ve söz konusu krizler sonrasında yaşanan banka birleşmeleri ve tasfiyelerinin bankacılık sisteminin yapısı üzerindeki etkilerinin anlaşılması ülkemizdeki finansal konsolidasyon gelişimini ortaya koyacaktır. Bu çerçevede, Türk bankacılık sisteminde finansal sistemde konsolidasyon eğiliminin önemli göstergelerinden birisi olan banka yoğunlaşmasının incelenmesi faydalı olacaktır.

Şekil 4.4: Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)

Kaynak: TBB, Bankalarımız verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı TCMB verileri kullanılmıştır.

En büyük bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payını incelediğimizde; 1986 yılında yüzde 21,5 olan en büyük banka yoğunlaşmasının, 1994 krizinden sonra dünyadaki konsolidasyon trendinin tersine yeni banka girişlerinin ve bankacılık sektörünün bilançosunun büyümesinin etkisiyle 1995 yılında yüzde 16,9'a kadar gerilediği; 1996 yılı hariç yoğunlaşmanın gerilemeye devam ettiği ve 2000 yılı itibariyle yüzde 15,8'e kadar gerilediği görülmektedir. 2000 Kasım ve Şubat 2001 krizleri sonrasında banka birleşmelerinin ve tasfiyelerinin artması sonucunda bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün azalması ile birlikte Mart 2004 itibariyle en büyük bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payı yüzde 20,6'ya yükselmiştir.

İlk beş bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payını incelediğimizde; 1986 yılında yüzde 57,0 olan ilk beş banka

yoğunlaşmasının 1993 yılında yüzde 44,4'e gerilediği, 1994 krizinden sonra büyük bankalara ve kamu bankalarına yönelim nedeniyle 1994 yılında yüzde 48,4'e kadar yükseldiği; ancak 1994 krizinden sonra mevduata getirilen güvencenin etkisiyle söz konusu tarihten itibaren yoğunlaşmanın gerilemeye başlaması sonucunda 1997 yılında yüzde 43,8'e kadar gerilediği ve bu tarihten itibaren konsolidasyon sürecinin başladığı görülmektedir. 1999 yılında bazı bankaların TMSF bünyesine alınması sonucunda söz konusu bankalardan diğer bankalara mevduat kaçışının ve 2000 Kasım ve Şubat 2001 krizleri sonrasında banka birleşmelerinin ve tasfiyelerinin artmasının etkisiyle bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün azalması sonucunda 2004 Mart tarihi itibarıyla ilk beş bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payı yüzde 61,4'e yükselmiştir.

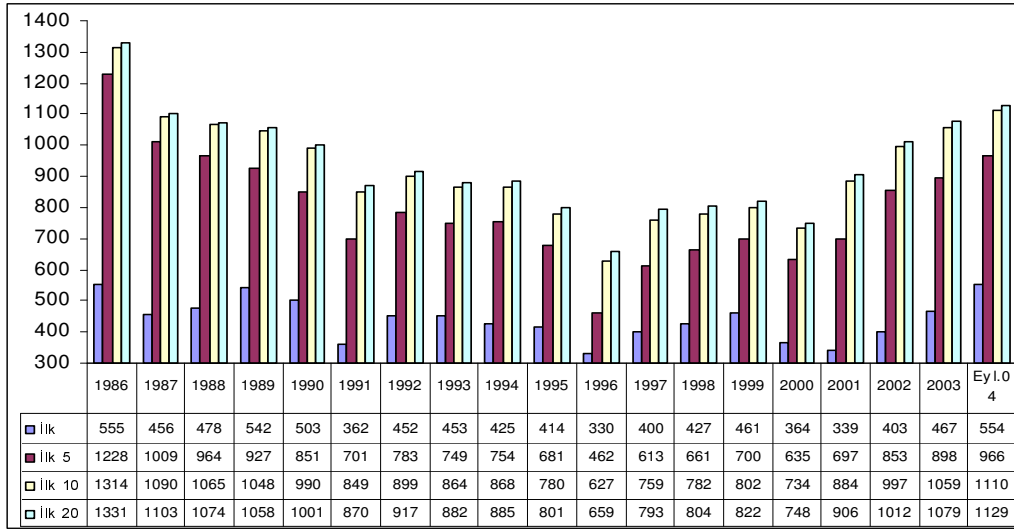
İlk on ve ilk yirmi bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payını incelediğimizde de ilk beş banka yoğunlaşmasına benzer bir eğilim olduğu görülmektedir. 1986 yılından itibaren yoğunlaşmanın azalmasına rağmen 1994 krizinde mevduata tam güvence getirilmesinin etkisiyle sistemdeki zayıf, güçsüz ve verimsiz bankaların ayıklanamadığı ve 1999 yılından önce banka girişlerinin de olmasının etkisiyle finansal konsolidasyonun gerçekleşemediği, ancak 1997 yılında başlayan finansal yoğunlaşma 1999 yılından itibaren bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması çalışmaları sonucunda söz konusu bankaların bankacılık sistemi dışına çıkarılması sonucunda ivme kazanmış ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra finansal konsolidasyon iyice belirginleşmiştir.

Sonuç olarak, 1997 yılından itibaren finansal konsolidasyonun başlamasına rağmen yetersiz kaldığı görülmektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde konsolide olamamış bankacılık sisteminde yaşanan bankacılık krizi sonrasında zayıf bankaların sistem dışına çıkması ile birlikte finansal konsolidasyonun Türk bankacılık sisteminde gerçekleştiği görülmektedir. Tezde ele alınan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sistemleri göz önünde bulundurulduğunda, finansal konsolidasyonun gerçekleştiği doğrulanmaktadır. Önümüzdeki dönemde AB sürecinin hızlanması ve dünya genelinde finansal konsolidasyonun daha da

artması durumunda uluslararası rekabet gücünü artırmak zorunda kalacak olan Türk bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın artması beklenmelidir.

4.4.6. Herfindahl Hirschmann (HH) Endeksi

Bankacılık sisteminde finansal konsolidasyonun önemli göstergelerinden birisi de mevduattaki yoğunlaşmayı gösteren HH endeksidir (IMF, 2001). Özellikle TMSF tarafından el konulan bankalardan büyük bankalara mevduat kaçıışı yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda HH endeksinin önemi anlaşılmaktadır. Türk bankacılık sisteminde en büyük, ilk beş, ilk 10 ve ilk 20 açısından HH endeksinin gelişimi Şekil 4.5'de incelenmektedir.

Şekil 4.5: Bankacılık Sektöründe Mevduat Yoğunlaşması (HH Endeksi)

Kaynak: TBB, Bankalarımız verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için TCMB verileri kullanılmıştır.

En büyük banka açısından HH endeksini incelediğimizde; 1986 yılında 555 olan HH endeksinin tam finansal serbestleşmenin etkisiyle 1991 yılında 362'ye gerilediği, ancak 1992'de 452'ye yükseldiği görülmektedir. 1994 krizi sonrasında mevduata tam güvence getirilmesinin etkisiyle 1996 yılında 330'a kadar gerileyen HH endeksi; daha sonraki yıllarda artmaya başlamış ve 1999 yılı itibarıyla 461'e kadar yükselmesine rağmen, 2000 yılı itibarıyla 364'e, 2001 yılında 339'a gerilediği görülmektedir. 2002 yılında T. Emlak Bankası'nın mevduatlarının bir kısmının ve 16.01.2004 tarihinde T. İmar Bankası'nın mevduatlarının; Ziraat Bankası'na devredilmesi ve bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısının azalması

sonucunda HH endeksi 2002 yılında 403'e, 2003 yılında 467'ye, 2004 Mart itibariyle rekor seviye olan 635'e yükselmiştir.

İlk beş bankanın açısından HH endeksini incelediğimizde; 1986 yılında 1228 olan HH endeksi, tam finansal serbestleşme sonrasında rekabetin artması ve 1994 krizi sonrasında mevduata tam güvence getirilmesinin etkisiyle 1996 yılında 462'ye kadar gerilemiştir. 1999 yıl sonu itibariyle 700'e yükselen HH endeksi 2000 para programının etkisiyle 635'e gerilemiş; ancak 2000 Kasım ve Şubat 2001 krizleri sonrasında banka birleşmelerinin ve tasfiyelerinin artmasının etkisiyle 2001 yılı itibariyle 697'ye, 2002'de 853'e; 2003'de 898'e; 2004 Mart tarihi itibariyle 1023'e yükselmiştir.

İlk on ve ilk yirmi banka açısından HH endeksini incelediğimizde; ilk beş banka yoğunlaşmasına benzer bir eğilimin olduğu görülmektedir. 1989'da döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde tam serbestleşmenin, kamunun finansman açığını kapayabilmek için uygulanan yüksek reel faiz politikalarının ve 1994 krizinde mevduata tam güvence getirilmesinin etkisiyle¹⁹ sistemdeki zayıf, güçsüz ve verimsiz bankaların ayıklanamamasının etkisiyle finansal parçalanmanın (de-consolidation) yaşandığı ve 1999 yılından önce banka girişlerinin de olmasının etkisiyle finansal konsolidasyonun gerçekleşemediği, ancak 1999 yılından itibaren bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması çalışmaları sonucunda söz konusu bankaların bankacılık sistemi dışına çıkarılması sonucunda finansal konsolidasyon sürecinin başladığı ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra finansal konsolidasyonun hızlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, HH endeksine göre finansal konsolidasyonun 1997 yılında başladığı, ancak yeterli olmadığı görülmektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde konsolide olamamış bankacılık sisteminde yaşanan bankacılık krizi sonrasında zayıf bankaların sistem dışına çıkması ile birlikte HH endeksinin rekor seviyelere yükseldiği ve Türk bankacılık sisteminde finansal konsolidasyonun uluslararası deneyimler²⁰ göz önüne alındığında gerçekleştiği görülmektedir. Önümüzdeki dönemde AB sürecinin hızlanması ve dünya genelinde finansal konsolidasyonun devam etmesi durumunda

---

¹⁹ TBB (2003)

²⁰ Bkz. Şekil 3.15: Seçilmiş Gelişmekte Olan Bankacılık Sistemlerinde Banka Sayısı ve Piyasa Yoğunlaşması

uluslararası rekabet gücünü artırmak zorunda kalacak olan Türk bankacılık sisteminde HH endeksinin artması beklenmektedir.

4.5. Finansal Konsolidasyonun Türk Bankacılık Sistemine Etkisi

Tezin bu bölümünde, finansal konsolidasyonun²¹ bankacılık sektörüne etkisi²² 1988 yılı - Mart 2004 dönemini kapsayan ve Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayımlanan gelir tablosu ve diğer banka bilgileri (şube ve çalışan sayısı) ve TC Merkez Bankası tarafından yayımlanan TL ve YP faiz oranları ve bilanço verileri kullanılarak, etkinlik, verimlilik ve finansal istikrar göstergeleri rasyo analizi aracılığıyla irdelenecek, birbirlerine göre avantajları ve dezavantajları olan parametrik ve parametrik olmayan yöntemler ihmal edilecektir²³. 2004 yılı gelir tablosu ve bilanço verileri için BDDK verileri kullanılacaktır. Geçmişe yönelik veri kısıtı nedeniyle bankacılık sektörü analizinde TL ve YP ayrımı da göz önünde bulundurulmamış, TMSF kapsamında olmayan özel ve yabancı mevduat bankaları grubu ise ayrı bir bölümde (4.6) özet olarak analiz edilecektir.

Rasyo analizinden elde edilen sonuçlar finansal konsolidasyon süreci ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır. Böylece, finansal konsolidasyon ile etkinlik, verimlilik, rekabet koşulları ve finansal istikrar (makro ve mikro bazda) arasındaki ilişki tezde analiz edilmiş olacaktır.

4.5.1. Etkinliğe Etkisi

Bilindiği üzere, etkinlik, girdilerin ve çıktıların yarattığı sonuçları ifade etmektedir. Örneğin, çıktıların istenen etkiyi yaratması etkinliğin sağlandığını ifade etmektedir. İnan (2000) ve Çankaya ve Öz (2001) çalışmalarında toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki payını, mevduatın krediye dönüşüm oranını ve tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere oranını bankalara ilişkin etkinlik oranları olarak kullanmışlardır. Söz konusu çalışmalarda girdilerin reel sektöre kredi olarak kullanılması ve çıktıların tahsili gecikmiş alacaklara dönüşmemesi etkinlik olarak kabul edilmektedir.

²¹ Bu bölümde finansal konsolidasyon ilk beş bankanın aktif büyüklüğünün sektör içindeki payındaki ve ilk 5 banka için HH endeksindeki artış olarak kabul edilmektedir.

²² Tezde bankacılık sistemi içerisinde mevduat toplamayan ve küçük bir paya sahip olan kalkınma ve yatırım bankaları çalışmaya alınmamıştır.

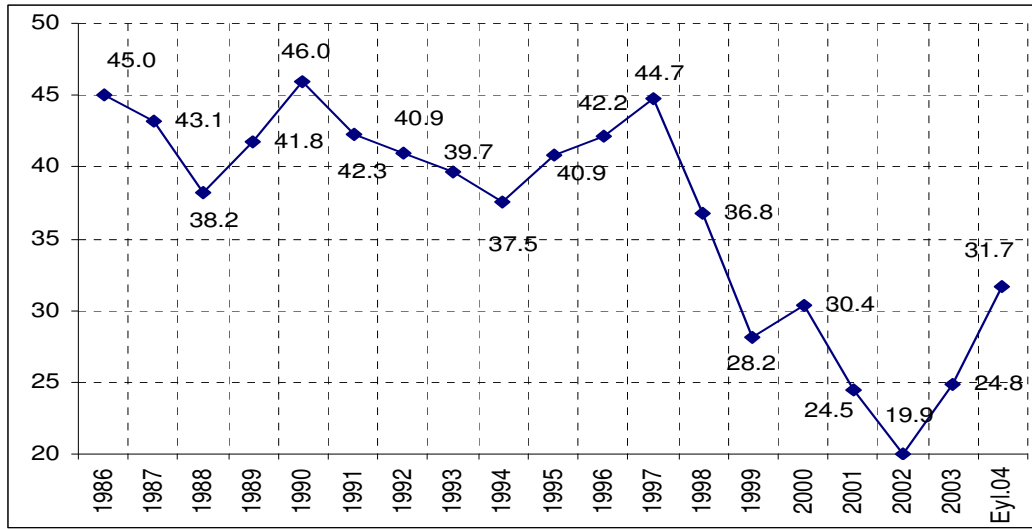
²³ Etkinlik, verimlilik ve performans ölçme yöntemleri kabaca rasyo analizi, parametrik (ekonometrik) ve parametrik olmayan (matematiksel programlama) yöntemler olarak üç gruba ayrılabilir. Bu gruplara dahil olan yöntemlerin hepsinin kendine göre avantaj ve dezavantajları vardır (İnan, 2000).

Tezde söz konusu oranlar irdelenecek ve finansal konsolidasyon ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

4.5.1.1. Toplam Kredilerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı

Reel sektöre kullanılan kredilerin toplam aktifler içerisindeki payının yüksek olması, bankaların ana aracılık fonksiyonunu yerine getirdiğini, arzulanan çıktıya yöneldiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, kaynaklarını, arzulanan çıktıya yönlendirerek etkin olduğunu göstermektedir (Amihud ve Miller, 1998:5; Çankaya ve Öz, 2001). Şekil 4.6'da toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı görülmektedir.

Şekil 4.6: Toplam Kredilerin Bilanço Büyüklüğü İçindeki Payı (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.6'da da görüldüğü gibi, 1986 - 1996 döneminde kredilerin bilanço içerisindeki payının yüzde 37,5 ile yüzde 46 arasında dalgalandığı görülmektedir. 1989-1994 döneminde kredilerin toplam aktifler içerisindeki payının azaldığı, 1994-1996 döneminde yüzde 37,5'ten yüzde 44,7'ye yükseldiği görülmektedir. Banka girişlerinin olduğu, ancak banka yoğunlaşması ve HH endeksinin artarak finansal konsolidasyon sürecinin başladığı 1997 yılından itibaren kredilerin toplam aktifler içerisindeki payının hızla azaldığı görülmektedir.

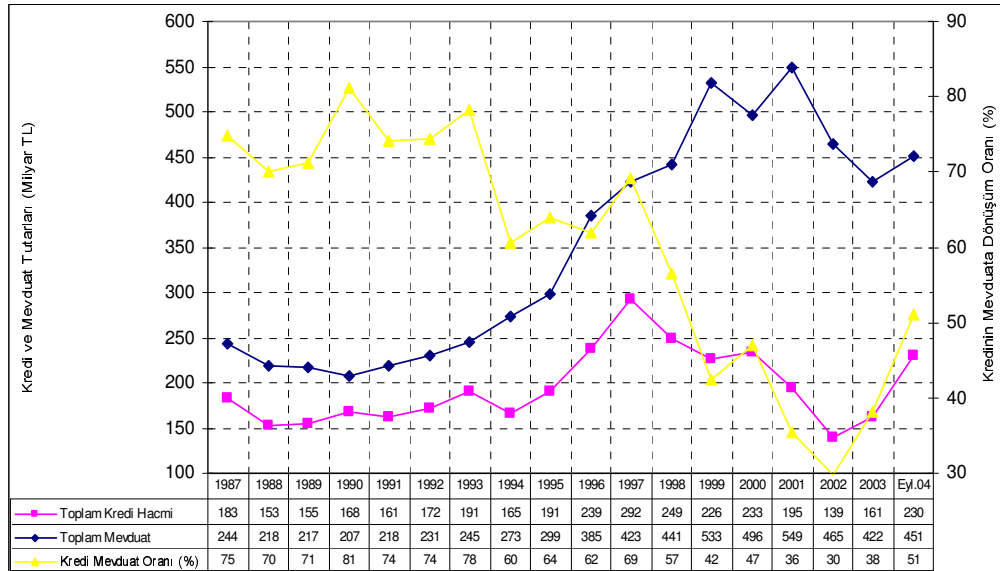
Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında 2001 yılı itibariyle yüzde 24,5'e gerileyen ve 2002 yıl sonu itibariyle yüzde 19,9'e kadar gerileyen kredilerin toplam aktif içerisindeki payı, ekonomideki büyüme

performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması, kamu borçlanma senetlerinin getirisinin azalması ile kredi kullandırmanın önem kazanması ile birlikte Eylül 2004 itibariyle yüzde 31,7'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak, finans sektöründe konsolidasyon eğiliminin başladığı 1997 yılından itibaren toplam kredilerin bilanço büyüklüğü içerisindeki payının azaldığı, ancak 2002 yılından itibaren finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşması ile birlikte kredilerin bilanço büyüklüğü içerisindeki payının artmaya başladığı görülmektedir.

4.5.1.2. Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı

Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı, mevduatların hangi alanlara plase edildiğini belirlemek bakımından önemli bir göstergedir (Çankaya ve Öz, 2001). Mevduatların krediye dönüşmesi bankacılık sisteminin etkinliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4.7: Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

* Toplam kredi hacmi ve toplam mevduat TÜFE'ye (1987=100) göre hesaplanmıştır.

Şekil 4.7'de görüldüğü gibi, 1987 - 1993 döneminde mevduatın krediye dönüşüm oranı yüzde 75'ten yüzde 78'e yükselmiştir. 1994 krizi ile birlikte dönüşüm oranının yüzde 60'a gerilediği görülmektedir. Banka girişlerinin olduğu, ancak banka yoğunlaşması ve HH endeksinin arttığı ve

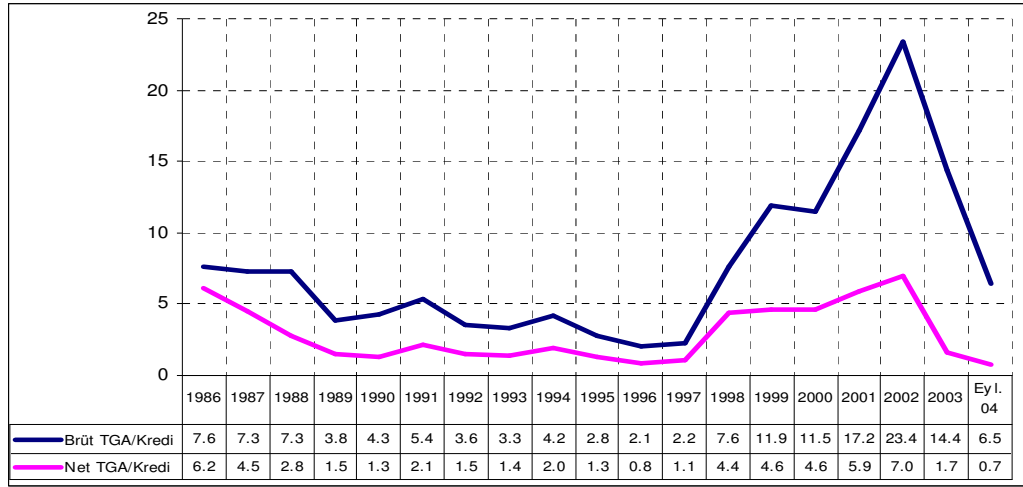
finansal konsolidasyon sürecinin başladığı 1997 yılından itibaren ise mevduatın krediye dönüşüm oranı hızla azalmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında 2001 yılı itibariyle mevduatın krediye dönüşüm oranı yüzde 36'ya gerilemiştir. 2002 yıl sonu itibariyle ise yüzde 30'a kadar gerileyen mevduatın krediye dönüşüm oranı Eylül 2004 itibariyle yüzde 51'e yükselmiştir.

Sonuç olarak, finansal konsolidasyon sürecine girilen 1997 yılından itibaren mevduatın krediye dönüşüm oranının azaldığı, ancak finansal konsolidasyonun uluslararası seviyeye ulaşması ile birlikte etkinliğin artmaya başladığı görülmektedir. Ancak, bankacılık sisteminde konsolidasyonun etkinliğe olumlu etkilerinin gecikmesinin arkasında, 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ve 1998 Long Term Capital Management (LTCM) ve Rusya krizleri nedeniyle dış konjonktürün kötü olması, batık kredilere karşılık ayrılmaması için canlı gösterilmesi, çeşitli bilanço makyajlama tekniklerinin kullanılması, bazı batık grup kredilerinin canlı gösterilmesi, konsolidasyonun uluslararası seviyelerin altında olması, yüksek reel faizler ve dışlama etkisi bulunmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından giderilmesi ile birlikte bankacılık sektöründe yaşanan konsolidasyon sürecinde etkinlikte iyileşme gözlemlenmiştir.

4.5.1.3. Tahsili Gecikmiş Alacakların Toplam Kredilere Oranı

Tahsili gecikmiş alacakların (TGA) toplam kredilere oranı aktif kalitesinin en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir (İnan, 2000 ve Çankaya ve Öz, 2001). Bankanın en önemli çıktısının kredi olduğunu düşünürsek, TGA oranı, çıktının ne kadar etkin kullanıldığını, ne kadarının batığa dönüştüğünü göstermektedir. Şekil 4.8'de 1986-2004 yılları itibariyle TGA oranı görülmektedir.

Şekil 4.8: Tahsili Gecikmiş Alacakların Toplam Kredilere Oranı (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Brüt TGA'nın toplam kredilere oranına baktığımızda, 1986-1996 döneminde sürekli gerilediği anlaşılmaktadır. 1986'da yüzde 7,6 olan brüt TGA'nın toplam kredilere oranı 1996 yılı itibariyle yüzde 2,1'e kadar gerilemiştir. Ancak, bu gerilemenin ne kadar gerçeği yansıttığı tartışmalıdır. Bilinen temel nedenler olarak batık kredilerin karşılık ayrılmaması için canlı gösterilmesi, çeşitli bilanço makyajlama tekniklerinin kullanılması, özel bankaların kamu kuruluşlarına kullandırdığı kredilerin TGA içerisinde gösterilememesi vb.), sorunlu grup kredilerinin canlı gösterilmesi gösterilmektedir (OECD, 2002).

1 Ocak 1997 tarihi itibariyle uygulamaya başlanan yeni "Tek Düzen Hesap Planı'nda" bankalar tarafından bildirilen TGA'larla ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmesi ile birlikte TGA oranı artmaya başlamış ve 1999 yılı itibariyle yüzde 11,9'a yükselmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında 2002 yıl sonu itibariyle ise yüzde 23,4'e kadar yükselen TGA oranı, bankaların kredi kullandırırken daha özenli davranmaları, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması ve İstanbul yaklaşımına alınan kredilerdeki artışın etkisiyle Eylül 2004 itibariyle yüzde 6,5'e gerilemiştir (BDDK, 2004).

Sonuç olarak, finansal konsolidasyonun başladığı 1997 yılından itibaren TGA oranı artmaya başlamış, ancak finansal konsolidasyonun

uluslararası seviyelere ulaştığı 2003 ve 2004 yıllarında TGA oranı gerilemiştir.

Etkinlik göstergeleri olarak kullandığımız toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, mevduatın krediye dönüşüm oranı ve brüt TGA'nın toplam kredilere oranı incelendiğinde; finansal konsolidasyon sürecinde etkinliğin azaldığı, ancak bankacılığın yeniden yapılandırılması programı sonucunda finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşması, bankaların kredi kullandırırken daha özenli davranmaları, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması ve İstanbul yaklaşımına alınan kredilerdeki artışın etkisiyle etkinliğin artmaya başladığı görülmektedir.

4.5.2. Verimliliğe Etkisi

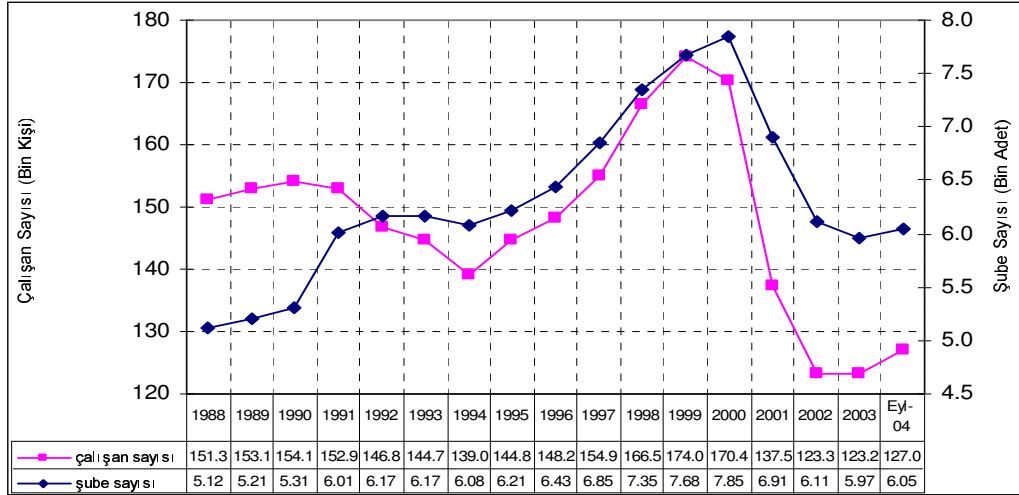
Verimlilik, kaynaklar ile ne üretildiği ile ilişkilidir. Verimliliğin ölçülmesi aslında üretkenliğin ölçülmesidir. Bankacılık sektöründe üretim, çıktılar fiziki olarak ölçülemediğinden, yaratılan katma değer de finansal araçlarda önemli boyutta olmadığından, verimlilik, personel ve şube sayısı, bilanço, gelir-gider tablosundan yola çıkılarak ölçülmeye çalışılmaktadır. Bankacılık sektöründe verimliliğin ölçülmesinde kullanılan bir çok gösterge olmakla birlikte, tezde Altunbaş ve Molyneux (1995), Çankaya ve Öz (2001), G-10 (2001), Akgüç (2004) ve Fitch'in (2004) kullanmış olduğu şube başına çalışan sayısı, brüt giderlerin toplam aktiflere oranı, brüt giderlerin faaliyet gelirlerine²⁴ oranı, net komisyon gelirlerinin brüt gelirler içerisindeki payı, net sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payı verimlilik göstergesi olarak kullanılacaktır.

4.5.2.1. Şube Başına Çalışan Sayısı Gelişimi

Şube başına çalışan sayısının artması önümüzdeki dönemlerde giderlerin artacağını dolayısıyla şube verimliliğinin azalacağını göstermektedir (Altunbaş ve Molyneux, 1995; Mishkin, 1999 ve Fitch, 2004). Şube başına çalışan sayısındaki gelişmenin anlaşılabilmesi için öncelikli olarak şube ve çalışan sayısındaki gelişmenin izlenmesi faydalı olacaktır.

---

²⁴ Faaliyet geliri, brüt gelirlerin (faiz geliri, faiz dışı gelir ve diğer faiz dışı gelir toplamı) iştiraklerden elde edilen gelirler, net parasal pozisyon karı ve olağanüstü gelirlerden arındırılması ile elde edilmektedir.

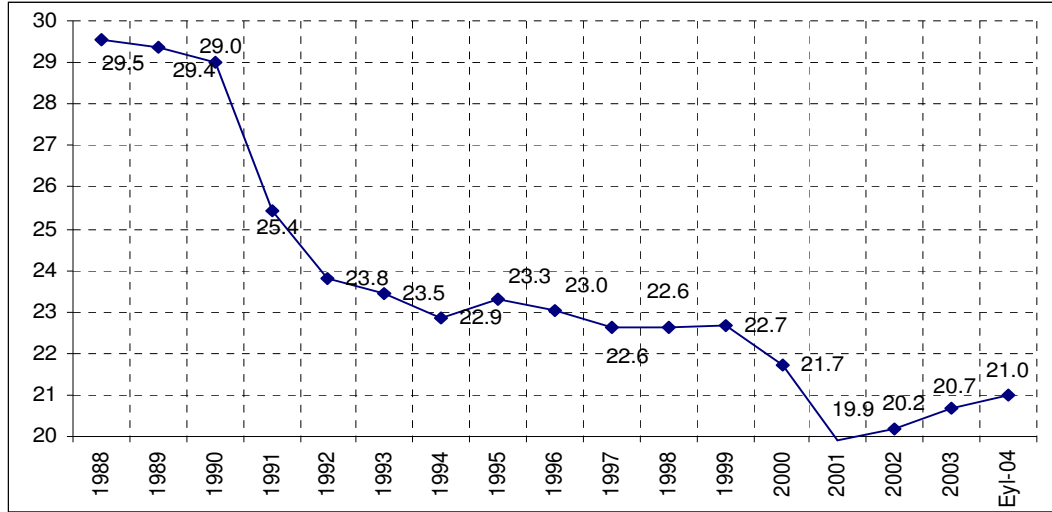
Şekil 4.9: Şube ve Çalışan Sayısı (Bin Adet / Kişi)

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 4.9 incelendiğinde; 1988 – 1994 döneminde şube sayısının arttığı ve çalışan sayısının azaldığı görülmektedir. 1988 yılında çalışan sayısı 151.300 ve şube sayısı 5.120 iken 1994 itibariyle çalışan sayısı 139.000'e gerilemiş ve şube sayısı 6.079'a yükselmiştir. 1994 krizinin yaşanmasının ardından fonlanma ihtiyacını yurt içi kaynaklardan mevduat toplayarak karşılamayı ve bireysel bankacılığa ağırlık vermeyi ön gören bankacılık sektöründe, şube ve çalışan sayısı artmaya başlamış ve 1999 yılı itibariyle çalışan sayısı 174.000'e, şube sayısı 7.680'e yükselmiştir.

1997'de finansal konsolidasyon sürecine girilmesine rağmen çalışan sayısı 1999 yılına kadar, şube sayısı ise 2000 yılına kadar artmaya devam etmiştir. Bu durum maliyetlerin daha da artmasına neden olmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma programı çerçevesinde banka sayısının azalmasının etkisiyle şube ve çalışan sayısı azalmıştır.

Şekil 4.10'de verimlilik göstergesi olarak kabul edilen şube başına çalışan sayısının gelişimi görülmektedir.

Şekil 4.10: Şube Başına Çalışan Sayısı

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

1988-1990 döneminde şube başına çalışan sayısının yüksek olduğu görülmektedir. 1990'da 29,0 olan şube başına çalışan sayısı 1992 itibariyle 23,8 olarak gerçekleşmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması programının etkisiyle şube başına çalışan sayısı 2001 itibariyle 19,9 ile en düşük seviyesine gerilemiştir.

Bankacılık sisteminin bireysel bankacılığa (tüketici kredileri ve kredi kartları) odaklanması etkilerini 2001 yılından itibaren göstermeye başlamış ve şube başına çalışan sayısı artmaya başlamış ve Eylül 2004 tarihi itibariyle yüzde 21,0'e yükselmiştir. Ancak, şube başına çalışan sayısının halen düşük seviyelerde kalmasının temel nedenleri olarak internet bankacılığında gelişim, ATM kullanımının artması gibi teknolojik gelişmeler gösterilebilir.

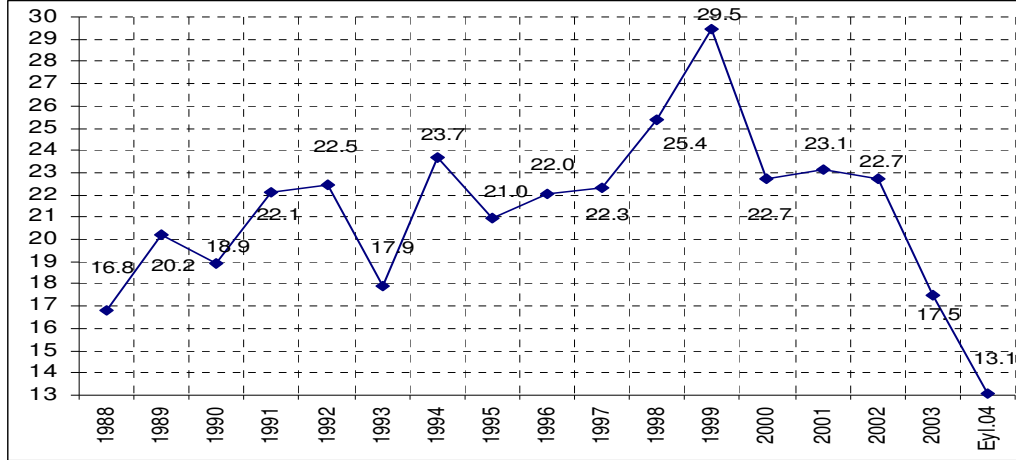
Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, 1990 yılından itibaren şube başına çalışan sayısının azaldığı, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sonucunda en düşük seviyelere gerilediği, finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşıldığı 2002 yılından itibaren ise kurumsal bankacılıktan daha düşük riske sahip olan bireysel bankacılığa²⁵ yönelimin artması nedeniyle verimliliğin azalmaya başladığı görülse de düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Bireysel bankacılığa yönelik yapılan yatırımların geri dönmemesi durumunda ise sektörün ciddi verimsizlik

²⁵ Basel II yeni sermaye uzlaşısı, standart yaklaşımda bireysel bankacılığın kurumsal bankacılıktan daha düşük geri ödeneme riskine (default risk) sahip olduğunu vurgulamaktadır.

sorunuyla karşı karşıya kalacağı Fitch (2004) tarafından belirtile de söz konusu oranın teknoloji alanında sağlanan ilerlemeler nedeniyle düşük seviyelerini koruduğu görülmektedir.

4.5.2.2. Brüt Giderlerin Toplam Aktiflere Oranı

Altunbaş ve Molyneux (1995) ve Fitch (2004) brüt giderlerin toplam aktiflere oranındaki gerilemenin verimliliği artırdığını belirtmişlerdir.

Şekil 4.11: Brüt Giderlerin Toplam Aktiflere Oranı (%)

Kaynak: Brüt giderler için TBB verileri, toplam aktifler için TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır (2004 yılı brüt giderler için BDDK verileri kullanılmıştır).

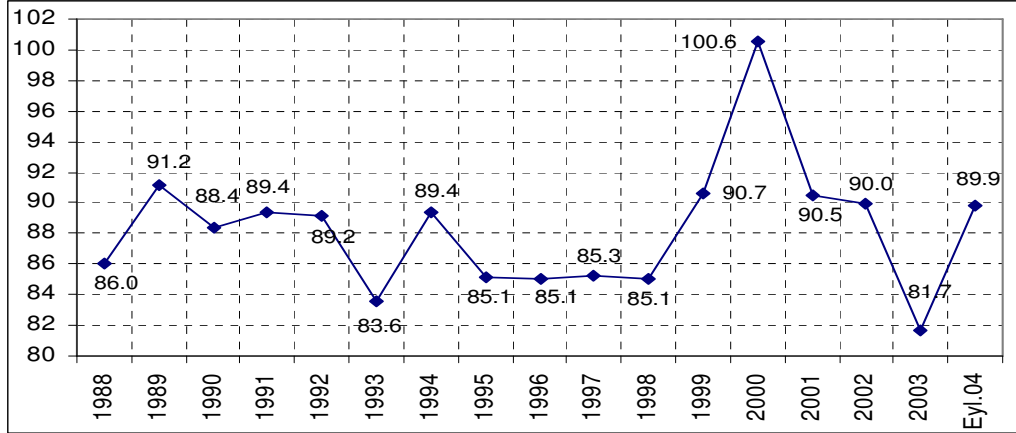
1989 yılında tam finansal serbestleşme ile birlikte kaynak maliyetinin azalması sonucunda, brüt giderlerin toplam aktiflere oranında 1988 - 1992 yılları arasında yüzde 16,8'den yüzde 22,6'ya yükselmiştir. 1994 krizinde kaynak maliyetlerinin artmasının etkisiyle söz konusu oran artmış, ancak 1995 yılında yüzde 21,0'e gerilemiştir. 1995 yılından itibaren ise verimliliğin azalmaya devam ettiği, finansal konsolidasyon sürecinin başladığı 1997 yılından itibaren ise hızlandığı görülmektedir. 1995 yılında yüzde 21,0 olan brüt giderlerin toplam aktiflere oranı, 1999 yılında yüzde 29,6'ya kadar yükselmiştir. 2000 yılında para programının olumlu etkisiyle faizlerin düşmesinin sonucunda söz konusu oran yüzde 22,7'ye gerilemesine rağmen, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle bu seviyelerini korumuştur. Makro ekonomik koşulların iyileşmesiyle faizlerin hızla düşmesi, 2002 yılı itibarıyla yüzde 22,7 olan brüt giderlerin aktiflere oranının Eylül 2004'te yüzde 13,1'e kadar gerilemesini sağlamıştır.

Özet olarak, brüt giderlerin toplam aktiflere oranının finansal parçalanma sürecinde yükseldiği ve zorunlu konsolidasyon sonrasında en düşük seviyelerine gerilediği anlaşılmaktadır.

4.5.2.3. Brüt Giderlerin Faaliyet Gelirlerine Oranı

Altunbaş ve Molyneux (1995), Çankaya ve Öz (2001) ve Fitch (2004) brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranındaki gerilemenin verimliliği artırdığını belirtmişlerdir.

Şekil 4.12: Brüt Giderlerin Faaliyet Gelirlerine Oranı (%)

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır (2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır).

Şekil 4.12 incelendiğinde, brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranının tam finansal serbestleşmenin ardından 1989 - 1993 döneminde yüzde 91,2'den yüzde 83,6'ya gerilediği görülmektedir. 1994 krizi sonrasında söz konusu oran 1994'te yüzde 89,4'e yükselmiş ve 1995 yılında yüzde 85,1'e gerilemiş ve istikrarlı bir seyir izleyerek 1998 itibarıyla da yüzde 85,1 olarak gerçekleşmiştir. Mevduata sağlanan güvence ve 1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya krizi ve "Long Term Capital Management" şirketinin iflasının yarattığı etkiler nedeniyle yurtdışından borçlanma olanaklarının kısıtlı ve maliyetli olması bankaların müşterilerine yüksek reel faiz önermesini beraberinde getirmiş ve brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranı 1999 yılında yüzde 90,7'ye, 2000 yılında yüzde 100,6'ya yükselmiştir.

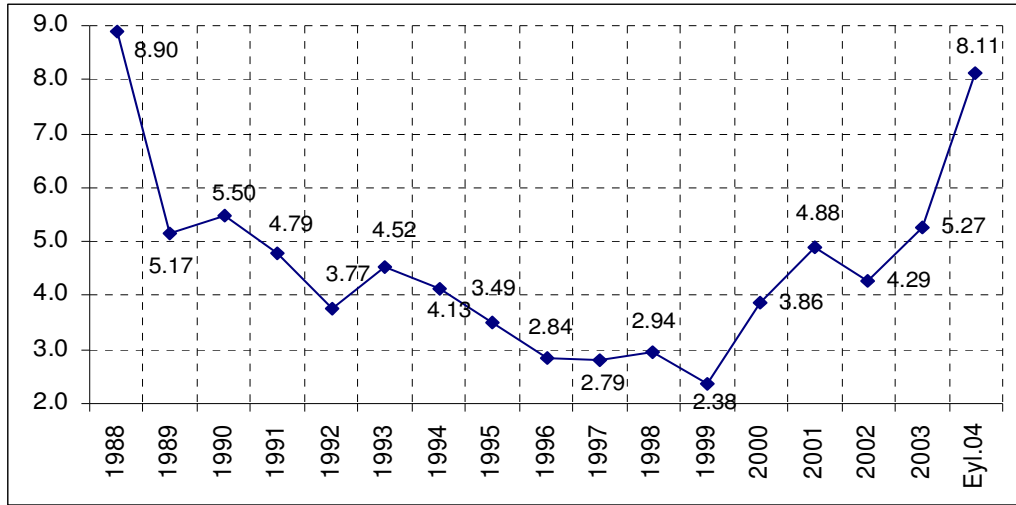
Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından şube ve çalışan sayısındaki azalmanın maliyetleri aşağı çekmesi, yurt dışından borçlanma maliyetlerinin azalması ve kamu borçlanma senetlerinden elde edilen yüksek

faiz gelirlerinin etkisiyle faaliyet gelirleri artmış ve brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranı 2003 yılı itibariyle yüzde 81,7'ye kadar gerilemiştir.

Sonuç olarak, 1997-2000 döneminde brüt giderler faaliyet gelirleri oranının arttığı, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından finansal konsolidasyonun ivme kazanması ile birlikte brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranının azaldığı ve verimliliğin arttığı gözlemlenmektedir.

4.5.2.4. Net Komisyon Gelirinin Faaliyet Gelirleri İçindeki Payı

Fitch (2004), net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payının artmasını verimlilik artışı olarak ifade etmektedir:

Şekil 4.13: Net Komisyon Gelirlerinin Faaliyet Gelirlerine Oranı (%)

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır (2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır).

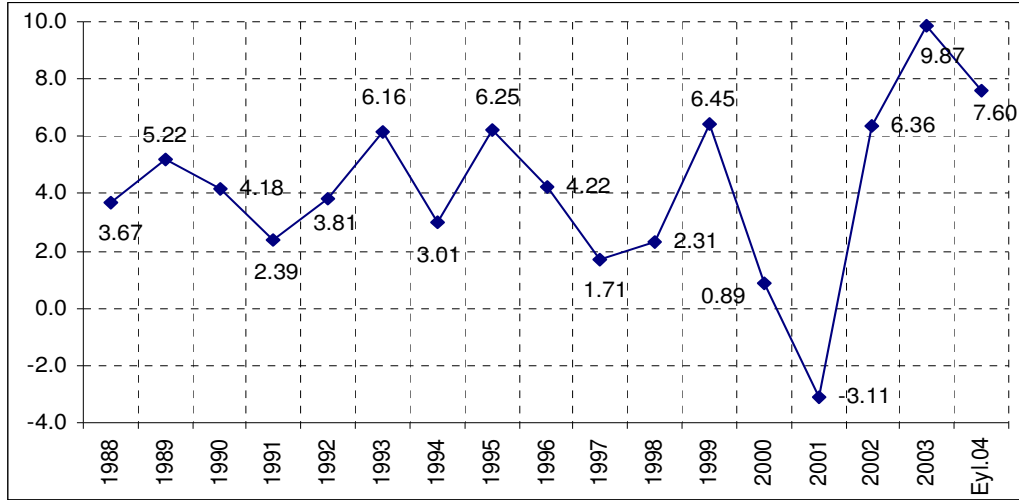
Şekil 4.13 incelendiğinde, net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payının 1989 yılı itibariyle yüzde 8,9 olarak gerçekleştiği; ancak daha sonra yıllar itibariyle bankacılık sistemi içerisindeki önemini azalttığı ve 1999 yılı itibariyle yüzde 2,38'e kadar gerilediği görülmektedir.

1997 yılından itibaren istikrarlı bir gelir kaynağı olan net komisyon gelirlerinin önemi bankacılık sektörü tarafından yeniden anlaşılması ve sağlanan bankacılık hizmetlerinden komisyon alınmaya başlamasıyla faaliyet gelirleri içerisindeki payı hızla artmaya başlamıştır. 1997 yılında yüzde 2,79 olan net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payı, Eylül 2004 itibariyle yüzde 8,11'e yükselmiş ve bankacılığın ana faaliyet konuları arasında yerini almıştır.

Sonuç olarak, 1997’de başlayan konsolidasyon sürecinde 1999 yılı hariç net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payının arttığı, konsolidasyonun artması ile birlikte verimliliğin de hızla arttığı görülmektedir. Ayrıca, karlılıktaki artışın rekabeti azalttığı yorumları göz önünde bulundurulduğunda, finansal konsolidasyon sürecinde net komisyon gelirlerindeki artış dikkat çekicidir.

4.5.2.5. Sermaye Piyasası İşlemleri Karlarının Faaliyet Gelirleri İçerisindeki Payı

Çankaya ve Öz (2001) ve Fitch (2004) yaptıkları çalışmada sermaye piyasası işlemleri karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payının artmasını, verimliliğin arttığı şeklinde yorumlamaktadır. Ancak, ülkemiz uygulamasında, sermaye piyasalarında alım ve satım sonucunda elde edilen karların yanında, faiz düşüşleri ve yükselişleri sonucunda kamu borçlanma senetlerinin yeniden değerlendirilmesi sonucu oluşan kar ve zararların da sermaye piyasası işlem karları içerisinde gösterildiği unutulmamalıdır.

Şekil 4.14: Sermaye Piy. İşl. Karlarının Faaliyet Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır (2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır).

Şekil 4.14 incelendiğinde, tam finansal serbestleşmenin sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirlerinin 1989 - 1991 arasında yüzde 5,22’den yüzde 2,39’a kadar gerilemesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payının 1991 - 1993 döneminde yüzde 2,39’dan yüzde 6,16’ya yükseldiği, ancak 1994

krizinin etkisiyle yüzde 3,01'e gerilediği görülmektedir. 1995 yılında yüzde 6,25'e yükselen oran 1996 ve 1997 yıllarında gerilemiştir. 1998 ve 1999 yıllarında tekrar yükseldikten sonra Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle 2000 yılında yüzde 0,89'a ve 2001 yılında ilk kez zarara dönerek yüzde -3,11 olarak gerçekleşmiştir. Finansal konsolidasyonun gerçekleşmesi ile birlikte 2002 yılında sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payının yüzde 6,36, 2003 yılında ise rekor kırarak yüzde 9,87, Eylül 2004 itibariyle yüzde 7,6 olduğu anlaşılmaktadır.

Özetlenecek olursa, finansal konsolidasyon sürecinde sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payının 2000 ve 2001 yılları hariç arttığı, finansal konsolidasyonun gerçekleşmesi ile birlikte rekor kırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum finansal konsolidasyon sürecinde kriz dönemi hariç verimliliğin arttığını göstermektedir. Ayrıca, karlılıktaki artışın rekabeti azalttığı yorumları göz önünde bulundurulduğunda, sermaye piyasası işlem karlarından elde edilen gelirlerdeki artış ile finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşmasının aynı dönemde ulaşması dikkat çekicidir.

4.5.3. Rekabete Etkisi

Finansal konsolidasyonun artmasının rekabet koşullarında bozulma yarattığı genel olarak kabul görmektedir (Ertuğrul ve Zaim, 1996; Risseeuw, 1997 ve G-10, 2001). Banka birleşmelerinin ve devralmalarının, tasfiyelerin ve lider kuruluşların piyasa payının artmasının rekabet koşullarını bozduğu kabul edilmektedir. Tezin bu bölümünde finansal konsolidasyon döneminde Türk bankacılık sisteminde rekabet koşullarının bozulup bozulmadığı incelenecektir. Bu çerçevede, TL tasarruf mevduatlarına uygulanacağı bildirilen faiz oranları (reel), kredi faaliyetlerindeki gelişim ve karlılığın gelişimi aracılığıyla rekabet koşulları ve finansal konsolidasyon arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.5.3.1. Tasarruf Mevduatı Faiz Oranlarının Gelişimi

Risseeuw (1997), G-10 (2001) ve IMF (2001) mevduat faiz oranlarındaki artışın rekabet artışına işaret ettiğini vurgulamaktadır. Aşırı rekabet ortamında yüksek faizler önerildiği göz önünde bulundurulduğunda

TL tasarruf mevduatlarına uygulanan faiz oranlarının ve ABD doları cinsinden DTH faiz oranlarının izlenmesi rekabetteki gelişimin anlaşılmasında da gösterge olacaktır.

TABLO 4.9: TL MEVDUAT FAİZ ORANLARI (TÜFE 1987 = 100, %)

	Nominal		Reel	
	1 ay	3 ay	1 ay ²⁶	3 ay ²⁷
1988	3,6	16.53	-1.2	-3.20
1989	3,8	12.27	-0.4	-0.21
1990	3,1	12.66	-0.9	-0.46
1991	4,3	17.40	-0.3	2.05
1992	4,8	17.26	0.5	3.05
1993	4,5	16.00	-0.1	1.66
1994	6,2	19.33	-0.7	0.27
1995	5,5	20.98	0.5	2.36
1996	6,5	19.92	1.6	4.03
1997	6,1	20.80	0.2	1.49
1998	6,4	20.64	1.8	5.15
1999	6,3	14.87	1.9	5.04
2000	3,6	26.39	0.8	5.18
2001	7,7	15.29	3.4	5.68
2002	4,2	11.20	2.0	4.93
2003	3,1	7.00	1.7	4.38
Eylül.04	2,0	6.01	1.4	3.94

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

* Aylık faiz verileri aylık, üç aylık faiz verileri üç aylık ifade edilmiştir.

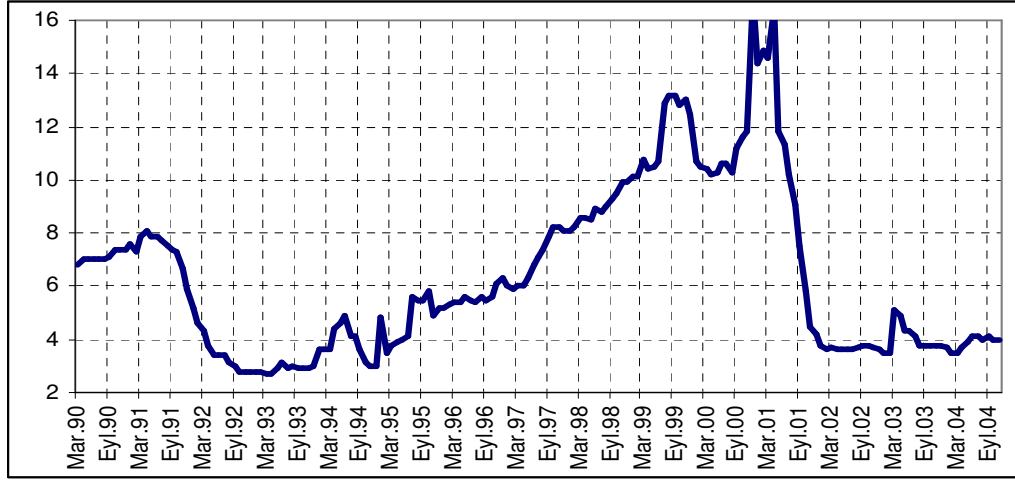
Tablo 4.9 incelendiğinde, TL tasarruf mevduatlarına uygulanan reel faiz oranlarının finansal parçalanma döneminde ciddi bir fonlanma kaynağı olarak görülmediği ve gerçekleşen enflasyon oranlarının altında faiz önerildiği görülmektedir. 1988 – 1995 yılları arasında bankacılık sektörünün müşterilerine özellikle 1 aylık mevduatlar için düşük reel faiz veya negatif faiz önermesi TL mevduatlar için ciddi bir rekabet yaşanmadığını doğrulamaktadır.

1995 yılından itibaren sektörde Merkez Bankası'nın Türk lirasına yüksek reel faiz politikasına müteakiben TL mevduat faizleri için yüksek reel faiz uygulaması başladığı görülmektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında kur riski almak istemeyen bankaların TL mevduata yönelmesi,

²⁶ Bir ay vadede önerilen faizlerin aylık bazda reel getirisi; $((1 \text{ aylık nominal faiz}/100)/(1+\text{aylık enflasyon})-1)*100$ formülü ile hesaplanmaktadır. Ayrıca, t ayındaki faiz oranı yıllık olarak ifade edilmekte ve 12'ye bölünerek faizi bulunmaktadır. Daha sonra yine t ayındaki 1 aylık enflasyon bulunarak, t ayındaki reel faiz ona göre hesaplanmaktadır.

²⁷ Üç ay vadede önerilen faizlerin üç aylık reel getirisi; $((3 \text{ aylık nominal faiz}/100)/(3 \text{ aylık enflasyon})-1)*100$ formülü ile hesaplanmaktadır. Ayrıca, t ayındaki üç aylık faiz oranı yıllık olarak ifade edilmekte ve 4'e bölünerek faizi bulunmaktadır. Daha sonra yine t ayındaki 3 aylık enflasyon bulunarak, t ayındaki reel faiz ona göre hesaplanmaktadır.

ayrıca kriz öncesinde bankaların kaynak ihtiyacının artması yüksek reel faizlerin temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle TL mevduatlar için rekabet artarak devam etmiştir.

Şekil 4.15: DTH Faiz Oranları (ABD Doları Cinsinden, 3 Aylık, Ağırlıklandırılmış)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

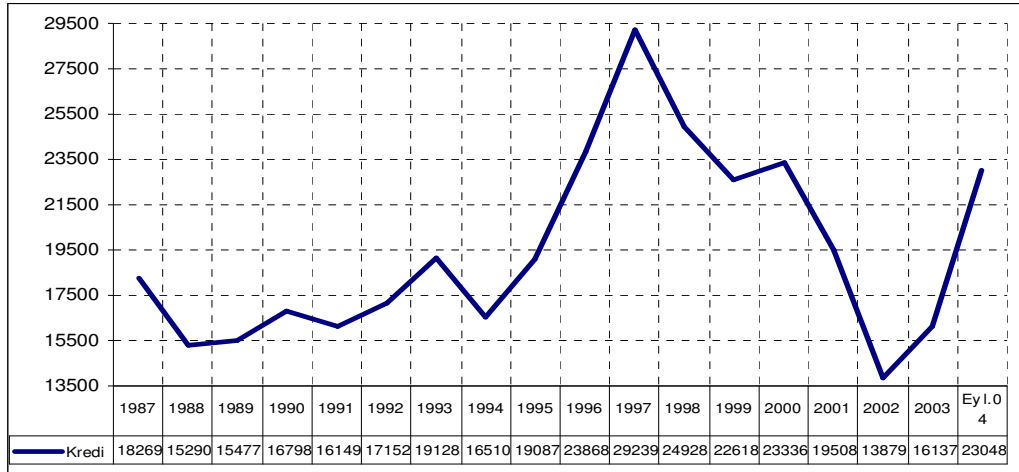
Şekil 4.15 incelendiğinde, 1997 yılında başlayan finansal konsolidasyon sürecine rağmen finansal parçalanma döneminde olduğu gibi öngörülebilir kur nedeniyle pozisyon açmanın teşvik edilmesiyle DTH için rekabetin artmaya devam ettiği görülmektedir. Ancak, Kasım 2000 ve Aralık 2001 krizlerinin ardından gerçekleşen zorunlu konsolidasyonun ardından DTH faiz oranları için rekabetin hızla azaldığı görülmektedir. FED'in düşük faiz politikası nedeniyle bankaların yurtdışından borçlanma maliyetlerinin azalması, kur riski almama tercihi nedeniyle yabancı para cinsinden fonlanmadan kaçınılması ve yabancı para cinsinden kredi kullanımına ilişkin olarak yürürlükteki kambiyo mevzuatına göre yabancı para cinsinden kredi kullanılacak müşterinin döviz kazandıran işlemlerle iştigal eden bir firmaya sahip olması gerekliliği nedenleriyle DTH için rekabet azaltmıştır.

Sonuç olarak, finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere yükselmesine rağmen, kur riski almak istemeyen bankacılık sisteminin TL aktiflerini TL ile fonlama isteği TL mevduatlar için rekabetin devam etmesine yol açmıştır. Bilindiği üzere, Türk bankacılık sisteminin en önemli kaynak maliyetlerinden birisinin DTH olmasına rağmen yabancı para cinsinden plasmanların getirisinin düşük olması ve bankaların kur riski almama

tercihleri nedeniyle yabancı para cinsinden fonlanmadan kaçınması DTH için rekabeti azaltmıştır.

4.5.3.2. Kredi Faaliyetlerinin Azalması

G-10 (2001), finansal konsolidasyonun rekabeti azalttığını ve kullanılan kredilerde azalma yaşandığını belirtmektedir. Buna gerekçe olarak da rekabetin azalması ile birlikte bankaların kredi kullandırmada seçici olmaya başlamalarını göstermektedir. Bu amaçla finansal konsolidasyon ile TGA hariç canlı krediler ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

Şekil 4.16: Kredi Faaliyetlerinin (TGA Hariç) Gelişimi (TÜFE 1987=100) (Milyar TL)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.16 incelendiğinde, bankacılık sisteminin kullandığı kredilerin 1988-1993 döneminde yavaş da olsa reel olarak arttığı görülmektedir. 1987 fiyatlarıyla 1988'de 15,3 trilyon TL olan kredi faaliyetlerinin 1994 krizi öncesinde 19,1 trilyona yükselmiştir. 1994 krizinin etkisiyle 16,5 trilyon TL'ye gerileyen kredi miktarı, 1994 – 1997 döneminde yaşanan kredi patlaması nedeniyle hızla yükselmiş ve 1997 itibariyle rekor seviye olan 29,2 trilyon TL'ye yükselmiştir. 1997 yılı bankacılık sektöründe rekabetin en yoğun olduğu dönem olarak ortaya çıkmıştır.

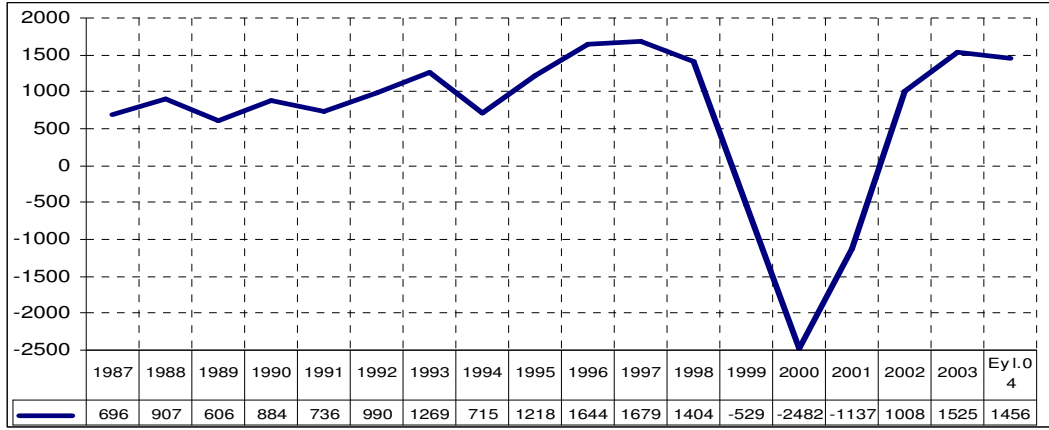
1997-1999 döneminde bankaların kullandığı kredi tutarı reel olarak azalmaya başlamış, ancak 2000 para programının yarattığı iyimser havanın etkisiyle kredi faaliyetleri reel olarak artmıştır. Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle yeniden gerilemeye başlayan kredi faaliyetleri, 2002 yılı itibariyle 1987 fiyatlarıyla en düşük seviye olan 13,9

trilyon TL'ye gerilemiştir. Eylül 2004 itibariyle ise 1987 fiyatlarıyla 23,0 trilyon TL'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak, 1997 yılında finansal konsolidasyon sürecinin başlaması ile birlikte kredi faaliyetlerinin azalmaya başladığı ve rekabetin azaldığı anlaşılmaktadır. 2002 yılından itibaren yaşanan kredi artışı daha çok kredi faaliyetlerinin aşırı gerilemesinden ve makro ekonomide yaşanan istikrardan kaynaklanmaktadır.

4.5.3.3. Karlılığın Artması

Denizer (1997) ve G-10 (2001), finansal konsolidasyonun rekabeti azaltarak karlılığı artırdığını ve karlılıktaki artışın rekabetin azaldığına işaret ettiğini belirtmektedir. Şekil 4.17'de karlılığın gelişimi görülmektedir.

Şekil 4.17: Dönem Net Karının Gelişimi (TÜFE 1987=100) (Milyar TL)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.17 incelendiğinde, bankacılık sisteminin karlılığının 1987 - 1997 döneminde yavaş da olsa reel olarak arttığı görülmektedir. 1987'de 0,7 trilyon TL olan dönem net karı 1994 krizi öncesinde 1987 fiyatlarıyla 1,3 trilyona yükselmiştir. 1994 krizinin etkisiyle 0,7 trilyon TL'ye gerileyen dönem net karı, 1994 – 1997 döneminde artmaya devam etmiş ve 1997 itibariyle rekor seviye olan 1,7 trilyon TL'ye yükselmiştir.

1997-2000 döneminde dönem net karı hızla azalmış ve 1999 yılı itibariyle bankacılık sektörü zarar etmeye başlamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle zarar daha da artmış ve 1987 fiyatlarıyla 2000 yılında 2,48 trilyon TL ve 2001 yılında 1,14 trilyon TL zarar etmişlerdir. 2002 yılı itibariyle ise yeniden kar etmeye başlamışlar ve 1987 fiyatlarıyla 1,0

trilyon TL kar yazmışlardır. Eylül 2004 itibariyle ise net dönem karı 1987 fiyatlarıyla 1,35 trilyon TL'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak, 1997 yılında finansal konsolidasyon sürecinin başlamasına rağmen 1997 – 2000 döneminde karlılığın azaldığı ve rekabetin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. 2002 yılından itibaren ise finansal konsolidasyonun etkilerini gösterdiği ve bankacılık sektörünün yeniden kar etmeye başladığı görülmektedir.

4.5.4. Mikro Bazda Finansal İstikrara²⁸ Etkisi

Finansal konsolidasyonun bankacılık sisteminin performansına katkı yaptığı literatürde genel olarak kabul görmektedir. Söz konusu performans artışının da finansal istikrarı olumlu etkilediği belirtilmektedir (Ertuğrul ve Zaim, 1996; Risseeuw, 1997; G-10, 2001; Demirgüç-Kunt, 2003; Fitch, 2004; ve Gönenç ve Kılıçhan 2004).

Net faiz marjı, aktif getirisi (ROA), özkaynak getirisi (ROE), cari oran ve kaldıraç oranındaki iyileşmelerin bankacılık sisteminin performansına ve dolayısıyla finansal istikrara katkı yaptığı IMF (2000), Çankaya ve Öz (2001) ve Fitch (2004) tarafından ortaya konulmuştur. Bu çerçevede finansal konsolidasyonun gerçekleşmesi sonrasında söz konusu oranlardaki olumlu gelişmeler finansal konsolidasyonun finansal istikrara katkı yaptığına işaret etmektedir. Ayrıca, Şahözkan (2003) finansal konsolidasyon sonucunda net faiz marjında iyileşmenin, Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003) likiditenin (cari oran) artmasının finansal istikrarı olumlu etkileyeceğini bulmuşlardır.

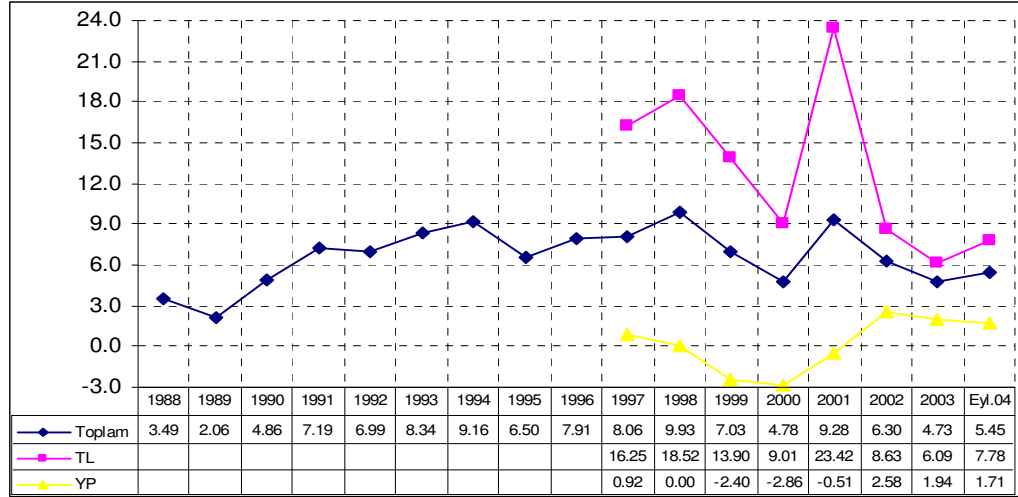
Tezde, IMF'nin (2000) mikro finansal istikrar göstergeleri içerisinde yer alan net faiz marjı, ROA, ROE, cari oran ve kaldıraç oranı finansal istikrar göstergesi olarak kullanılacak ve söz konusu oranlardaki gelişim Türk bankacılık sistemindeki konsolidasyon ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, cari oran ve net faiz marjı TCMB verileri kullanılarak hem TL hem de YP bazında irdelenecektir.

---

²⁸ Geçtiğimiz yıllarda finansal sistemin sağlamlığı (financial system soundness-FSI) analizleri ile ilgili yapılan çalışmalarda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. IMF (2000), bu çalışmalardan kısaca finansal sağlamlık göstergeleri (FSI) ve makro ihtiyatlı analiz olarak söz etmekte ve banka bazında finansal istikrar göstergelerini CAMELS (sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetimin başarısı, karlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık) yöntemi ile ortaya koymaktadır.

4.5.4.1. Net Faiz Marjı²⁹

Net faiz marjı, net faiz gelirinin (faiz gelirinin faiz giderinden farkı) toplam aktiflere oranı olarak tanımlanmaktadır (Demirgüç-Kunt, Levine ve Laeven, 2003). Çolak (1999), Şahözkan (2003), Demirgüç-Kunt, Levine ve Laeven (2003), Fitch (2004) çalışmalarında, net faiz marjının artmasının bankacılık sisteminin performansını artırdığını ve dolayısıyla finansal istikrara katkı yaptığını belirtmişlerdir.

Şekil 4.18: Net Faiz Marjının Gelişimi (%)

Kaynak: Net faiz geliri için TBB, toplam aktifler için TCMB; 2004 yılı için BDDK verileri kullanılarak hesaplanmıştır. TL ve YP için TCMB verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.18 incelendiğinde, bankacılık sisteminin sürekli pozitif net faiz marjı ile çalıştığı ve net faiz marjının 1989 - 1994 yılları arasında artarak yüzde 2,06'dan yüzde 9,16'ya yükseldiği görülmektedir. 1994 krizinin ardından 1995'te yüzde 6,50'ye gerileyen net faiz marjı 1998'e kadar artmış ve 1998 yıl sonu itibariyle yüzde 9,98'e yükselmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine kadar yüzde 4,78'e kadar gerileyen net faiz marjı krizin ardından 2001 yılı itibariyle yüzde 9,28 gibi çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2002 ve 2003'te net faiz marjı gerilemesine rağmen yüksek seviyelerini korumaya devam etmiş, Eylül 2004'te yüzde 5,45 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, bankacılık sektörünün TL plasmanlarına ve YP borçlanmaya ağırlık verdikleri bilinmektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde söz konusu durum açık pozisyondan kaynaklanmıştır.

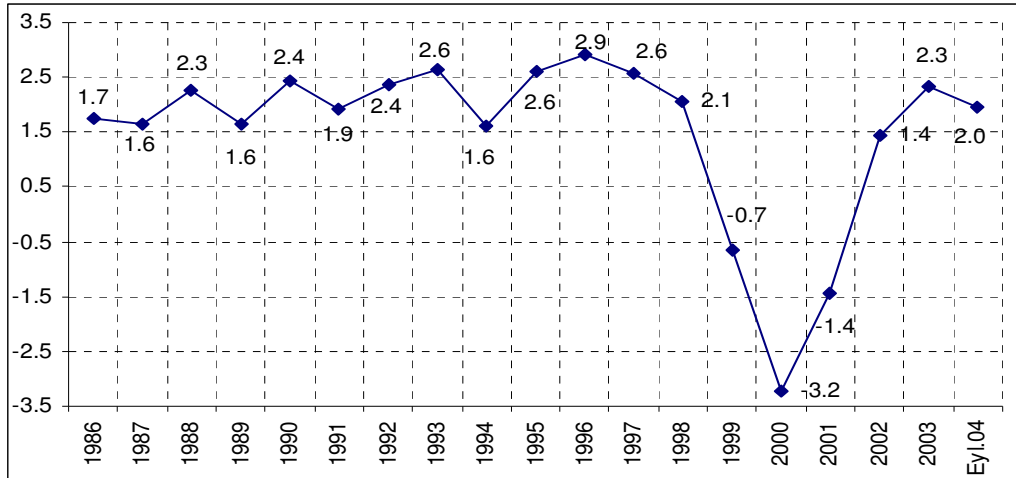
²⁹ Net faiz marjının hesaplanmasında hem Türk lirası hem de yabancı para cinsinden net faiz geliri ve aktif büyüklüğü göz önünde bulundurulmuştur.

Diğer yandan, kriz sonrasında açık pozisyonlarını kapatma amacıyla verilen dövize endeksli plasmanlarının, özellikle kamu borçlanma senetlerinin, TL olarak muhasebeleşmesi nedeniyle bankacılık sektörünün plasmanlarının çoğu TL olarak muhasebeleşmekte ve YP cinsinden karları olduğundan daha düşük gözükmetedir.

Bu bağlamda, bankacılık sektörünün yüksek net faiz marjı ile çalıştığı ve verimliliğini koruduğu görülmektedir. Sadece, 2000 yılında, para programının olumlu etkisiyle bankacılık sektöründe rekabetin yoğunlaşması, bankaların plasmanlarının faizlerinin, fonlanma faizlerinden daha hızlı düşmesi ile düşük net faiz marjı ile çalıştıkları görülmektedir. Diğer yandan, yüksek net faiz marjının bir nedeni de faizlerin hızla düşmesi sonucu bankaların kısa vadeli fonlanma maliyetlerini düşük faizle yeniden fiyatlandırmaları ve faiz giderlerini azaltmalarındır.

4.5.4.2. Aktif Getirisi

Aktifin getirisi, net dönem karının toplam aktiflere oranı olarak tanımlanmakta ve bankacılık sisteminin karlılığını ortaya koymaktadır (Mishkin, 1999 ve Gönenç ve Kılıçhan, 2004). Mishkin (1999), IMF (2001), G-10 (2001) Gönenç ve Kılıçhan (2004) ve Fitch (2004), aktif getirisinin finansal istikrarı olumlu etkilediğini vurgulamaktadırlar.

Şekil 4.19: Aktif Getirisinin Gelişimi (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Şekil 4.19 incelendiğinde, bankacılık sisteminde aktif getirisinin 1986 - 1998 arasında yüzde 1,6 ile yüzde 2,9 arasında dalgalandığı

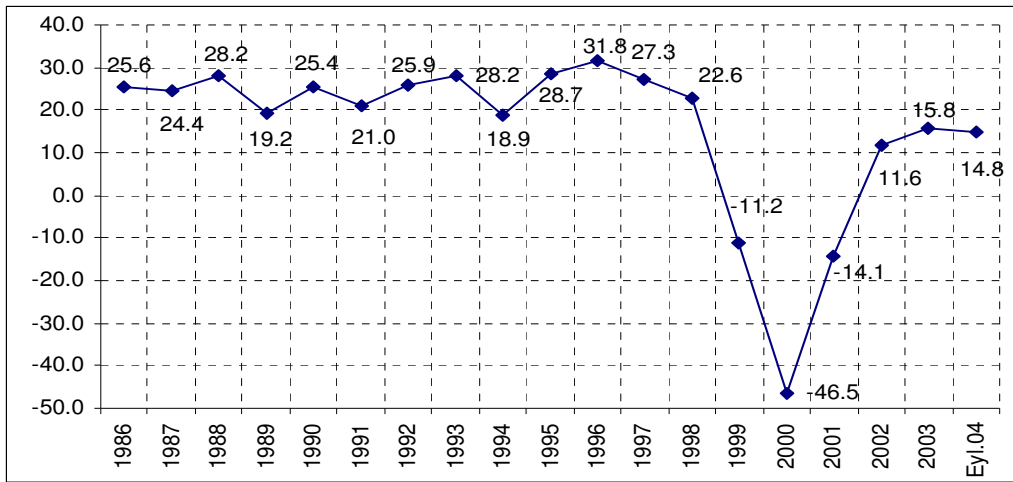
anlaşılmaktadır. 1996 yılında en yüksek seviyesine ulaşan ROE 1987, 1989 ve 1994'te yüzde 1,6 ile en düşük seviyeye ulaşmıştır.

1999 yılından itibaren ise bankacılık sektörünün zararına çalışmaya başlaması ile birlikte aktif getirisi negatife dönmüştür. Kasım 2000 krizinin etkisiyle 2000 yılında yüzde -3,2 ile en kötü performansını sergileyen bankacılık sektörü finansal konsolidasyonun artması ile birlikte dönem net zararını 2001 yılında azaltmış ve 2002 itibariyle yeniden kar etmeye başlamıştır. ROA 2003'te yüzde 2,3'e, Eylül 2004'te yüzde 2'ye ulaşmıştır.

Özetlenecek olursa, 1997 yılında finansal konsolidasyon sürecinin başlamasına rağmen bankacılık sektörünün aktif getirisine göre baktığımızda performansı artmamış, ancak 15 Mayıs 2001'de duyurulan yeniden yapılandırma programının ardından hem finansal konsolidasyonu hızlanmış hem de bankacılık sektörünün performansı artarak finansal istikrara katkı yapmaya başlamış ve konsolidasyon öncesi seviyelere yükselmiştir.

4.5.4.3. Özkaynak Getirisi

Özkaynakların getirisi, toplam özkaynakların toplam aktiflere oranı olarak tanımlanmakta ve bankacılık sisteminin karlılığını ortaya koymaktadır (Mishkin, 1999 ve Gönenç ve Kılıçhan, 2004). Mishkin (1999), IMF (2001) ve G-10 (2001), Gönenç ve Kılıçhan (2004) ve Fitch (2004), özkaynak getirisinin finansal istikrarı olumlu etkilediğini vurgulamaktadır.

Şekil 4.20: Özkaynak Getirisinin Gelişimi (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

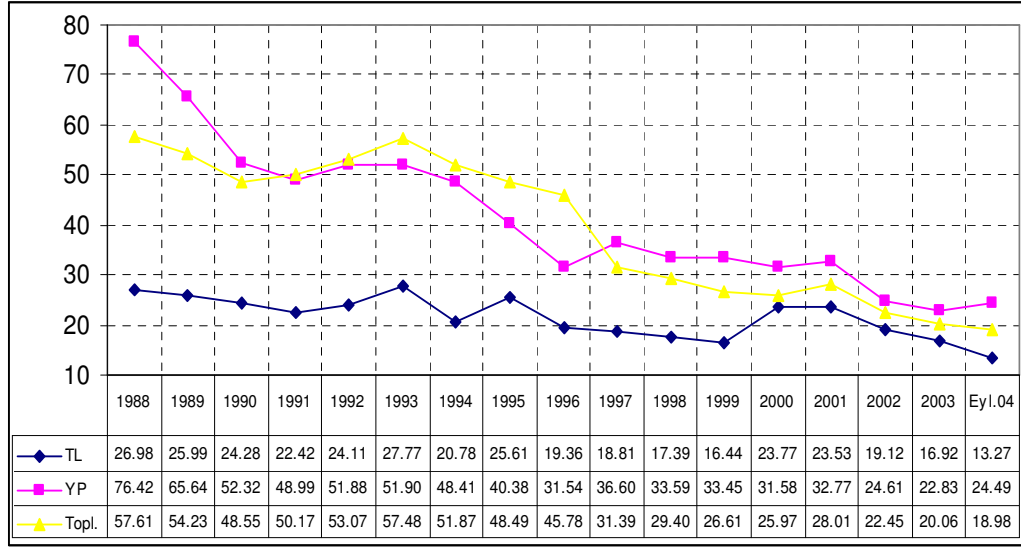
Bankacılık sisteminde özkaynak getirisinin 1986 - 1998 arasında yüzde 18,9 ile yüzde 31,8 arasında dalgalandığı anlaşılmaktadır. 1996 yılında en yüksek seviyesine ulaşan aktif getirisinin 1994 krizinde yüzde 18,9 ile en düşük seviyeye ulaşmıştır.

1999 yılından itibaren ise bankacılık sektörünün zarar açıklamaya başlaması ile birlikte ROA gibi ROE de negatife dönmüştür. Kasım 2000 krizinin etkisiyle 2000 yılında özkaynakların hızla erimesi ve sektörün ciddi zararlar yazması ile birlikte yüzde -46,5 özkaynak getirisi ile en kötü performansını sergileyen bankacılık sektörü, finansal konsolidasyonun 15 Mayıs 2001'de duyurulan yeniden yapılandırma programı ile birlikte şiddetlenmesi sonucunda zararını 2001 yılında azaltmış ve 2002 itibariyle yeniden kar etmeye başlamıştır. Özkaynak getirisi 2003 yılında yüzde 15,6'ya, Eylül 2004'te yüzde 14,8'e ulaşmıştır.

Kısaca, özkaynak getirisinin ülkemiz açısından ilginç bir oran olduğu anlaşılmaktadır. Bankacılık sektörünün düşük sermaye ile çalışması ve yüksek getiri risk oranına sahip enstrümanlara plasman yapması nedeniyle ROE çok yüksek veya düşük gerçekleşmektedir. Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri hariç yüksek ROE ile çalışması istikrar göstergesidir. 1997 yılında başlayan finansal konsolidasyon sürecine rağmen bankacılık sektörünün özkaynak getirisine göre performansı artmamış, ancak finansal konsolidasyonun hızlandığı dönemde bankacılık sektörünün performansı artarak finansal istikrara katkı yapmıştır. Ancak, halen konsolidasyon öncesi döneme göre düşük kaldığı görülmektedir. Ancak, yeni dönemde ROE'nin düşük kalmasının arkasında bankacılık sektörünün açık pozisyon veya yüksek kredi riski almayarak getiri risk oranını düşürmesi de yatmaktadır.

4.5.4.4. Cari Oran

Cari oran, likit varlıkların, likit yükümlülüklerle oranı olarak tanımlanmaktadır (TBB, 2003). Cari oran, bankanın likidite şoklarına karşı ayakta kalıp kalmayacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, likidite artışının finansal istikrara katkı sağladığı kabul edilmektedir (Çankaya ve Öz, 2001; IMF, 2001 ve Fitch, 2004).

Şekil 4.21: Cari Oranın Gelişimi (%)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

* 1988-1996 yılları arasında likit varlıklar nakit değerler, bankalar, zorunlu karşılıklar; likit yükümlülükler mevduat ve kullanılan krediler kalemleri kabul edilmiştir.

** 1997-2004 yılları için likit varlıklar merkez bankasından alacaklar, bankalardan alacaklar, para piy. alacaklar, zorunlu karşılıklar; likit yükümlülükler mevduat, bankalara borçlar, merkez bankasına borçlar, para piy. borçlar kabul edilmiştir. 2002 – 2004 yılları için likit yükümlülüklerin içerisine repo dahil edilmiştir.

Bankacılık sektöründe cari oran, 1988 – 1991 yılları arasında yüzde 57,6'dan yüzde 50,2'ye gerilemiş ve 1993'te yüzde 51,9'a yükselmiştir. 1994 krizi ile birlikte uzun vadeli plasmanların kısa vadeli fonlarla finanse edilmesi anlayışının benimsenmeye başlanması, bankacılık sisteminin likit yapısını bozmaya başlamış ve 2000 yılında cari oran yüzde 26,0'ya gerilemiştir.

Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından Merkez Bankası'nın piyasaya likidite sağlamasıyla birlikte 2001 yılında yüzde 28,0'e yükselmiş, ekonomiye güvenin artmasıyla bankaların uzun vadeli kredi kullanımına ve kamunun finansmanına yönelmesi ile birlikte cari oran 2004'ün üçüncü çeyreğinde yüzde 19,0'a yükselmiştir.

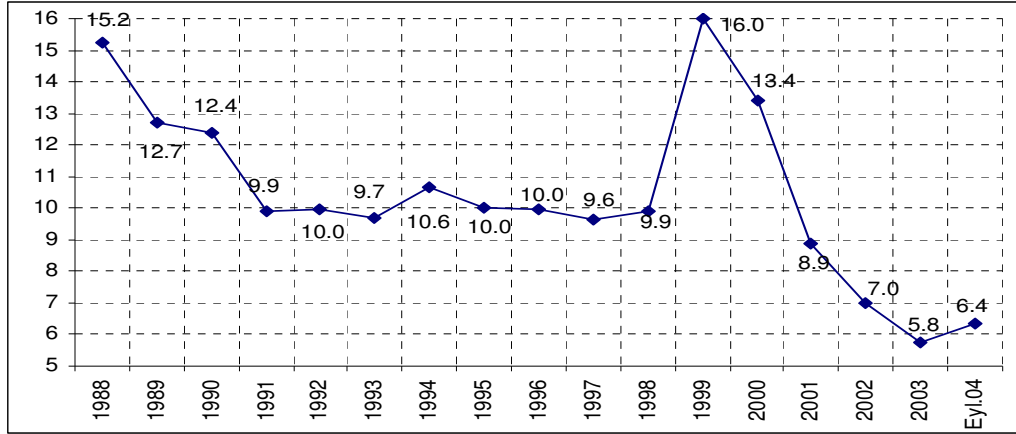
Diğer yandan, TL cari oranının, YP cari orana göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu da bankaların YP açısından likidite sıkışıklığına daha duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 1997 yılında başlayan finansal konsolidasyon sürecine rağmen bankacılık sektöründe cari oranda iyileşme sağlanamamıştır. Bu durum finansal konsolidasyon döneminde, likidite açısından finansal istikrara katkı sağlanamadığını ortaya koymaktadır.

Bunun temelinde ise bankacılık sektörünün kısa vadeli fonlamalarla uzun vadeli kamu kağıtlarına plasman alışkanlığını koruması bulunmaktadır.

4.5.4.5. Kaldıraç Oranı

Kaldıraç oranı, toplam yükümlülüklerin özkaynaklara oranı olarak tanımlanmakta ve aktif kalitesindeki gelişimi ortaya koymaktadır (Çolak, 1999; IMF, 2000 ve 2001 ve Fitch, 2004).

Şekil 4.22: Kaldıraç Oranının Gelişimi

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Kaldıraç oranı 1988 - 1991 yılları arasında 15,2'den 9,9'a gerilemiştir. Kaldıraç oranı 1991 - 1998 yılları arasında yüzde 9,6 ile 10,6 arasında yatay bir seyir izlemiştir. 1994 krizinde 10,6 ile en yüksek ve 1997 yılında 9,6 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir. 1999 yılında ise 2000 yılı para programının olumlu etkiler yaratacağı beklentisiyle bankacılık sektörü ciddi bir yük altına girmiş ve toplam yükümlülükler özkaynakların 16 katına ulaşarak rekor seviyeye ulaşmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile birlikte kamu bankalarının özkaynaklarının artırılması ve güçsüz ve zayıf bankaların sistem dışına çıkarılması ile birlikte karlılığını artırarak özkaynak yapısının güçlendirilmesi sonucunda kaldıraç oranının hızla düştüğü ve 2003 yılı sonunda 5,8'e ulaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 1997 yılında başlayan finansal konsolidasyon sürecine rağmen bankacılık sektöründe 2000 para programının olumlu etkisiyle yüksek risk alan bankacılık sisteminde kaldıraç oranı hızla artmıştır.

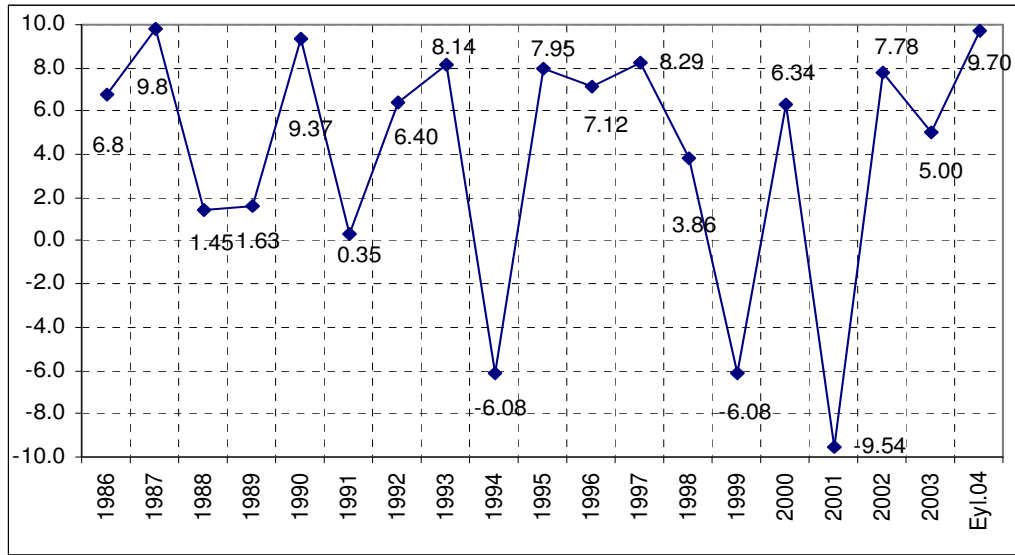
Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından, kamu bankalarına kaynak aktarılması ve bankacılık sektörünün faizlerin hızla düşmesi ile birlikte karlılığının artması ile öz kaynaklarının artması sektörde konsolidasyonun hızlandığı bu dönemde kaldıraç oranının hızla gerilemesine neden olmuş ve finansal istikrar olumlu yönde etkilenmiştir.

4.5.5. Makro Bazda Finansal İstikrara Etkisi

IMF (2000) büyüme oranı (ekonomik büyüme), cari açık (ödemeler dengesi), enflasyon oynaklığı ve faiz ve kur oynaklığını makro bazda finansal istikrar göstergesi olarak kullanmaktadır. Tezde, IMF'nin de kullanmış olduğu oranlardaki gelişim incelenerek, Türk bankacılık sistemindeki konsolidasyon sürecinde makro bazda finansal istikrardaki gelişme incelenmeye çalışılacaktır.

4.5.5.1. Büyüme

Büyüme oranı, ekonominin kırılganlığa karşı gücünün arttığını ortaya koymaktadır (IMF, 2000).

Şekil 4.23: Büyüme Oranlarının Gelişimi

Kaynak: DİE

Geçmişte mali sistemde yaşanan genişlemelerle kamunun finanse edilmesi, ekonomik sistemde kırılganlığı artırmakta ve gelecek dönemlerde mali sistemin daraltılmaya çalışılması ile birlikte sorunlar gündeme gelmektedir (OECD, 2004). Bu çerçeveden bakıldığında, ülkemizde hızlı

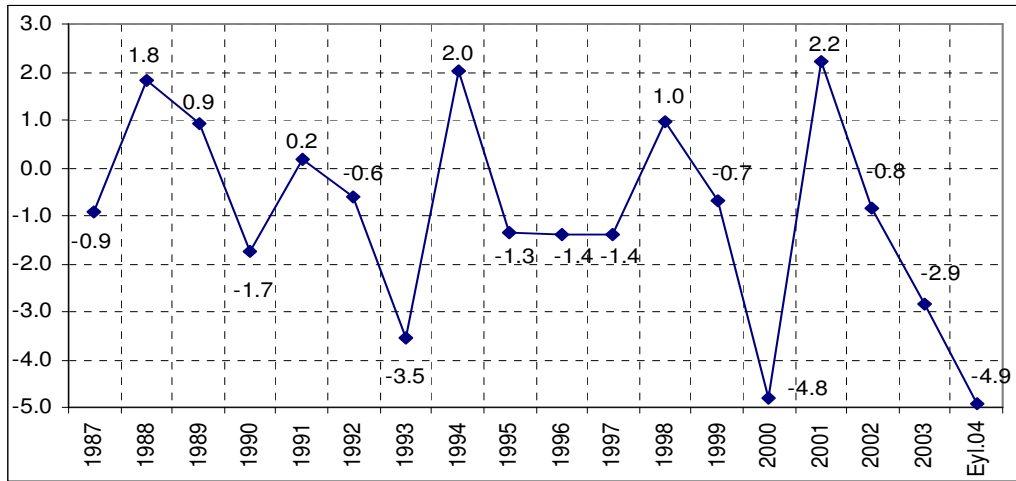
büyüme oranlarını küçülmelerin ve durgunlukların izlediği görülmektedir. Finansal konsolidasyon öncesi, bankacılık sisteminde yoğun kredi kullandıran bankaların büyüme oranlarındaki dalgalanmalar nedeniyle plasmanlarının olumsuz etkilenmesi mali yapılarının bozulmasına neden olmuştur. Söz konusu bankaların tasfiye olması ile birlikte konsolidasyon da hızlanmıştır.

1997 yılında başlayan konsolidasyon hareketinde de büyümedeki dalgalanmaların devam ettiği görülmektedir. Bankacılık sektöründe finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaştığı dönemde reel kredilerde de toparlanma yaşanması büyümeyi olumlu etkilemiştir.

Diğer yandan, OECD (2004) raporunda da belirtildiği gibi, hükümet politikalarına duyulan güven, AB üyeliği yolunda sağlanan ilerlemeler ve IMF ve Dünya Bankası ile sağlanan sıkı işbirliği hızlı büyümeyi sağlayan diğer önemli etkenlerdir. Söz konusu uluslararası çıpların korunması durumunda, büyümenin devam edeceği belirtilmektedir.

4.5.5.2. Cari Açık

Cari açığın hızla büyümesi, yurtdışından kısa vadeli borçlanmaları gündeme getirmesi nedeniyle finansal kırılganlığı artırmaktadır. Bu açıdan IMF (2000) ve Summers (2000), cari açığın GSMH'ya oranının yakından izlenmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Şekil 4.24: Cari Açığın GSMH'ya Oranının Gelişimi

Kaynak: TCMB

1990'lı yıllardan itibaren ülkemizde cari açığa dayalı büyüme politikası izlendiği anlaşılmaktadır. 1997 yılında bankacılık sektöründe başlayan ve 2002 yılından itibaren uluslararası seviyelere ulaşan finansal konsolidasyona rağmen söz konusu politikanın terkedilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, finansal konsolidasyon sürecinde, cari açığın azaltılmasına katkı sağlanamamış ve makro ekonomik yapıda cari açık kırılgan bir unsur olarak varlığını korumuştur. Diğer yandan, cari açığın finanse edilememesi sonucunda makro ekonomik istikrarı bozması durumunda bankacılık sisteminin plasmanlarının olumsuz etkilenerek bankaların zayıf düşmesine neden olabilecektir. ve yeni bir konsolidasyon dalgasını tetikleyebilecektir.

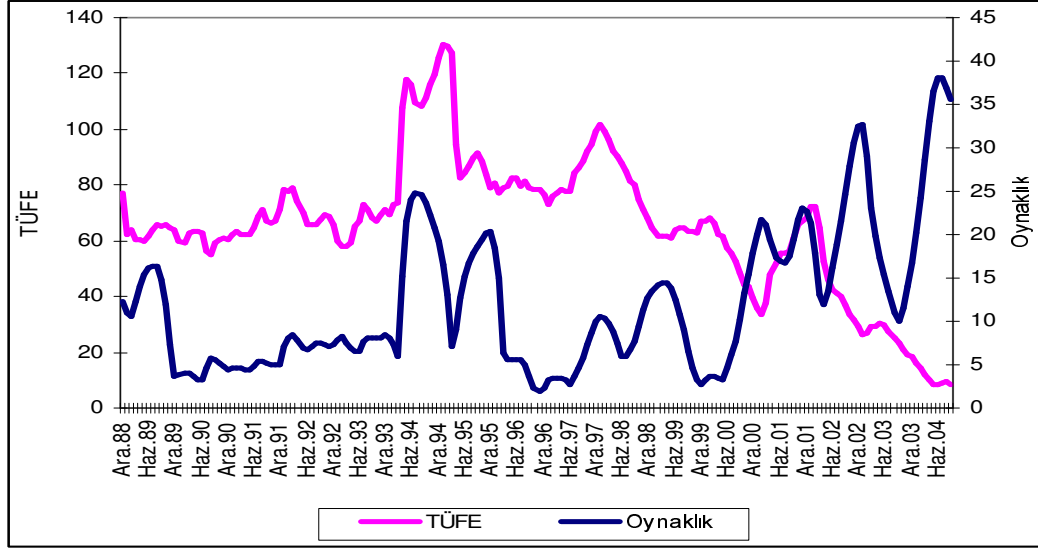
OECD (2004), Türkiye raporunda da cari açığın GSYİH'ye oranının yüzde 3'ü aştığı durumlarda ekonomide duyarlılığın arttığını vurgulamıştır. Aynı rapor; cari açık GSYİH oranının yüzde 4 seviyelerinde kalması durumunda herhangi bir tehlikenin görülmediğini; söz konusu oranın yüzde 4 seviyesini aşması durumunda kamunun daha yüksek faiz dışı fazla vererek ve talebi kısıyarak cari açığın sorun olmasını engelleyeceği belirtmektedir.

4.5.5.3. Enflasyon Oynaklığı³⁰

IMF (2000), enflasyonda yaşanan oynaklığın finansal kırılganlık göstergesi olduğunu belirtmektedir. Ancak, geçmiş yıllarda ülkemizdeki yüksek enflasyon ortamı ve enflasyonun son yıllarda hızla düştüğü göz önünde bulundurulduğunda, enflasyonun izlenmesi faydalı olacaktır.

---

³⁰ Enflasyonun oynaklığı; yıllık enflasyonun son 12 aydaki standart sapmasının, son 12 aylık ortalamasına bölünmesi sonucunda ortaya çıkan rakamın 100 ile çarpılması sonucunda elde edilmektedir.

Şekil 4.25: Yıllık Enflasyon Oranları (%) ve Oynaklığı

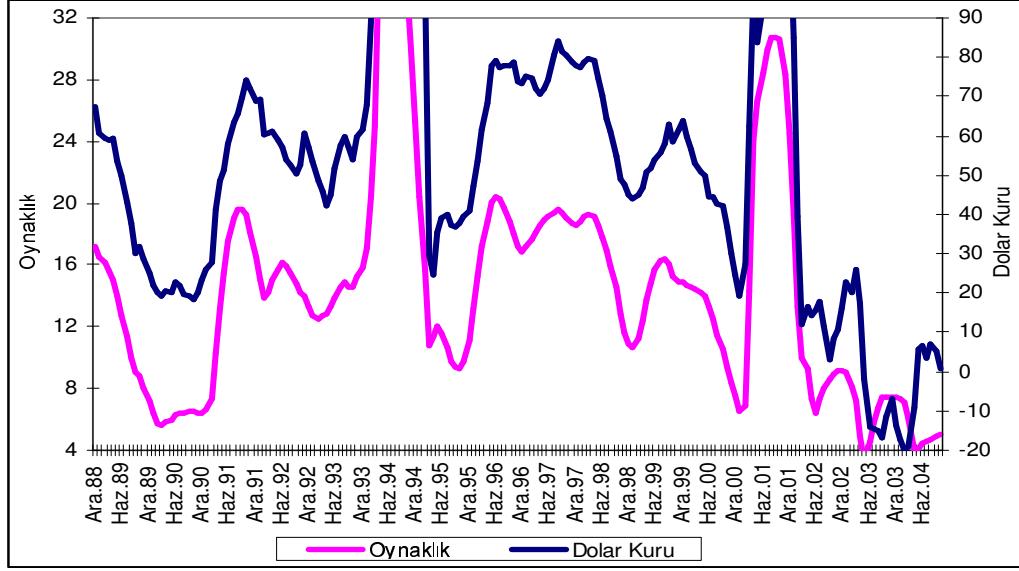
Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

1987 fiyatlarıyla gerçekleşen yıllık bazda enflasyon oranlarının aylık gelişimini incelediğimizde, 1990'lı yıllardaki yüksek enflasyon ortamı dikkat çekmektedir. Enflasyon yüzde 60 ile yüzde 100 aralığında dalgalanmıştır. Finansal konsolidasyonun başladığı 1997 yılından itibaren ise enflasyonda düşüş trendinin başlaması dikkat çekicidir. Ancak, söz konusu gelişmenin, “düşük enflasyon ortamına ayak uyduramayan bankaların elenmesi sonucunda finansal konsolidasyonun gerçekleştiği” şeklinde yorumlanabileceği unutulmamalıdır. OECD (2004) uluslararası çıpalarda sağlanan başarının enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesini sağlayan en önemli etken olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu uluslararası çıpalarda korunması durumunda, enflasyonun tek haneli rakamlarda kalacaktır.

Enflasyonun oynaklığını incelediğimizde, kriz dönemlerinde oynaklığın arttığı anlaşılmaktadır. 2002'den itibaren enflasyonda gözlemlenen aşırı oynaklığın ise enflasyonun hızlı düşüşünden kaynaklanmaktadır.

4.5.5.4. Kur Oynaklığı³¹

Kurlarda görülen aşırı oynaklık finansal sistemin istikrarını tehdit etmektedir (IMF, 2000 ve 2001). Bu amaçla, ABD dolarının yıllık bazda değişimi ve oynaklığı Şekil 4.26'da incelenmektedir.

Şekil 4.26: ABD Dolarının Yıllık Değişimi (%) ve Oynaklığı

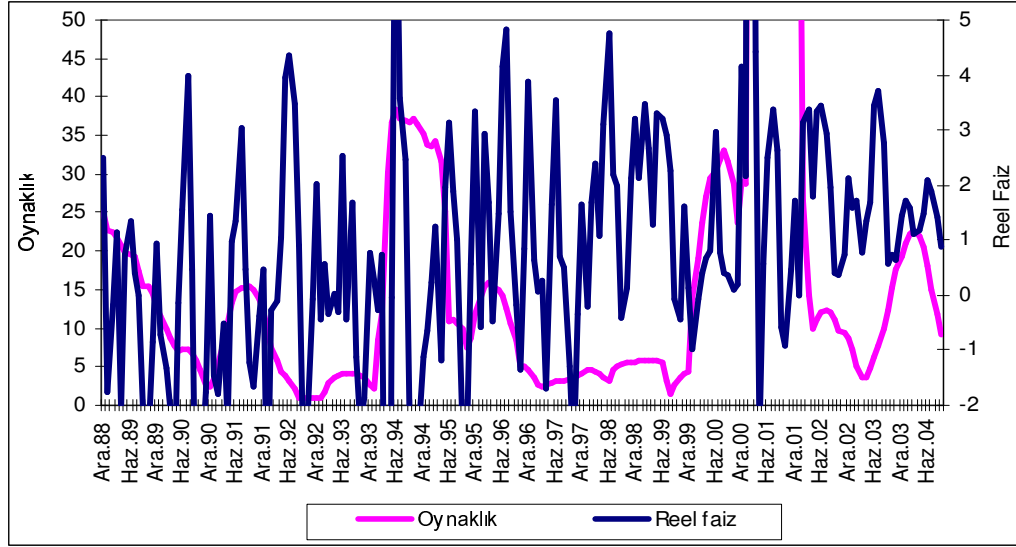
Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

ABD dolarının yıllık değişimini ve oynaklığını incelediğimizde, özellikle kriz dönemlerinde ve ertesi yıl oynaklığın hızla arttığı, kurlardaki yıllık değişimin artması ile oynaklığın arttığı görülmektedir. Ancak, finansal konsolidasyonun başladığı 1997 yılından itibaren, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri hariç dolar kurundaki değişimin azaldığı anlaşılmaktadır. Ancak, dolar kurunda yaşanan oynaklık, 2002 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Buna gerekçe olarak, oligopolistik yapının döviz piyasalarında daha etkin şekilde piyasa yapıcılığı rolünü üstlenebilmesi gösterilebilir. OECD'nin (2004) üzerinde durduğu uluslararası çıpların korunması durumunda, döviz kurunda oynaklığın da azalması beklenmektedir.

³¹ Kurun oynaklığı; ABD dolar kurunun son 12 aydaki standart sapmasının, son 12 aylık ortalamasına bölünmesi sonucunda ortaya çıkan rakamın 100 ile çarpılması sonucunda elde edilmektedir.

4.5.5.5. Faiz Oynaklığı³²

Reel faizlerde görülen aşırı oynaklığın finansal sistemin istikrarını tehdit ettiği IMF (2000) tarafından kabul görmektedir. Bu amaçla, bankacılık sektörünün en önemli fon kaynağı olan mevduatların, bir ay vadede önerilen faizlerinin aylık bazda reel getirisinin gelişimi ve oynaklığı Şekil 4.27'de incelenmektedir.

Şekil 4.27: Bir Ay Vadeli Mevduatların Aylık Reel Getirisi (%) ve Oynaklığı

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Bir ay vadeli TL mevduat faiz oranlarının aylık bazda reel getirisinin gelişimini incelediğimizde, 1997 yılı öncesinde istikrarsız bir yapı sergilendiği görülmektedir. 1988 – 1997 yılları arasında TL mevduatın ilgili aydaki reel getirisinin değişken bir yapı arz ettiği anlaşılmaktadır.

1997 yılında başlayan finansal konsolidasyon döneminde ise Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri hariç TL mevduatların aylık bazda sürekli reel getiri sağladığı anlaşılmaktadır. Yoğunlaşmanın artmaya başladığı bir dönemde söz konusu gelişmenin arkasında ise Merkez Bankası'nın yüksek reel faiz politikası ve yüksek kamu kesimi borçlanma ihtiyacı yatmaktadır.

Bir ay vadeli TL mevduat faiz oranlarının aylık bazda oynaklığını incelediğimizde, kriz dönemleri hariç oynaklığın düşük olduğu görülmektedir.

³² Faiz oynaklığı; TL mevduata uygulanan 1 aylık faiz oranlarının aylık nominal getirisinin son 12 aydaki standart sapmasının, son 12 aylık ortalamasına bölünmesi sonucunda ortaya çıkan rakamın 100 ile çarpılması sonucunda elde edilmektedir.

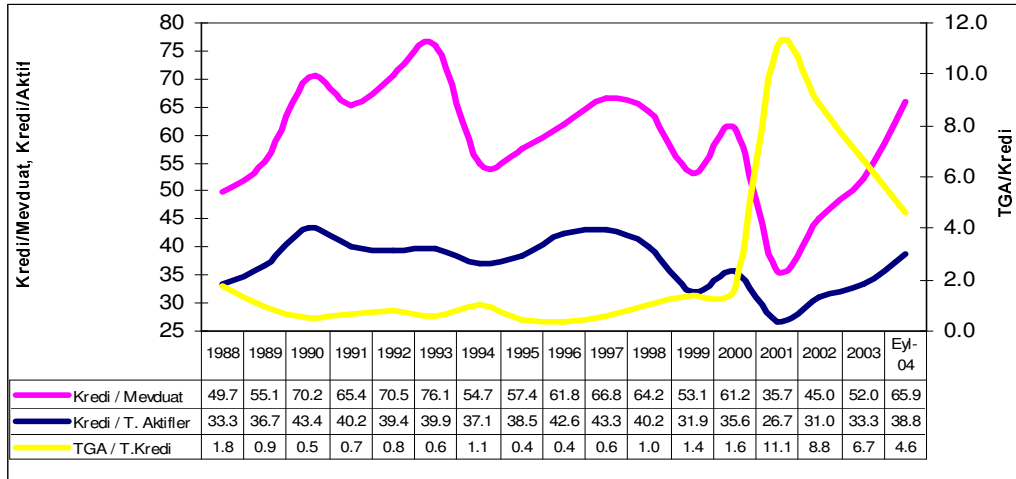
Finansal parçalanma döneminde ise oynaklığın yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 2003 yılında oynaklığın artmasında ise hükümete duyulan güvenin artması ve AB rüzgarının etkisiyle faizlerde yaşanan hızlı düşüş etkili olmuştur.

Özet olarak, konsolidasyon döneminde enflasyondaki düşüşe bağlı olarak mevduatların aylık bazda reel getirisinin arttığı, diğer yandan enflasyondaki gelişmeye bağlı olarak oynaklığın arttığı görülmektedir. Enflasyondaki düşüşün ardından enflasyonda tek haneli rakamların kalıcı olması ile birlikte oynaklığın azalması ve istikrarın kalıcı olması beklenmelidir.

4.6. Finansal Konsolidasyonun Özel ve Yabancı Bankalara Etkisi

Tezin bu bölümünde, finansal konsolidasyonun özel ve yabancı bankalar grubuna etkisi rasyo analizleri aracılığıyla incelenecektir. Söz konusu grubun incelenmesindeki amaç finansal konsolidasyon hareketinin kamu etkisinden arındırılmış bankacılık sektörüne etkilerini analiz etmektir.

4.6.1. Etkinliğe Etkisi

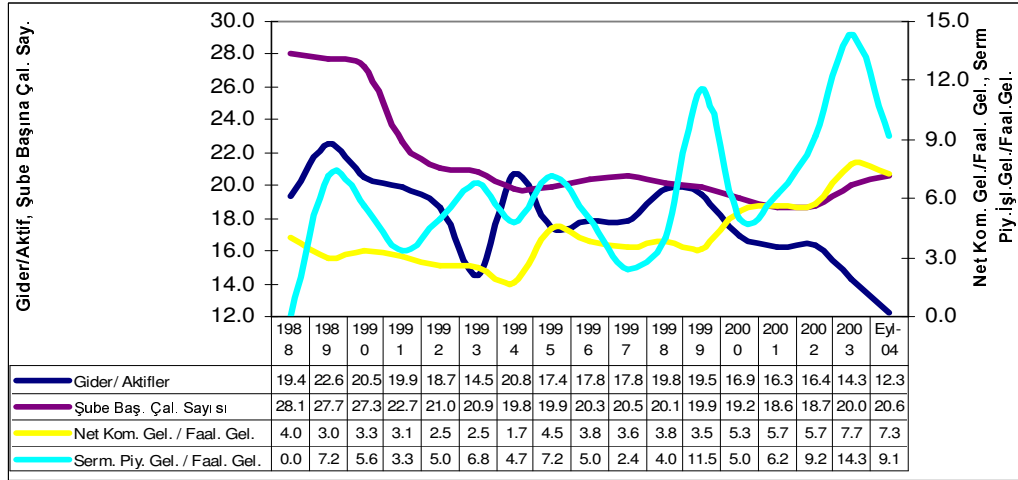
Şekil 4.28: Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Etkinliğinin Gelişimi

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Seçilmiş etkinlik göstergeleri incelendiğinde, özel ve yabancı bankalar grubunda 1997 yılından itibaren başlayan finansal konsolidasyon sürecinde sektörün etkinliğinin azaldığı gözlenmektedir. Ancak, 2002 yılından itibaren finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşması,

bankaların kredi kullandırırken daha özenli davranmaları, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması ve İstanbul yaklaşımına alınan kredilerdeki artışın etkisiyle etkinliğin artmaya başladığı görülmektedir.

4.6.2. Verimliliğe Etkisi

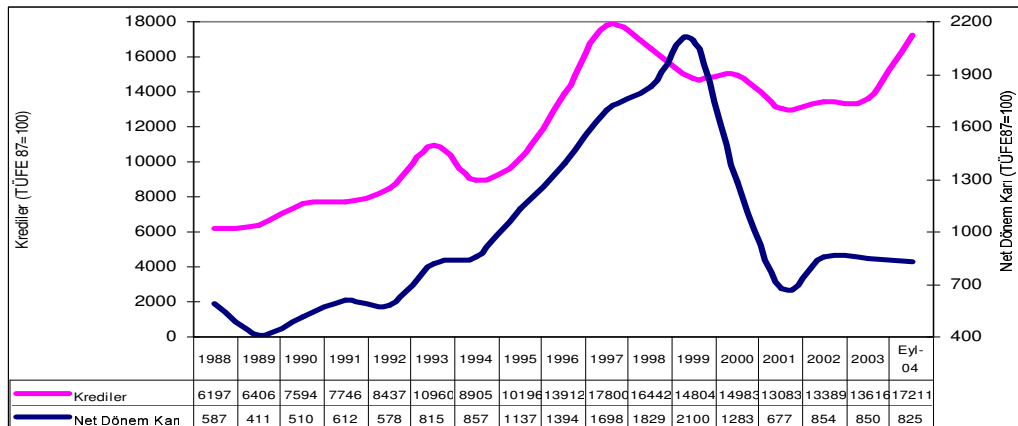

Şekil 4.29: Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Verimliliğinin Gelişimi

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Seçilmiş verimlilik göstergeleri incelendiğinde, finansal konsolidasyon sürecinde verimliliğin olumlu yönde geliştiği gözlenmektedir. Enformasyon teknolojisi alanındaki gelişmelerin de bu olumlu sürece katkı yaptığı bilinmektedir.

4.6.3. Rekabet Etkisi

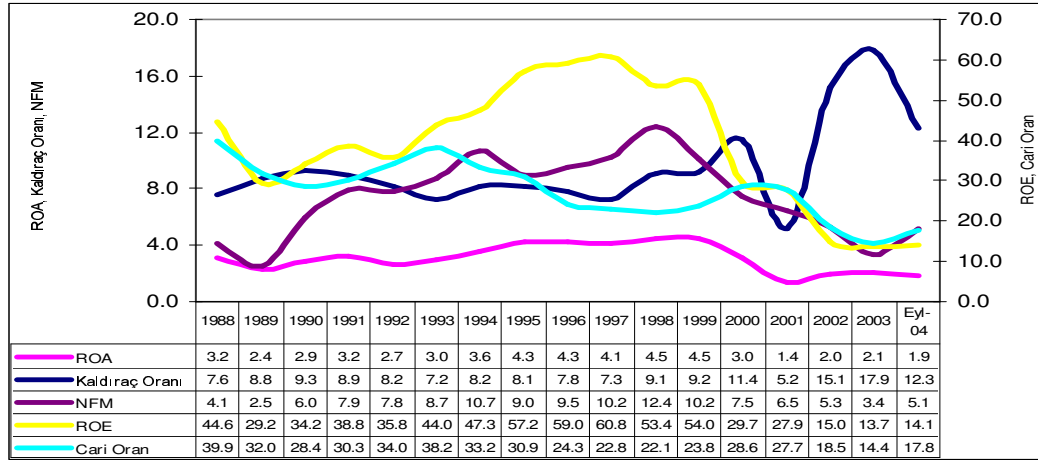

Şekil 4.30: Özel ve Yabancı Bankalar Grubunda Rekabetin Gelişimi

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Kredi faaliyetlerinin gelişimi incelendiğinde finansal parçalanma döneminde rekabetin arttığı, ancak finansal konsolidasyon sürecinde rekabetin artmadığı, 2002 yılından itibaren ise kredilerde yaşanan reel artış nedeniyle rekabetin arttığı gözlemlenmektedir. Karlılığın gelişimi açısından bakıldığında, finansal parçalanma döneminde rekabetin azaldığı, finansal konsolidasyon sürecinde ise hızla arttığı anlaşılmaktadır. Ancak, net dönem karındaki değişimler, bankacılık sistemindeki konsolidasyondan ziyade, bankaların risk iştahını azaltarak daha düşük karlara razı olmasından kaynaklanmaktadır.

4.6.4. Mikro Bazda Finansal İstikrara Etkisi

Şekil 4.31: Özel ve Yabancı Bankalar Grubunun Mikro Bazda Finansal İstikrara Katkısı

Kaynak: TBB verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 2004 yılı için BDDK verileri kullanılmıştır.

Net faiz marjı, aktif getirisi ve özkaynak getirisinin gelişimi, bankacılıkta yaşanan finansal konsolidasyon döneminde finansal istikrarın olumlu yönde gelişmediği, ancak konsolidasyon öncesi yüksek rakamlara yeniden ulaşıldığını göstermektedir. Zorunlu konsolidasyon döneminde grubun kaldıraç oranında ciddi artışlar yaşanması özkaynaklarının üzerinde ciddi bir yük altına girildiğini, cari oranda yaşanan hızlı gerileme likidite açısından olumlu bir gelişme olmadığını göstermektedir. Ancak, kaldıraç oranında 2004 yılının ilk üç çeyreğinde yaşanan olumlu gelişme ve cari orana ikincil derece likit varlık olarak kabul edilen menkul değerlerin dahil edilmesi durumunda olumlu bir tablo ortaya çıkacaktır.

4.7. Sonuç

(i) Türk finansal sisteminde bankacılık sisteminin baskın olduğu ve seçilmiş dünya örneklerine göre söz konusu baskınlığın çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, tezde, banka-dışı sektörlerle ilişkin veri kısıtı ve finansal sistemdeki bankaların baskınlığı göz önünde bulundurularak, Türkiye uygulamasında, bankacılık sisteminde yaşanan konsolidasyon hareketi incelenmiştir.

(ii) Türk bankacılık sisteminin genel özellikleri incelendiğinde,

- tam finansal serbestleşme sonrası, özellikle yabancı para cinsinden tasarruflar aracılığıyla finansal derinleşmenin gerçekleştiği,

- tam finansal serbestleşme sonrasında aktif büyüklüğü reel olarak hızla artmasına rağmen, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında finansal konsolidasyona, kamu borçlanma senetlerine banka-dışı kesimden gelen yoğun talebe, enflasyondaki ve döviz kurlarındaki gerilemeye ve kamu kesiminin borçlanma ihtiyacındaki azalmaya bağlı olarak reel olarak küçüldüğü,

- yüksek enflasyon ortamına ve kamu kesiminin yüksek iç borçlanma ihtiyacına bağlı olarak yükselen reel faizler nedeniyle yüksek karlılık oranlarıyla çalıştıkları ve reel ekonomiye kaynak sağlamaktan ziyade kamu borçlanma senetlerine plasman yaptıkları,

görülmektedir.

(iii) Türk bankacılık sisteminde 1988 – 1997 döneminde finansal parçalanma yaşandığı, 1997 yılından itibaren ise banka girişlerinin azalması ve sektörde faaliyet gösteren lider kuruluşların payını artırması nedeniyle az da olsa konsolidasyonun başladığı, ancak yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında yaşanan yoğun banka birleşme ve satın almaları ve tasfiyeleri, sektöre girişlerin durması ve kamu bankalarına kaynak aktarılması sonucunda 2002 yılı itibariyle bankacılık sektöründe konsolidasyonun zorunlu olarak yaşandığı görülmektedir. Konsolidasyonun diğer gelişmiş ülkelerden farklı olarak zorunlu olarak yaşanması ciddi mali yükleri de beraberinde getirmiştir.

- 1984 – 2001 döneminde 35 yeni banka sisteme dahil olarak finansal parçalanmaya katkı yapmışlar, ancak söz konusu bankaların 16'sı daha sonraki yıllarda sistem dışına çıkmıştır. Yeni sisteme dahil olan bankaların yarısına yakınının başarısız olması sisteme kapasitesinin üzerinde bankanın dahil olduğunu, uluslararası standartlar göz önünde bulundurulmadan bankalara faaliyet izni verildiğini ve bankacılık sisteminde konsolidasyon ihtiyacını ortaya koymaktadır.

- 1980 sonrası 2 gönüllü, 24 zorunlu banka birleşmesi, 5 satın alma ve 10 tasfiye gerçeklemiştir. Gönüllü birleşmelerin ve satın almaların tamamı, zorunlu birleşmelerin 15'i 27 Haziran 2001 tarih ve 24445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Birleşme ve Devirleri Hakkında Yönetmelik" ve 14.09.2001 tarih ve 24523 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelik Değişikliği sonrasında gerçekleşmiştir.

- HH endeksi ve yoğunlaşma oranları en büyük, ilk beş, ilk 10 ve ilk 20 banka açısından incelendiğinde, bankacılık sisteminde 1986 – 1997 yılları arasında bankacılık sektöründe finansal parçalanma, 1997 yılından itibaren konsolidasyonun başladığı ve 2002 yılında uluslararası seviyelere ulaşıldığı görülmektedir.

(iv) Finansal konsolidasyonun Türk bankacılık sistemine etkisinin etkinlik, verimlilik, rekabet, mikro ve makro bazda finansal istikrar açısından rasyo analizi aracılığıyla incelenmesi sonucunda;

- **Etkinlik:** Türk bankacılık sisteminde 1997 yılından itibaren başlayan finansal konsolidasyon sürecinde sektörün etkinliğinin azaldığı gözlenmektedir. Ancak, 2002 yılından itibaren finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşması, bankaların kredi kullandırırken daha özenli davranmaları, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması ve İstanbul yaklaşımına alınan kredilerdeki artışın etkisiyle etkinlik artmıştır.

- **Verimlilik:** Şube başına çalışan sayısına, net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payına, sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payına ve brüt giderlerin faaliyet

gelirlerine oranı, finansal konsolidasyon sürecinde verimliliğin olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

- **Rekabet:** Tasarruf mevduatı TL reel faiz oranlarının gelişimine bakıldığında kur riski almak istemeyen bankaların TL kaynaklara yönelmesi sonucunda finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaştığı dönemde rekabetin arttığı görülmektedir. DTH faiz oranlarının, kredi faaliyetlerinin net komisyon gelirlerinin ve karlılığın gelişimine bakıldığında rekabetin azaldığı anlaşılmaktadır.

- **Mikro bazda finansal istikrar:** Net faiz marjı, ROA ve ROE'nin gelişimi incelendiğinde, bankacılıkta kriz dönemleri hariç finansal parçalanma ve finansal konsolidasyon dönemleri arasında ciddi farklılıklar olmadığını göstermektedir. Konsolidasyon döneminde kamu bankalarına kaynak aktarılması sonucunda kaldıraç oranındaki gerileme finansal istikrar açısından olumlu olarak yorumlansa da, cari oranda yaşanan hızlı gerileme likidite açısından olumlu bir gelişme olmadığını göstermektedir. Ancak, cari orana ikincil derece likit varlık olarak kabul edilen menkul değerlerin dahil edilmesi durumunda olumlu bir tablo ortaya çıkacaktır.

- **Makro bazda finansal istikrar:** Büyüme oranı, enflasyon oranının hızla gerilemesi, kurdaki ve faizdeki oynaklığın azalması ve faizlerin hızla gerilemesi bankacılık sektöründe yaşanan zorunlu konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaştığı döneme denk gelmiştir. Cari açığın aynı dönemde olumsuz yönde geliştiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan, konsolidasyon öncesi, bankacılık sisteminde yoğun kredi kullandıran bankaların mali yapıları büyüme oranlarındaki dalgalanmalar, kur ve faizdeki dalgalanmalar, yüksek cari açıklar ve yüksek enflasyon nedeniyle bozulmuş ve tasfiye olmaları ile konsolidasyon kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir. Hükümet politikalarına duyulan güven, AB üyeliği yolunda sağlanan ilerlemeler ve IMF ve Dünya Bankası ile sağlanan sıkı işbirliği makro bazda finansal istikrara önemli katkılar sağlamıştır.

- **Özel ve yabancı bankalar grubu:** Sektörde finansal parçalanma ve zorunlu konsolidasyon sürecinde etkinlik, verimlilik, rekabet açısından yaşanan gelişmeler benzer şekilde özel ve yabancı bankalar

grubunda da gözlemlenmektedir. Finansal istikrara katkı anlamında sektörün gerisinde kaldığı ve yüksek kaldıraç oranıyla çalışıldığı görülmektedir.

TABLO 4.10. 1988 – 2004 DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

	SEKTÖR			ÖZEL VE YABANCI BANKA GRUBU		
	1988-1997	1997-2002	2002-2004	1988-1997	1997-2002	2002-2004
Etkinlik						
Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Durağan	Olumsuz	Olumlu
Mevduatın Krediyeye Dönüşü Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Durağan	Olumsuz	Olumlu
TGA'nın Toplam Kredilere Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Durağan	Olumsuz	Olumlu
Verimlilik						
Şube Başına Çalışan Sayısı	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumsuz
Net Komisyon Gel. Faaliyet Gel. Oranı	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Durağan	Olumlu	Olumlu
Sermaye Piy. İşl. Karl. Faaliyet Gelirlerine Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu
Brüt Giderlerin Faaliyet Gel. Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
Brüt Giderlerin Toplam Aktiflere Oranı	Olumsuz	Durağan	Olumlu	Durağan	Olumlu	Olumlu
Rekabet						
DTH (Bir Ay Vadeli) Faiz Oranları	Olumlu	Olumlu	Olumsuz			
TL Mevduatı Reel Faiz Oranları	Olumsuz	Durağan	Olumlu			
Kullanılan Reel Krediler	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
Karlılık	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Durağan
Net Komisyon Gel. Faaliyet Gelirlerine Oranı	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Durağan	Olumsuz	Olumsuz
Mikro Bazda Finansal İstikrar						
Net Faiz Marjı	Olumlu	Durağan	Durağan	Olumlu	Olumsuz	Durağan
Aktif Getirisi	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumlu	Durağan
Özkaynak Getirisi	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Durağan
Kaldıraç Oranı	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Durağan	Durağan	Olumsuz
Cari Oran (MDC Hariç)	Olumsuz	Durağan	Durağan	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Makro Bazda Finansal İstikrar						
Büyüme Oranları	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu			
Cari Açık	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz			
Enflasyon Oranları	Olumsuz	Olumlu	Olumlu			
Enflasyon Oynaklığı	Olumlu	Olumlu	Olumsuz			
Kur Değişimi	Olumsuz	Olumlu	Olumlu			
Kur Oynaklığı	Olumsuz	Olumlu	Olumlu			
Faiz Oranları	Olumsuz	Olumlu	Olumlu			
Faiz Oynaklığı	Olumlu	Olumlu	Olumsuz			

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Finansal sistemlerde yaşanan konsolidasyon trendi evrensel bankacılık sürecinde yaşanan en önemli yapısal değişimlerden birisi olarak kabul görmekte ve 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde gözlemlenen, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dünya finans piyasalarına egemen olan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal konsolidasyonun en önemli göstergesi olan banka birleşme ve satın almalarının, dünya genelinde özellikle 1997 yılından itibaren hızlandığı görülmektedir. Ayrıca, dünyanın en büyük bankalarının konsolide aktif büyüklüklerinin G-12 ülkelerinin GSYİH'ya oranının 1980 – 1998 döneminde yaklaşık olarak ikiye katlanmış olması da finansal konsolidasyonun varlığını teyit etmektedir. Büyük bankaların daha da büyümesi, diğer bankaları rekabet güçlerini koruyabilmeleri için uzmanlaşmaya veya birleşmelere zorlamakta; yeni oyun kurallarına uyum sağlayamayan bankalar mali gücünü yitirerek tasfiye olmakta veya diğer bankalarla zorunlu olarak birleşmek zorunda kalmaktadır.

G-12 ülkelerini incelediğimizde, dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nde bankacılık, aracı kuruluş sigortacılık sektörlerinde ve (hayat sigortası hariç) finansal konsolidasyon yaşanmaktadır. 1980 - 2002 döneminde ABD finans sisteminde faaliyet gösteren banka, aracı kurum ve hayat sigortası dışındaki sigorta kuruluşları sayısında ciddi azalmalar yaşanmıştır. Hayat sigortacılığı sektöründe finansal parçalanma görülmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin genelinde ve Japonya'da finansal konsolidasyonun 1990 - 1999 yılları arasında G-12 ülkeleri ortalamasının ve ABD'nin gerisinde kaldığı görülmektedir. Ancak, sektör bazında, ulusal ve uluslararası anlamda, ABD'nde yaşanan gelişmelerin benzer şekilde yaşandığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, 1990'lı yıllarda kamu bankalarının verimsizliği sonucu piyasadaki paylarının azalması, yabancı katılımının artması ve yeniden yapılandırma kapsamında tasfiye edilen bankalar nedeniyle banka sayısının azaldığı, yoğunlaşmanın arttığı ve finansal konsolidasyonun gerçekleştiği görülmektedir. Seçilmiş gelişmekte olan ülke örneklerinde, 1994 - 2000 döneminde, Doğu Avrupa, Brezilya, Meksika, İsrail, Güneydoğu Asya ülkeleri bu tecrübeleri bizzat yaşamıştır. Ülkemizde ise 1994 yılı ile 2000 yılını ve diğer gelişmekte olan ülkelerle ülkemizi kıyasladığımızda, banka sayısının arttığı, finansal parçalanmanın yaşandığı ve bankacılık sisteminde konsolidasyonun söz konusu ülkelere göre düşük kaldığı, sektörün parçalanmış bir yapı sergilediği görülmektedir.

Dünya finansal sistemlerinde süregelen konsolidasyon hareketine rağmen, Türk bankacılık sisteminde 1986 – 1997 döneminde finansal parçalanma yaşandığı, 1997 yılından itibaren ise banka girişlerinin azalması ve sektörde faaliyet gösteren lider kuruluşların payının artması nedeniyle yavaş da olsa finansal konsolidasyonun başladığı, ancak yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında yaşanan yoğun banka birleşmeleri, satın almaları ve tasfiyeleri, sektöre girişlerin durması ve kamu bankalarına kaynak aktarılması sonucunda 2002 yılı itibarıyla finans sektöründe konsolidasyonun zorunlu olarak gerçekleştiği, ancak uluslararası seviyelere ulaşıldığı görülmektedir.

Ülkemizde ve dünya finans sistemlerinde yaşanan konsolidasyon dalgasını teşvik eden temel etkenler,

- Ölçek ekonomisi sağlayarak işlem maliyetlerini düşürmek,
- Ürün ve hizmet yelpazesini çeşitlendirmek,
- Pazar payını artırmak,
- Girdi fiyatlarını düşürmek,
- Vergi kolaylıklarından faydalanmak,
- Başarısız ve finansal güçlük içerisindeki kuruluşları kurtarmak,
- Büyük ölçekli bankaların krizden daha az etkileneceği ve sistemde düzenleyici önemli işlevler üstlenebileceği savı,

olarak kabul edilmektedir.

Aynı çalışmalarda, finansal konsolidasyonun önündeki engeller etkin olmayan verimsiz piyasa koşulları, yasal sınırlamalar, vergi düzenlemeleri, kültürel farklılıklar, uzmanlaşmanın önem kazanması, dış kaynak kullanımı (outsourcing) ve internet olarak ifade edilmektedir.

Finansal konsolidasyonun finans sistemine sağladığı faydalar literatürde tartışma konusu olmakla beraber incelenen ampirik çalışmalarda, finansal konsolidasyonun etkinliği ve verimliliği artırdığına dair görüş ayrılıkları olduğu görülmektedir. Çilli (1995), Altunbaş ve Molyneux (1995), Ertuğrul ve Zaim (1996), Mishkin (1998 ve 1999), Amihud ve Miller (1998:6), Cingi ve Tarım (2000), Cummins ve Rubio Missans (2001), Çankaya ve Öz (2001), Yakıcı ve Çankaya (2002) finansal konsolidasyon sonrasında etkinliğin ve verimliliğin arttığını ortaya koymaktadır. Bunun temel şartlarından birisinin, bankacılık sisteminde ölçeğin artan getirisi olması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir. Diğer yandan Berger ve Hannan (1998), Yıldırım (1999), G-10 (2001), Hughes, Mester ve Moon (2001) ve Amel, Barnes, Panetta ve Salleo (2003) finansal konsolidasyonun sistemin daha az etkin ve verimli çalışmasına neden olduğunu bulmuşlardır.

Finansal konsolidasyonun ulusal ekonomideki rekabet koşullarını olumsuz etkilediği konusunda fikir birliği oluşmamıştır. Ertuğrul ve Zaim (1996), Aydınli (1996), Denizer (1997) ve G-10 (2001) ve Günal (2001), banka yoğunlaşmasının piyasada bulunan büyük ölçekli bankaların büyüklüklerinin rekabet yapısı üzerinde olumsuz etki yaratarak mali sisteme yeni girişleri engellediğini, fiyatları yükselttiğini bulmuşlardır. Diğer yandan, bu görüşlerin tam tersine, Mishkin (1999) ve Angelini ve Cetorelli (2000)'ye göre finansal konsolidasyon ulusal ekonomideki rekabet koşullarını iyileştirmektedir.

Finansal konsolidasyonun, finansal kuruluşların performansını artırarak finansal sistemin istikrarına katkı yaptığı, ancak finansal kuruluşların “batmayacak kadar büyük” hale gelmesinin sistemik risk ve operasyonel risk tehlikesini artırdığı anlaşılmaktadır. Mishkin (1998) ve G-10 finansal konsolidasyon sonrasında bazı bankaların batmayacak kadar büyük

hale gelmesinin risk oluşturduğunu, ancak mevduata güvencenin sınırlandırılmasının ve etkin banka denetiminin bu tehlikeyi azaltacağını ifade etmiştir. Ayrıca, operasyonel riskin de önemini artırdığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan, finansal konsolidasyon mevduata güvencenin sınırlandırılmasına olanak sağlaması ve ahlaki bozulmanın (moral hazard) önüne geçilmesini sağlamaktadır. Mercan ve Yolalan (2000), Cummins ve Rubio Missans (2001), Serdar, Zenginobuz ve Orhan (2001), Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2003), Allen ve Gale (2003), Hartmann, Carletti ve Spagnalo (2003), Şahözkan (2003), Fitch (2004) ve Kumcu (2004) de bankaların performanslarının finansal konsolidasyon aracılığıyla arttığını ve performans artışının finansal istikrara katkı yaptığını belirtmektedirler.

Türkiye uygulamasını incelediğimizde, Türk bankacılık sisteminde 1988 – 1997 döneminde finansal parçalanma yaşandığı, 1997 yılından itibaren banka girişlerinin azalması ve lider kuruluşların pazar payını artırması nedeniyle bankacılık sisteminde konsolidasyonun başladığı, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında zorunlu olarak gerçekleşen konsolidasyon sonrasında uluslararası seviyelere ulaşıldığı anlaşılmıştır.

Finansal konsolidasyon sürecinde Türk bankacılık sisteminin **etkinliğinin** gelişiminin rasyo analizi aracılığıyla incelenmesi sonucunda, hem Türk bankacılık sisteminde hem özel ve yabancı bankalar grubunda, 1997 yılından itibaren başlayan finansal konsolidasyon hareketinde sektörün etkinliğinin azaldığı, ancak, 2002 yılından itibaren finansal konsolidasyonun uluslararası seviyelere ulaşması ile birlikte etkinliğin artmaya başladığı görülmektedir. Amel, Barnes, Panetta ve Salleo'nun (2003) ifade ettiği gibi finansal konsolidasyonun etkinliğe etkileri uzun vadede kendini göstermiştir. Uzun vadede etkilerinin ortaya çıkmasının temel nedenleri finansal konsolidasyona rağmen 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ve 1998 LTCM ve Rusya krizleri nedeniyle dış konjonktürün kötü olması, batık kredilerin karşılık ayrılmaması için canlı gösterilmesi, çeşitli bilanço makyajlama tekniklerinin kullanılması, bir kısım sorunlu grup kredilerinin canlı gösterilmesi, dışlama etkisi ve yüksek reel faizlerdir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından bankaların kredi kullandırırken daha özenli davranmaları, ekonomideki büyüme performansına bağlı olarak kredi

kullanıcılarının geri ödeme kabiliyetlerinin geçmiş dönemlere göre artması ve İstanbul yaklaşımına alınan kredilerdeki artışın etkisiyle olumluya dönmesi sonucunda konsolidasyon sürecinde etkinlik olumlu yönde etkilenmiştir.

Net komisyon gelirlerinin faaliyet gelirleri içerisindeki payına, sermaye piyasası işlem karlarının faaliyet gelirleri içerisindeki payına, brüt giderlerin toplam aktiflere oranına ve brüt giderlerin faaliyet gelirlerine oranına bakıldığında zorunlu konsolidasyon sürecinde **verimliliğin** olumlu yönde geliştiği anlaşılmaktadır. Şube başına çalışan sayısına bakıldığında ise hem sektörün hem özel ve yabancı bankalar grubunun verimli çalıştığı görülmektedir.

Tasarruf mevduatı TL reel faiz oranlarının gelişimi incelendiğinde, kur riski almak istemeyen bankaların TL kaynaklara yönelmesi sonucunda finansal konsolidasyonun uluslararası seviyeler ulaştığı dönemde TL tasarruf mevduatları için **rekabetin** arttığı, ABD doları cinsinden DTH'lar için **rekabetin** azaldığı görülmektedir. Kredi faaliyetlerinin, net komisyon gelirlerinin ve karlılığın gelişimi zorunlu konsolidasyon hareketinde hem bankacılık sektöründe hem özel ve yabancı bankalar grubunda rekabetin azaldığına işaret etmektedir. Ancak, rekabetin azalması bankacılık sistemindeki konsolidasyondan ziyade yüksek getirili hazine bonolarının bankaların karlılığını arttırmamasından ve kredi kullandırmalarını özendirmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Net faiz marjının, aktif getirisinin, özkaynak getirisinin, kaldıraç oranının gelişimi, bankacılık sektörünün performansının arttığını ve zorunlu konsolidasyon döneminde **mikro anlamda finansal istikrara** katkı sağladığını göstermektedir. Finansal parçalanma döneminde cari orandaki hızlı gerileme olumsuzluk yaratsa da, finansal konsolidasyon döneminde likidite seviyesi korunmuştur. Menkul değerlerin likit varlık kabul edilmesi durumunda likiditedeki gelişim olumludur. Diğer yandan, özel ve yabancı banka grubunun performansının sektörün gerisinde kaldığı; sektöre ve kamu bankalarına göre yüksek kaldıraç oranıyla çalıştığı görülmektedir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde yaşanan makro ekonomik istikrarsızlık bankaların mali bünyelerinin bozulmasına neden

olmuş ve bankacılık sektöründe finansal konsolidasyon dalgasını tetiklemiştir. Diğer yandan, mali disiplinin sağlanması ve istikrar programının başarılı olması ile birlikte yüksek büyüme oranları, enflasyon oranının hızla gerilemesi, kurdaki ve faizdeki oynaklığın azalması ve faizlerin hızla gerilemesi zorunlu konsolidasyonun aracılığıyla uluslararası seviyelere ulaşılan 2002 yılından itibaren **makro anlamda finansal istikrarın** sağlandığını göstermektedir. Cari açığın olumsuz yönde gelişmesine rağmen gerekli önlemlerin alınması ve finansmanı sorunu yaşanmaması durumunda sorun yaratmayacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye uygulamasında, bankacılık sisteminde yaşanan zorunlu konsolidasyon döneminde rekabet koşullarına ilişkin şüpheler ve olumsuzluklar olsa da sektörün etkinliğinin, verimliliğinin ve mikro ve makro bazda finansal istikrarın iyileştiği görülmektedir. Dolayısıyla, Türk bankacılık sektöründe yaşanan zorunlu konsolidasyonun rasyonel ve kaçınılmaz bir çözüm olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, G-10'un (2001), G-12'yi kapsayan anket sonuçlarına göre önümüzdeki dönemde de, dünya genelinde finansal sistemlerde konsolidasyonun devam edeceği ve OECD (2004) Türkiye raporunda açıklandığı gibi Türk bankacılık sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırma ve yüksek reel faizleri azaltma zorunluluğu göz önünde bulundurulduğunda, Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon hareketinin ve evrensel bankacılığın önümüzdeki dönemde önemini koruması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (2 Temmuz 2004). Bankalarda Verimlilik. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.
- Allen, F. ve Gale, D. (Eylül, 2003). Competition and Financial Stability. *Wharton Financial Institutions Center Working Paper*, No. 03-26, Erişim Tarihi: 3 Mart 2004.
fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/03/0326.pdf
- Alper, C. E., Berument, H. ve Malatyalı, K. (2001). The Impact of Disinflation Program on the Structure of the Turkish Banking Sector: Evidence from 1988-1999. *Boğaziçi Journal*, Vol. 15, No. 2.
- Altunbaş, Y. ve Molyneux, P. (1995). Gümrük Birliğine Giriş Sürecinde Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi. *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, Sayı 11.
- Amel, D., Barnes, C., Panetta, F. ve Salleo, C. (Haziran 2003). Consolidation and Efficiency in the Financial Sector: A Review of the International Evidence. *Center for International Studies on Economic Growth Research Paper Series*, Vol:7, No: 20, sf. 1-43.
- Amihud, Y. ve Miller, G. (1998). Bank Mergers and Acquisitions. Dordrecht, Kluwer Academic Publications, 1998.
- Angelini, P. ve Cetorelli, N. (Şubat 2000). Bank Competition and Regulatory Reform: The Case of the Italian Banking Industry. *Federal Reserve Bank of Chicago Research Department Working Paper Series WP 99-32*.
- Avrupa Merkez Bankası. (2000). Mergers and Acquisitions Involving the EU Banking Industry - Facts and Implications. *ECB Working Papers*, Erişim: 1 Ekim 2004
www.ecb.int/pub/pdf/other/eubkmergersen.pdf.
- Aydınlı, İ. (1996). Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı 1991-1994. *Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları*, Yayın No: 40.
- BDDK. (Şubat 2004). Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu. Ankara.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. ve Levine, R. (Ağustos 2003). Bank Concentration and Crises. *NBER Working Paper Series* No: 9921.
- Benink, H. (2004). Will Supervisors Have Too Much Discretion Under The New Regime” *Global Risk Regulator*, Volume 2, Issue 7, sf. 2-3.
- Berger A. N. ve Hannan, T. H. (1998). The Efficiency Cost of Market Power in the Banking Industry: A Test of ‘Quiet Life’ and Related Hypotheses. *Review of Economics and Statistics*, Cilt:80, Sayı:3, s. 154-165.

- Boyd, J. ve Graham, S. L. (1996). Consolidation in US Banking: Implications for Efficiency and Risk. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Working Paper* No: 572.
- Can, M. (2003). ABD Ticaret Hukukunda Temel Düzenlemeler. *Başarı Mevzuat Dergisi*, Sayı 2. Erişim: 1 Ekim 2004, <http://www.basarm.com.tr/>.
- Cingi, S. ve Tarım, A. (Mayıs 2000). Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-MALMQUIST TFP Endeksi Uygulaması. *TBB Araştırma Tebliğleri Serisi*, Sayı: 2000-01, sf. 1-34.
- Cummins, J. D. ve Rubio-Missans, M. (2001). Deregulation, Consolidation and Efficiency: Evidence From the Spanish Insurance Industry. *Wharton School Working Paper Series*.
- Çankaya, F. ve Öz, M. (2001). Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi-Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi. İstanbul, TBB, Yayın No: 221.
- Çilli, H. (1995). Economies of Scale and Scope in Banking : Evidence from the Turkish Commercial Banking Sector. *TCMB Tartışma Tebliğleri* No:9308.
- Çolak, Ö. F. ve Kılıçkaplan, S. (14-16 Mayıs 1999). Bankacılık Sektöründe Ölçek Ekonomileri: Türk Ticaret Bankaları İçin Bir Maliyet Fonksiyonu. *IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Belek, Antalya.
- Çolak, Ö. F. (1999). Türkiye’de ve Dünya’da Banka Birleşmeleri. *Uzman Gözüyle Bankacılık*, Sayı 28-29, sf. 20-27.
- Demirgüç-Kunt, A. Levine, R. ve Laeven, L. (Nisan 2003). The Impact of Bank Regulations, Concentration and Institutions on Bank Margin. *World Bank Policy Research Working Paper* No: 3030.
- Demirgüç-Kunt, A. Levine, R. ve Beck, T. (Ağustos 2003). Bank Concentration and Crises. *NBER Working Paper* No: 9921.
- Denizer, C. (Eylül 1997). The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey. *World Bank Macroeconomics, Growth and Development Research Group Working Paper*.
- Donovan, S. ve Gart, A. (2-4 Mayıs 2002). The Financial Determinants of Merger and Acquisition: Premiums Paid for US Life Insurance Companies. *ABIT 2002 Annual Conference* Monroeville, Pennsylvania.
- Erdönmez, P. A. (Aralık 2000). Brezilya Bankacılık Sistemi. *TBB Yayınları*, Bankacılık Araştırma Birimi. Erişim: 11 Kasım 2004. <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Brezilya%20Bankacilik%20Sistemi.doc>.
- Ertuğrul, A. ve Zaim, O. (1996). Türk Bankacılığında Etkinlik: Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz. *Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları*. Yayın No: 3.

- Financial Structure and Economic Development Database. (2003). Erişim: 20 Aralık 2004. The World Bank Group Research Database.
<http://www.worldbank.org/research/projects/finstructure/database.htm>
- FITCH Ratings (27 Nisan 2004). Turkish Banks: 2003 Review and Outlook. Londra.
- Gelos, G. R. ve Roldos, J. (Kasım 2002). Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems. *IMF Working Paper* No: 186. Erişim: 11.10.2004.
http://www.worldbank.org/research/conferences/financial_globalization/consolidation2.pdf
- Gönenç, H. ve Kılıçhan, B. (2004). Kredi Portföyü Çeşitlendirmesinin Banka Performansı Üzerindeki Etkisi. *TBB Bankacılar Dergisi*, 49, 53-67.
- Group of Ten. (2001). Report on Consolidation in the Financial Sector. Basel. Erişim: 19.11.2004. <http://www.bis.org/publ/gten05.htm>.
- Günel, M. (2001). Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği: Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu, Yeni Mevduat Sigorta Sistemi Önerisi, Banka Birleşme Ve Devirleri. Ankara, ATO.
- Hartmann, P., Carletti, E. ve Spagnolo, G. (Kasım 2003). Bank Mergers, Competition and Liquidity. *ECB Working Paper Series*, No: 292. Erişim: 19.11.2004.
<http://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp292.pdf>.
- Hawawini, G.A. and Swary, I. (1990). Mergers and Acquisitions in The US-Banking Industry: Evidence From Capital Markets. Amsterdam, North-Holland.
- Hughes, J. P., Mester J. L. ve Moon, C. (2001). Are Scale Economies in Banking Elusive or Illusive? Evidence Obtained by Incorporating Capital Structure and Risk-Taking into Models of Bank Production. *Journal of Banking and Finance*, Cilt: 25, Sayı: 12, 314-325.
- İnan, E. A. (2000). Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik. *TBB Bankacılar Dergisi*, 34, 82-98.
- Insurance Information Institute (2004). Financial Services Facts Book 2004. Washington. Erişim: 30.06.2004
<http://www.financialservicesfacts.org>.
- International Monetary Fund. (2000). Macroprudential Indicators of Financial System Soundness. *IMF Occasional Papers* No: 192.
- _____. (Ağustos, 2001). Financial Sector Consolidation in Emerging Markets. *IMF World Economic and Financial Surveys*, Chapter V, 120 - 177, Erişim: 1 Ekim 2004
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/icm/2001/01/eng/pdf/chap5.pdf>.
- Kırman, A. (Haziran 2000). Banka Birleşmeleri ve Devralmaları: Sorunlar, Önlemler ve Öneriler. *Türkiye Bankalar Birliği Raporu*, s. 1-14.
- Kumcu, E. (25.02.2004). Bankacılıkta Yeniden Yapılanma. *Hürriyet Gazetesi*, s.8.

- Lence, S. (1996). Recent Changes in the Structure of the Banking Industry: Causes, Effects and Topics for Research. *Iowa State University Department of Economics Working Papers*.
- Macey, J. R. ve Miller, G. P. (1998). Bank Mergers and American Bank Competitiveness (Editör: Y. Amihud ve G. Miller) s. 175-190, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- Mahmud, S. ve Zaim O. (1998). Cost Structure of Turkish Private Banking Industry: A GL Restricted Cost Function Approach. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 3.
- Mali Piyasalar Çalışma Grubu (2004). Türk Mali Sektörü Raporu. İzmir İktisat Kongresi.
- Mercan, M ve Yolalan, R. (2000). Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları ile Finansal Performansın İlişkisi. *YKB Tartışma Tebliğleri Serisi* No:1.
- Mishkin, F. S. (Temmuz 1998). Bank Consolidation: Dangers and Opportunities. *NBER Working Papers* No: 6655.
- _____ (1999). Bank Consolidation: A Central Banker's Perspective. *NBER Working Papers* No: 5849. Erişim: 16 Kasım 2004.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=225634
- Organization of Economic Cooperation and Development. (Kasım 2002). 2002 Annual Review - Turkey. Paris.
- _____. (Eylül 2004). 2004 Economic Review – Turkey, First Draft. Paris.
- Özkan, G. (1998). Economies of Scale and Scope in the Turkish Banking Industry. *The Journal of Economics*, Sayı: 24, No: 1.
- Palombo, L. (Mart 1997). Banka Birleşme ve Satın Almaları. *TBB Bankacılar Dergisi*, Sayı:20.
- Peek, J. ve Rosengren, E. S. (Eylül 2000). Implications of the Globalizations of the Banking Sector: The Latin American Experience. *New England Economic Review*, Federal Reserve Bank of Boston.
- Risseeuw, P. (1997). Estimating The Determinants of Financial Performance of Very Small Service Firms. *Vrijet Universiteit Economic and Social Institute Yayınları*. Erişim: 30 Eylül 2004.
<http://www.usasbe.org/knowledge/proceedings/1997/P134Risseeuw.PDF>
- Serdar, A., Zenginobuz, Ü. ve Orhan, M. A. (Mart 2001). The Likely Impact of Mergers and Acquisitions on the Turkish Banking Sector: A Stylized Model and Simulations. *Boğaziçi Journal Review of Social, Economic and Administrative Studies*, Erişim: 8 Ekim 2004.
<http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-02.pdf>.
- Summers, L. (2000). International Financial Crises: Causes, Prevention, and Cures. *American Economic Review*.
- Şahözkan, B. C. (Temmuz 2003). Banka Birleşmeleri. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 233, İstanbul.

- Türkiye Bankalar Birliği. (1990). Bankalarımız 1989. İstanbul.
- _____. (1993). Bankalarımız 1992. İstanbul.
- _____. (1996). Bankalarımız 1995. İstanbul.
- _____. (1999). Bankalarımız 1998. İstanbul.
- _____. (2001). Bankalarımız 2000. İstanbul.
- _____. (2003). Bankalarımız 2002. İstanbul.
- _____. (2004). Bankalarımız 2003. İstanbul.
- _____. (Mart 2001). Seçilmiş Ülkelerde Borç Yeniden Yapılandırması Uygulamaları.
- _____. (2003). 40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi. İstanbul.
- Yakıcı, A. T. ve Çankaya, F. (2002). Türk Bankacılık Sisteminin Ölçek Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi. *TBB Bankacılar Dergisi*, 43, 33-51.
- Yıldırım, C. (1999). Evaluation of the Performance of Turkish Commercial Banks: A Non- Parametric Approach in Conjunction with Financial Ratio Analyses. *International Conference in Economics III*, ODTU, Ankara.
- Zaim, O. (1995). The Effect of Financial Liberalization on the Efficiency of Turkish Commercial Banks. *Applied Financial Economics*. 5, 257-264.